

Försvarshögskolan

Informationsmiljöns betydelse för krigföringen idag, igår och imorgon

En essäsamling

Johan Rodensjö (red.)

Försvarshögskolan

Informationsmiljöns betydelse för krigföringen igår, idag och i framtiden

En essäsamling

Redaktör Johan Rodensjö

Johan Rodensjö, Institutionen för krigsvetenskap, försvarshögskolan

Daniel Banck

Jenny Lindmark Svedgård

Anna Karin Wallberg

Edward Lindqvist Wilbrand

Per Everhill

Patrik Thunholm

Arvid Söderström

Aksel Villum

Andrew Holm

SWEDISH DEFENCE UNIVERSITY REPORT SERIES 2024:8

Omslagsbild: Christoffer Harborg

Utgivare Försvarshögskolan

Utgivningsår 2024

ISBN 978-91-88975-48-5

ISSN 2004-7894

DOI <https://doi.org/10.62061/tigs9382>

© författarna om inte annan källa anges Försvarshögskolan

Box 278 05

115 93 Stockholm

www.fhs.se

Tryck Publit, Stockholm, Sverige 2024

Förord

Dagens krig påbörjas, genomförs och avslutas i informationsmiljön. Hur omvärlden uppfattar händelsen, konflikten eller kriget kommer i framtiden att bli viktigare än det fysiska kriget.

Informationsmiljön, med dess fysiska, kognitiva och virtuella dimensioner, kommer att öka i betydelse för framtidens krigföring. Kan man påverka motståndarens uppfattning om läget eller befolkningens vilja kan ett slutmål uppnås enklare eller snabbare. Smarta mobiltelefoner eller dess framtida ersättare med tillhörande verktyg innebär att även befolkningen är med och påverkar informationsmiljön.

Viljan, både folkets och Försvarsmaktens, har alltid varit viktig. Tidigare utgjorde den fysiska striden, huvudaktiviteten. Idag och i framtiden kommer de psykologiska och digitala verktygen att öka i betydelse för gemensamma operationer. Förmågor som strategisk kommunikation, cyber och telekrig kommer att bli än viktigare i framtiden, både när det gäller militära operationer och civila aktörers stöd till dessa.

Jag har valt ut de åtta mest unika essäerna från det examinerande momentet i Grundkurs Informationsmiljön vid Försvarshögskolan. Urvalet är från åren 2020 till 2024 och har skett utifrån kriterierna att de antingen är heltäckande och har bra exempel eller att författaren har kommit med nya perspektiv eller användnings-områden.

Syftet med essäsamlingen är att inspirera andra att studera informationsmiljöns betydelse för moderna kriser, konflikter och krig. Den ger också många bra exempel på litteratur att använda vid dessa studier.

På bokens baksida finns en dikt om informationsmiljön idag - Bortom horisonten. Dikten är skapad och framförd av kursdeltagare fältpastor Andrew Holm vid kursens avslutande och examinerande seminarium vårterminen 2024.

Trevlig läsning,

Johan Rodensjö

Kursansvarig för Grundkurs Informationsmiljön under åren 2018 till 2024

Kort beskrivning av essäerna

Informationsmiljön – dess uppbyggnad och betydelse för militära operationer

Denna essäs största styrka är författarens reflektioner och avslutning där han lyfter fram framtida utmaningar. Före dessa två avslutande delar beskriver författaren informations-miljön på ett mycket bra sätt. Essän är skriven av Daniel Banck HT 2020.

Allmänheten som första linjens försvar mot skadlig informationspåverkan

Denna essä tar upp bra exempel på hur totalförsvaret angrips samt har en intressant avslutning om bibliotekens roll i totalförsvaret. Essän är skriven av Jenny Lindmark Svedgård HT 2022.

Kriget om demokratin

En essä om västvärldens mottaglighet för rysk psykologisk krigföring och demokratinns avveckling sett ur ett politiskt perspektiv. Essän är skriven av Anna Karin Wallberg HT 2022.

Hur narrativet kan skapa två vinnare i en konflikt

I essäns inledning fångas läsaren i en verklighet som på en film. Författaren börjar med en målande beskrivning av den tidiga morgonen den 7 oktober 2023 utanför gasa och avslutar med en intressant slutsats - Hur narrativet kan skapa två vinnare i en konflikt. Essän är skriven av Edward Lindqvist Wilbrand HT 2023.

Whiskey on the rocks

I essän beskriver författaren Informationsmiljön genom ubåtsincidenten i Blekinge skärgård 1981 och drar paralleller till dagens informationsmiljö. Essän är skriven av Per Everhill HT 2023.

Ukrainsk påverkan för att få rysk militär att ge upp

I essän beskriver författaren hur Ukraina får ryska soldater att ge upp och gör en förklaring utifrån informationsmiljöns dimensioner. Essän har också en bra avslutning samt en schematisk bild för soldatens beslut att ge upp. Essän är skriven av Patrik Thunholm HT 2023.

Informationsmiljön och striden om verkligheten

Denna essäs styrka är dess inledning samt beskrivningen av slaget om verkligheten. Den innehåller också bra exempel från kriget i Ukraina samt bra slutsatser. Essän är skriven av Arvid Söderström VT 2024.

Løgn og sannhet – Russlands informasjonskrig i Ukraina

Denna essäs styrka är helheten, men framför att författaren beskriver likheter och paralleller mellan rysk informationspåverkan i Ukrainakriget och nazitysklands under andra världskriget.

Essän är skriven av Aksel Villum VT 2024.

Innehållsförteckning

Informationsmiljön: En övergripande beskrivning av dess uppbyggnad och betydelse för militära operationer	7
Allmänheten som första linjens försvar mot skadlig informationspåverkan..	19
Kriget om demokratin: En essä om västvärldens mottaglighet för rysk psykologisk krigsföring.....	33
Hur narrativ kan skapa två vinnare i en konflikt	47
”Whiskey on the rocks”	61
Ukrainsk påverkan: För att få rysk militär personal att ge upp	71
Informationsmiljön och striden om verkligheten	87
Løgn og sannhet: Russlands informasjonskrig i Ukraina	97
Om Grundkurs Informationsmiljön	109

Informationsmiljön: En övergripande beskrivning av dess uppbyggnad och betydelse för militära operationer

Daniel Banck

Dagens informationsmiljö - tre dimensioner

Ett sätt att förstå informationsmiljön är att visualisera den i ett perspektiv om *tre dimensioner*; en *kognitiv*, en *fysisk* respektive en *informationsdimension*. Förelagda essä tillämpar detta perspektiv och här nedan följer en redogörelse för respektive dimension och dess förhållande till de övriga.

En kognitiv dimension

Den kognitiva dimensionen har sin hemvist i människans hjärna. Den består av de *kognitiva*, *perceptiva* respektive *emotionella* processerna¹ det vill säga den mentala tolkning, uppfattning, reflexion, analys etc. som ständigt pågår inom, och mellan, människor. Dimensionen är den samlade bild av hur vi människor uppfattar världen och det som sker i den.² Dimensionen utgör härtill länken mellan klassisk krigföring och strid å ena sidan, respektive psykologi och beteendevetenskap å den andra. Läran om hur människans hjärna fungerar, individuellt och i grupp blir härmed lika viktig för krigföringen som läran om t.ex. ballistik eller farkostteknik. Av denna anledning är också förståelse för kognitiva bias hos människor; t.ex.

¹ Heickerö, Roland & Larsson, Dan. *Terror Online*. Conopsis: 2008. 30-36.

² Bergman, David. *200915 Psykologi Infomiljön.ppt*, Föreläsning vid Försvarshögskolan 2020-09-15.

patologiska tillstånd orsakade av sociala, biologiska, biokemiska eller andra psykologiska disharmonier viktiga för informationskrigföring.

Den amerikansk-israeliske psykologen Daniel Kahneman beskriver det mänskliga intellektet som uppdelat i två system; *ett* och *två*, vilka representerar *automatiskt/intuitivt* respektive mer *analytiskt* tänkande.³ Kahneman menar att 95 procent av människans beslut sker med hjälp av *System-1*. Endast fem procent av våra beslut är därmed grundade på ren analys och logik. Att applicera *System-1* på en stridspilots arbetsmiljö målar en tydlig bild av vad det handlar om. Om piloten intuitivt reagerar fel på indata från de hypersnabba stridsförloppen så är risken stor att hen förlorar striden. *System-2*, å andra sidan, kan lättare relateras till analytiker, strateger och politiker som väntas göra djupare analyser inför varje schackdrag.

Intressant i sammanhanget kognitiv dimension är slutligen hur österländsk doktrin, strategi och operationskonst tycks ha djupare förankring i den kognitiva dimensionen, inte minst kopplat till Kahnemans *System-2*, än motsvarande västerländsk dito.⁴

En fysisk dimension

Den fysiska dimensionen består av allt existerande fysiskt, det vill säga allt materiellt. Det är i denna dimension som huvuddelen i traditionell militär verksamhet sker.⁵ Vad som existerar i den fysiska dimensionen kan mätas och kvantifieras likväl som förändras eller förstörs. Denna dimension dominerar i klassisk västerländsk doktrin där den fysiska striden som sådan, av hävd ansetts vara det enda effektiva medlet i krig⁶. Ytterligare ett exempel på dimensionens betydelse för, i åtminstone västerländskt evidensbaserat synsätt, är det vis på vilket krig ofta kvantifieras för att göra det gripbart; 1000 döda i en konflikt är t.ex. vad som erfordras för att den skall klassas som *storskalig*⁷.

Ur ett rent militärt samtida perspektiv kan man säga att den fysiska dimensionen representeras av markdomänen, luftdomänen och sjödomänen såsom varande fysiska miljöer, samt även av *informationsmiljön* i den bemärkelse att denna dimension omfattar också partikelnivån dvs *svängningar* och *vågrörelser*. Detta innebär att en människa, ett förband eller en stridsvagn per definition är lika fysiskt existerande som en stråle ljus eller en radiovåg.

³ Kahneman, Daniel. *Tänka snabbt och tänka långsamt*. Volante: 2013, 26-30.

⁴ Widén, Jerker & Ångström, Jan. *Militärteorins grunder*, Försvarshögskolan: 2005, 26-33.

⁵ Försvarsmakten. *Grundsyn Informationsoperationer*, 16.

⁶ Widén & Ångström. *Militärteorins grunder*, 26-33.

⁷ Ibid, 34.

En informationsdimension

Informationsdimensionen består av data. Data är *obearbetad och otolkad information* till exempel *elektromagnetiska impulser, datasträngar med ettor och nollor*⁸, eller *”representation av fakta, begrepp eller instruktioner i en form lämpad för bearbetning av människor eller maskiner”*⁹. Gemensamt för alla dessa element är att dimensionen är icke-fysisk; ickemateriell. Att ett träd finns är data, hur högt det är och dess färg är andra data. Om trädet svajar i vinden så ändras ständigt data om trädets fysiska belägenhet och när löv lossnar förändras tusentals andra parametrar. Mängden data i världen är härav oändlig enär data om data bara är ytterligare data; metadata och så vidare.

Ett talande sätt att visualisera informationsdimensionen är att betrakta en bild hämtad ur filmen *The Matrix*. På datorskärmar i filmen syns oändliga dataströmmar av ettor och nollor röra sig; det är all den data som världen (som karaktärerna i filmen känner den) består av. Klon i handlingen är att den fysiska världen egentligen inte existerar; den är ett program som är uppladdad som en verklighet i människans hjärna; ett implantat i den kognitiva dimensionen. Dimensionernas förhållande till varandra

Data. Källa: Författaren

Ett sätt att betrakta informationsmiljöns tre dimensioner är ur ett linjärt perspektiv där de bildar en reaktionskedja. Den så kallade *Informationsbearbetningsprocessen*¹⁰ exemplifierar detta betraktelsesätt; en händelse startar i den fysiska dimensionen, registreras av en sensor som via informationsdimensionen överför data om händelsen till en människa som i den kognitiva dimensionen uppfattar och reagerar på händelsen.

En utveckling av ett sådant linjärt perspektiv är att se dimensionerna i ett cykliskt förhållande till varandra. Härmed öppnar vi för den viktiga aspekten *att*

⁸ Heickerö & Larsson. *Terror Online*, 13-16.

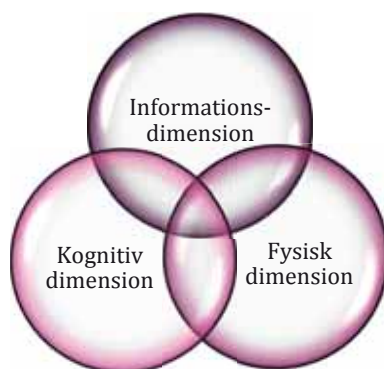
⁹ Försvarsmakten. *Grundsyn Informationsoperationer*, 12.

¹⁰ Heickerö & Larsson. *Terror Online*, 14.

processerna inte slutar med en reaktion i den kognitiva dimensionen. I stället kan här reaktionskedjan starta i någon av de tre dimensionerna och därefter fortsätta att röra sig igenom dem i en sluten kedjereaktion. Precis som i spelet schack är det i informationskrigföring helt centralt att kunna förutse motståndarens drag, gärna många drag, eller reaktionscykler, framåt. Och bäst av allt är om vi förmår motståndaren att själv fatta felaktiga beslut.¹¹ Det är också möjligt att tänka sig hur rörelsen pendlar i olika riktning mellan dimensionerna i den cykliska kedjan. Exempelvis behövs inte nödvändigtvis en händelse i den fysiska dimensionen för att trigga en reaktion i den kognitiva; en vilseledningsattack i informationsdimensionen räcker kanske för att skapa samma kognitiva reaktion hos mottagaren. Det räcker t.ex. ofta att motståndaren *tror* eller *uppfattar* och övertygar sig själv om ett fysiskt hot eller en företeelse; dessa måste inte nödvändigtvis finnas; resonemang som är centrala inom rysk/sovjetisk desinformationskonst, *aktiva åtgärder*¹² respektive *reflexiv kontroll*¹³.

Ett tredje sätt att betrakta de tre dimensionernas förhållande till varandra är att anta ett holistiskt perspektiv. Med ett holistiskt perspektiv möjliggörs att se hur de tre dimensionerna ständigt påverkar varandra i en interagerande process snarare än i en händelsekedja. Ett holistiskt perspektiv torde vara utgångspunkten för att rättvist kunna beskriva en så komplex process och dessutom göra den någorlunda applicerbar på också framtida krigföring i informationsmiljön. Resonemanget återkommer i essäns avslut i en reflektion kring informationskrigföringens applicerbarhet på begrepp som *system i samverkan*, *kombinerade vapen* och *dilemmas*.

Informationsmiljöns betydelse för militära operationer

Informationsdimensionerna flyter samman och påverkar varandra i en evig växelverkan. Källa: Författaren.

¹¹ Värnqvist, Peter. *Reflexiv Kontroll*. Magisteruppsats, Försvarshögskolan, 2016.

¹² Ulfving, Lars. *Den stora maskeraden*. Försvarshögskolan, 2000. 73-76.

¹³ Värnqvist. *Reflexiv Kontroll*.

Ett par axplock ur historien

Från Sun Zi's, gonggong, trummor och flaggor och banér¹⁴ via andra världskrigets emaljerade propagandaskyltar, medierapportering under och mot Vietnamkriget, avancerad telekrigföring under Gulfkriget osv. till dagens aldrig sovande system för cybersäkerhet; Informationsmiljön har utgjort ett viktigt parallellt universum i de flesta konflikter och fortsätter vara det. I dess epicentrum finner vi människan; skör, sårbar och mottaglig för påverkan, falsarium och intryck.

Ett alternativ till slakt

I takt med att fullskaliga krig med många människooffer med skyhöga politiska och ekonomiska kostnader har blivit mindre genomförbara söker den geopolitiska duellen naturligt andra arenor än det traditionella blodiga slagfältet. Västerländsk *direkt metod* ställs alltmer mot österländsk *indirekt*.¹⁵ Begreppet *reflexiv kontroll* blir centralt; om en aktör kan förmås att självmant fatta beslut som är i linje med en annan aktörs ambition erfordras inget krig. Informationskrigföring utgör här kärnan i ett effektivt, och inte minst billigt, sätt att försvaga den andres förutsättningar att genomdriva sin egen vilja, politik eller ambition.

Grundmetoderna i modern informationskrigföring kan sammanfattas vara *avlyssning*, *vilsledning* och *förvanskning*, respektive *störning* och *förstöring* av information.¹⁶ Gemensam nämnare är att de alla har människan, den kognitiva dimensionen, som primärt mål för sina angrepp.

Nutida exempel

Talande för hur modern informationskrigföring bedrivs i realiteten är Rysslands nyttjande av sådan inom ramen för sentida hybrida operationer i Georgien och Ukraina. Gemensamt för konflikthårdarna är att länderna genom rysk, företrädesvis indirekt, inblandning hämmats i sina närmanden mot väst och EU.¹⁷ Slutläget, eller rådande läge, i dessa konflikter är ofta en frusen konflikt; varken fred eller krig; ett definitionsmässigt vakuum som är svårhanterat med västerländska synsätt och som skapar en buffertzona bestående av instabila postsovjetiska stater längs Rysslands gräns mot omvärlden. De dagsaktuella konflikterna i Belarus respektive Nagorno Karabach, liksom den bortglömda/okända situationen i Moldavien/Transnistrien, är ytterligare exempel på samma fenomen. Utrymmesskäl hindrar detaljerad beskrivning av konflikterna varför ett antal talande får exemplifiera dess element av informationskrigföring.

¹⁴ Zi, Sun. Sun Zis Krigskonst. Santérus: 2010, 68.

¹⁵ Widén & Ångström. *Militärteorins grunder*, 71-72.

¹⁶ Heickerö & Larsson. *Terror Online*, 11.

¹⁷ Nilsson, Niklas. *Georgien och Ukraina*. Föreläsning Försvarshögskolan 2020-11-26.

Georgien

Ryssland försvagar Georgiens suveränitet genom att med hjälp av specialförbandsledda informationsoperationer underblåsa etniska konflikter i "utbrytarrepublikerna" Abkhasien och Sydossetien. En militär sammandrabbning provoceras fram, i vilken Georgien luras att gå till angrepp och därmed rättfärdiga ett massivt ryskt gensvar till skydd för de ryska minoriteterna i utbrytarrepublikerna. Minoriteter och utbrytarrepubliker som alltså skapats av Ryssland i just detta syfte.¹⁸ Striderna blir ett uppvaknande för omvärlden, inte minst inom västliga telekrigförband, då Ryssland visar sig dominera det elektromagnetiska spektrumet till hundra procent med alltifrån telestörning till avancerad vilseledning, avlyssning och cyberoperationer.

Ukraina

Ryssland nyttjar lärdomar från Georgien och förfinar konceptet att äga narrativet genom att underblåsa interna motsättningar och förstärka ett antal utbrytarrepubliker; i detta fall Donetsk, Luhansk och Krim. Omärkta militära förband, små gröna män, ser världens ljus och formligen förlamar västlig respons. Ukrainska förband och statsrepresentanter misskrediteras i massiva desinformationskampanjer i vilka rykten sprids i massmedia om alltifrån korruption och fascism och nynazism till fake news om korsfästelser av proryska separatister och spädbarn.¹⁹ Rysk telekrigföring visar sig här än mer raffinerad än i Georgien; man har redan innan konflikten investerat i Ukrainska mobilnät och dominerar marknaden vilket nyttjas i komplex informationskrigföring innefattande targeting på sociala medier, skraddarsydda applikationer för smartphones och demoraliserande vilseledning bland soldater längs frontlinjerna och bland deras anhöriga.²⁰

Not. Denna essä skrevs år 2020 då situationen i Ukraina ej ännu utvecklats till det fullskaliga krig som rasar där idag. Avsnittet om Ukraina gör därför inte anspråk på att vara heltäckande för den nuvarande situationen.

Mellanöstern

Det är viktigt att notera att ej endast Ryssland ägnar sig åt desinformativ informationskrigföring. Saddam Husseins massförstörelsevapen som legitimerade USAs invasion år 2003 visade sig vara en propagandaprodukt och de senaste årens konflikter i Syrien är ett annat exempel på hur även väst anammat massiv misskreditering för att gynna sin egen agenda. Syriens ledare Bashar Al Assad har i västmedia skildrats som en extremt grym och ondskefull diktator, och de få

¹⁸ Nilsson, Niklas. *Russian Hybrid Tactics In Georgia*. The Silk Road Studies Program: 2018. 22-24.

¹⁹ Nilsson. *Georgien och Ukraina*. 2020-11-26.

²⁰ Samtal/seminarium med Ukrainska officerare i samband med studieresa till Kiev, 2016.

kritiska rösterna drunknar ofta i det USA-initierade narrativet.²¹

Informationsmiljön har visat sig vara en extremt viktig och lukrativ arena för den med ambition att legitimera sitt eget narrativ. Den som äger informationsmiljön äger narrativet; därmed sanningen och legitimiteten.

Under hösten 2020 kunde vi läsa i media om en dödlig attack mot den iranske kärnfysikern Mohsen Fakhrizadeh. Iranska källor uppger att Fakhrizadeh sköts till döds [av NATO] med en AI-styrd kulspruta monterad på en satellitstyrd bil.²² AI:n skulle ha identifierat Fakhrizadeh med ansiktsgenkänningsteknik och därefter öppnat eld mot honom.

Att flera länder, däribland Israel, förfogar över autonoma och semiautonoma, fjärrstyrda markfordon som bl.a. patrullerar gränsområden är känt liksom att befintlig teknik för ansiktsgenkänning är raffinerad. Men är det iranska medier skriver sant? Eller är alltsammans ett bias placerat i iransk kognitiv dimension med hjälp av en informationsoperation? Var själva målet med operationen att undanröja en iransk kärntekniker och därmed störa eller hejda landets utveckling av kärnteknik, eller var det i själva verket ett sätt säga till Iran; ni går inte säkra en ert eget land och ni kan inte skydda era egna? Varför pekar Irans ledare ut just NATO som liggande bakom attacken? Operationen i sig, med sitt teknologiskt avancerade modus, och därtill informationskriget om narrativet, är båda talande exempel för hur informationsmiljön på daglig basis utgör skådeplats för de mest fantasieggande manövrer.

Reflexioner om framtida operationer i informationsmiljön

Begreppen *kombinerade vapen och system i samverkan*, kretsar kring idén att den samlade effekten från multipla sensor- och verkanssystem försätter motståndaren i ett dilemma som leder till systemkollaps. Militärstrategisk Doktrin dikterar att; *Vår mångfald av verkansmedel ska skapa svårhanterade hot och lokala dilemman för motståndaren.*²³ Applicerat på informationskrigföring skulle detta kunna innebära att en informationsoperation inriktas mot att angripa alla tre dimensioner samtidigt. Resonemanget är inte bara teoretiskt; jämför exempelvis med de Ukrainska förband som 2014 utsattes för telestörning och vilseledande radiosignalering samtidigt som de angreps med konventionella vapen och artilleri, alltsammans övervakat av signalspaning och UAV.²⁴ Informationsmiljön gläntar därmed dörren till ett *tredimensionellt dilemma*, som exemplet ovan där

²¹ Anderson, Tim. *Det smutsiga kriget i Syrien*. Oktober: 2016. 20-28.

²² <https://en.mehrnews.com/news/166984/Weapon-used-to-assassinate-Fakhrizadeh-belongs-to-NATO>, hämtad 2020-12-14 klockan 2300.

²³ Försvarsmakten. *Militärstrategisk Doktrin*: 2016. 62.

²⁴ Samtal/seminarium med Ukrainska officerare i samband med studieresa till Kiev, 2016.

mineringar, direktriaktad och indirekt eld kompletterats med alltmer autonoma och lättillgängliga sensorer (se bara drönanutvecklingen de senaste åren) och olika typer av verkan i informationsmiljön.

Inte osannolikt blir intåget av 5G, och en massiv ökning av uppkopplade saker i *Internet Of Things*, nästa strategiska och operativa paradigmskifte, nästa RMA, liksom nästa stora spelplan för innovativa informationsoperationskonstnärer. Alltmer avancerad och autonom AI kommer att tvinga oss att fullkomligt revidera vår syn på krigföring, i informationsmiljön och inte minst informationsoperationer. Med detta antagande som grund menar jag att både kartan och många manualer och doktriner kommer att behöva skrivas om inom bara några år. En "ond" AI som slipper lös på Internet, i 5G-nätet och därmed hela samhället är något helt annat än ungdomar i en trollfabrik. En sådan AI skulle per definition kunna existera, och behärska, alla tre idag kända dimensioner samtidigt. Hur definierar vi en sådan artificiell kognition? Som en fjärde, AI-dimension eller som en konkurrent till människan i den kognitiva dimensionen? Vad händer när AI i sin tur designar och skapar en helt ny, egen generation AI; en artificiell metakognition...

Vad står att finna i mötet mellan elektronisk och psykologisk krigföring? Forskning och utveckling pågår redan inom ramen för icke-dödliga vapen; ofta handlar det då om att orsaka obehag såsom brännande hetta, höga ljud eller förblindande ljus. Det är också fullt möjligt att påverka insulinpumpar, pacemakers och andra framtida kroppsimplantat med telekrig- eller cyberangrepp. Är det detta vi sett i form av sjuklig amerikansk ambassadpersonal på t.ex. Kuba? Somliga hyser misstankar om att det rör sig om mikrovågsvapen som orsakat ett antal patologiska tillstånd. Andra ser förklaringen i syrsor och avfärdar det hela som psykologiska krusprång, *group think* och hysteri. Emellertid; inom ramen för informationsoperationer bör vi fråga oss; spelar det någon roll om det är syrsor, teknologi eller kognitiv disharmoni när effekten är den avsedda?

I takt med att syntetisk biologi ersätter delar av oss, eller rent av hela människan, suddas gränsen mellan människa och maskin, och därmed också de tre dimensionerna ut. Tanken är därmed inte fjärran att vi med telekrigföring kan orsaka psykologiska disharmonier och bias; att vi på teknisk väg kan förvanska biokemin bakom mänsklig perception och därmed finna nya vägar för krigföring i informationsmiljöns innersta domäner. När dimensionerna smälter samman på det viset måste vi kanske se bortom också det tredelade holistiska perspektivet på dem och öppna dörren till ännu helt okända dimensioner av stridskonst. På multidimensionella slagfält.

Avslutning

Resonemanget om AI skapad av AI, och intåget av syntetisk biologi på morgondagens slagfält gör det uppenbart varför förmåga till kreativ-, konstruktiv-, kritiskt- och abstrakt tänkande är så viktiga inslag i utbildningen av morgondagens beslutsfattare och chefer. Hur ska vi kunna identifiera och

analysera morgondagens hot om vi är cementerade i gårdagens sanningar och saknar förmåga att blicka ut mot det ännu okända?

Framtida utmaningar kommer att handla om att möta och överleva så kallade *unknown unknowns*: nya fenomen och hot som vi idag inte är medvetna om, och som vi dessutom inte förstår att vi inte är medvetna om. Var bland informationsmiljöns dimensioner dväljs sådana framtida hot? I vilka dimensioner har människan de blinda fläckar hon inte är medveten om? Den som vet att ta reda på det kommer att vinna kriget utan att behöva utkämpa ett enda slag.

Referenser

Litteratur

- Anderson, T. (2016). Det smutsiga kriget i Syrien. Stockholm: Oktober.
- Försvarsmakten. (2007). Försvarsmaktens Grundsyn Informationsoperationer. Stockholm: Försvarsmakten .
- Försvarsmakten. (2016). Militärstrategisk Doktrin. Stockholm: Försvarsmakten.
- Heickerö, R., & Larsson, D. (2008). Terror Online. Stockholm: Conopsis.
- Kahneman, D. (2013). Tänka snabbt och tänka långsamt. Stockholm: Volante.
- Nilsson, N. (2018). Russian Hybrid Tactics in Georgia. Stockholm: Silk Road Studies Program.
- Ulfving, L. (2000). Den stora maskeraden. Stockholm: Försvarshögskolan.
- Värnqvist, P. (2016). Reflexiv Kontroll. Stockholm: Försvarshögskolan.
- Widén, J., & Ångström, J. (2005). Militärteorins Grunder. Stockholm: Försvarsmakten.
- Zi, S. (2010). Sun Zis Krigskonst . Stockholm: Santérus Förlag .

Föreläsningar

- Bergman, D. (2020). 200915 Psykologi Infamiljön. Stockholm: Försvarshögskolan .
- Niklas, N. (2020). Georgien och Ukraina. Stockholm: Försvarshögskolan.
- Rodensjö, J. (2020). Grunder Informationsmiljön. Stockholm: Försvarshögskolan.

Internetkällor

- <https://en.mehrnews.com/news/166984/Weapon-used-to-assassinate-Fahrzadeh-belongs-to-NATO>, hämtad 2020-12-14, klockan 2300.
- <https://www.cnbc.com/2020/12/29/skype-co-founder-jaan-tallinn-on-3-most-concerning-existential-risks-.html#close>, hämtad 2021-01-16, klockan 2030.

Allmänheten som första linjens försvar mot skadlig informationspåverkan

Jenny Lindmark Svedgård

Inledning

I essän beskrivs dels hur dagens informationsmiljö ser ut, dess dimensioner och hur de förhåller sig till varandra. Dessutom lyfts några exempel som har påverkat, och fortfarande påverkar, hela samhället i dess totala informationsmiljö. Avslutningsvis diskuteras hur allmänheten går att se som ett slags första linjens försvar gentemot informationspåverkan.

Informationsmiljön

För inte alls länge sedan såg man informationsmiljön som en del av operationsmiljön i tre dimensioner; informationsdimensionen, den kognitiva dimensionen och den fysiska dimensionen. Alldeles nyligen (2022) har Försvarsmakten börjat dela informationsmiljön i enbart två dimensioner, och låter i stället det som sker i den fysiska miljön påverka – och påverkas av – de två dimensionerna i informationsmiljön. Jag har valt att använda denna definition av informationsmiljön eftersom den känns mer hållbar; det som händer i den digitala världen får konsekvenser i den fysiska, och tvärtom.¹

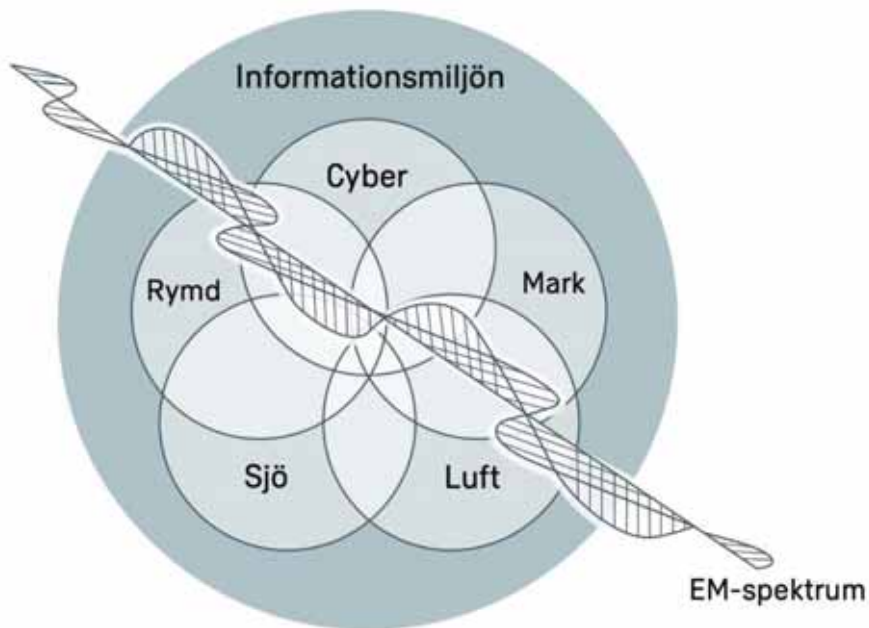
Informationsmiljön är beskriven på en mängd olika sätt, av många. Men sammantaget handlar dimensionerna i den om en slags växelverkan, där

¹ Försvarsmakten. *Militärstrategisk doktrin (MSD 22)*. Stockholm: Försvarsmakten, 2022. <https://www.forsvarsmakten.se/siteassets/4-om-myndigheten/dokumentfiler/doktriner/msd-22.pdf> (Hämtad 2022-11-15).

information tolkas och bearbetas och (ibland) genererar ett beslut och/eller en handling. Jag har förutom Försvarmaktens två dimensioner, även valt att ta med den tydliggörande definitionen att "informationsmiljön utgör ett stridsrum där striden till sin form både kan vara skild från, och en integrerad del, av den traditionella fysiska militära striden."²

Informationsdimensionen

I denna dimension ryms allt vi kallar för information (se bild nedan). Informationen, och dess data, kan finnas i olika format och i olika system som alla används för att lagra, bearbeta och återvinna den i ett visst syfte. Denna information kan ha en mängd mottagare.

Operationsmiljön. Källa: Anna-Karin Wetzig/Försvarmakten³

Den kognitiva dimensionen

Den kognitiva dimensionen handlar om hur mottagarna i sin tur uppfattar informationen. Som mottagare har man nåtts av ett budskap, och handlar (i en analog eller digital värld) efter hur budskapet processas. Om avsändaren lyckas

² Rodensjö, Johan; kursansvarig, Försvarshögskolan. Föreläsning 2022-09-21.

³ Wetzig, Anna-Karin/Försvarmakten.Försvarmakten. *Militärstrategisk doktrin (MSD 22)*. Stockholm: Försvarmakten 2022. <https://www.forsvarsmakten.se/siteassets/4-om-myndigheten/dokumentfiler/doktriner/msd-22.pdf> (Hämtad 2022-11-15).

påverka mottagarens inställning, eller dennes agerande, har den uppnått sitt strategiska, operativa eller taktiska syfte.

Vad gäller människans möjlighet att fatta beslut i den här dimensionen, har psykologen David Kahneman redogjort för hur människans två tankesystem fungerar. De båda systemen jobbar parallellt och kompenserar varandra. Det första, av Kahneman kallat System 1, är snabbt och automatiskt. Intuition eller magkänsla, kan en del kalla det vid. Det här systemet kräver ingen ansträngning att använda, och vi människor strävar efter att slippa ansträngning eftersom vi är 'kognitiva latmaskar'. System 1 är alltid i funktion. Det andra systemet, System 2, är mycket långsammare än det första. Det slås på när System 1 inte kan tolka information om den till exempel är ny, eller svår. Kahneman menar att det första systemet är bra på många sätt, men att låta intuitionen ta beslut kan vara riskfyllt. Det är för att magkänslan känns lika säker trots att man tar ett dåligt beslut. Ändå är det System 1 som står för de flesta besluten i vardagen, som trots allt är rätt simpla.⁴

Egen konversation med AI-verktyget ChatGPT. Källa: ChatGPT

Informationspåverkan

Otillbörlig informationspåverkan är av Myndigheten för psykologiskt försvar definierat som "information som av främmande makt eller annan yttre aktör riktas mot Sverige eller svenska intressen. Syftet är att försvaga vår motståndskraft och försvarsvilja eller att otillbörligt påverka olika målgruppers uppfattningar, beteenden och beslutsfattande".⁵

Björn Palmertz, koordinator på Centrum för cybersäkerhet på RISE, för en intressant diskussion kring allmänhetens, och individens, möjligheter till att vara källkritiska. Han menar att risken för att underminera förtroendet för myndigheter

⁴ Kahneman, David. Tänka, snabbt och långsamt. Stockholm: Volante, 2011.

⁵ Myndigheten för psykologiskt försvar. *Bli inte lurad - en handbok om att känna igen och hantera falsk och vilseledande information*. Stockholm: Myndigheten för psykologiskt försvar, 2022. https://www.bliintelurad.se/assets/uploads/2022/07/HANDBOK_MPF.pdf (Hämtad 2022-12-10).

ökar ju mer myndigheterna begär av allmänheten. Eftersom det i dagens medielandskap ofta kan vara en krånglig process att källkritiskt kolla upp sina källor, behöver man hjälpa individen en bit på väg.⁶

Det finns andra som resonerar kring detta fenomen att inte lämna individen i sticket i informationshavet på nätet. Detta har landat i begreppet 'källtillit'. Professor i biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet, Olof Sundin, myntade begreppet 2018. Efter att 'källkritik' funnits i det svenska språket i 129 år, behövde vi som individer ännu mer hjälp i det digitala samhället. Eftersom hela vår vardag "bygger på att vi tar del av andrahandskunskap. Vi kan inte göra egna undersökningar om allting. Vi måste hitta källor som det är rimligt att lita på".⁷

Strategiska narrativ

'Den större berättelsen' är en viktig del inom informationspåverkan. Man bör känna till motståndarens narrativ som rör de ämnen, områden eller handlingar som man vill påverka. Bland andra Mark Laity, tidigare kommunikationsexpert inom NATO, betonar människans behov av att finnas i en berättelse och i ett sammanhang. Det behovet har alltid funnits, och blir allt viktigare i ett samhälle där individualisering och digitalisering både kan anonymisera och/eller ställa någon utanför den viktiga kontexten. Mark Laity menar att strategisk kommunikation behöver ha ett narrativ som kan anpassas till den övergripande strategin, och att den som 'äger' narrativet är den som vinner kriget. Genom kommunikation kan man alltså nå effekter i en strid.⁸

Myndigheten för psykologiskt försvar menar att den meningsskapande berättelsen hjälper oss att tolka och sortera ny information, genom att sätta in den i ett bekant sammanhang.⁹ När ny information tillkommer till dessa befintliga narrativ, sorteras de av mottagaren in i befintliga föreställningar. På det här sättet kan avsändaren, i syfte att påverka, styra diskussionen på tre sätt:¹⁰

- Genom att lyfta fram delar av ett existerande narrativ
- Genom att trycka undan andra narrativ
- Genom att göra nya, helt orelaterade kopplingar till händelser som knappt, eller inget alls, har med narrativet att göra

⁶ Palmertz, Björn. Influence operations and the modern information environment. I *Hybrid Warfare: Security and Asymmetric Conflict in International Relations*, Weissmann, Mikael, Nilsson, Niklas, Palmertz, Björn, Thunholm, Per (red.), 113-144. London: I.B. Tauris, 2021.

⁷ Thoesson, Anders. Internetkunskap. *Internetstiftelsen*. 2020. <https://internetkunskap.se/artiklar/kallkritik/darfor-behover-du-kalltillit/> (Hämtad 2020-12-11).

⁸ Laity, Mark; NATO spokesman. Försvarshögskolan, föreläsning 2022-10-05.

⁹ Christensen, Irene; analytiker vid Myndigheten för psykologiskt försvar. Svensk biblioteksförening, föreläsning 2022-12-08.

¹⁰ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. *Att möta informationspåverkan: handbok för kommunikatörer*. Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2018. <https://rib.msb.se/filer/pdf/28778.pdf> (Hämtad 2022-12-08).

Målgruppsanpassning och tekniker

Narrativet går att rikta gentemot olika målgrupper i samhället. Det kan handla om många mottagare, till exempel en stor grupp av människor, som en befolkning. Då används breda och gemensamma narrativ.

Påverkanskampanjen sker då på en **samhällsnivå**. Specifika grupper som utsätts för påverkanskampanjer har en **sociodemografisk** inriktning.

Ålder, etnicitet eller bostadsort kan vara det som styr vilka budskap gruppen nås av. På individnivå pratar man om en **psykografisk** inriktning.

Då använder man data om individer, och kommunikationen som sker är individuellt anpassad.¹¹

Det finns en mängd olika tekniker inom informationspåverkan. Dessa kan användas enskilt men också kombineras nästintill oändligt, vilket också görs för att uppnå större effekt. Ur avsändarens perspektiv får man en effekt till en låg kostnad och en liten risk¹² vilket också sporrar av vetenskapen om att påverkanattacker avsändare generellt är mycket svåra att helt säkerställa.¹³

“A realistic scene with sockpuppets in a library, playing with toddler Putin” Källa: HuggingFace/Stable Diffusion Demo

Cyberattacker

Cyberattacker har visat sig snabbt kunna slå ut stora och vitala funktioner i samhället. I och med digitaliseringen har det blivit allt viktigare att ta dessa säkerhetshot på allvar.

Nedan följer ett par exempel på ransomwareattacker, vilket betyder att förövarna begär en lösensumma för att dekryptera och ”läsa upp” filer och system. Under dessa attacker finns alltid en risk att känsliga uppgifter hamnar i fel händer. Samma attack drabbar inte sällan både funktioner och individer. Om det civila försvaret attackeras (t.ex. ett sjukhus) eller om möjligheten till trådlöst internet eller mobilnät slås ut drabbar det alla aktörer verksamma inom informationsmiljön. Man slår också från Försvarsmaktens håll fast att

¹¹ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. *Att möta informationspåverkan: handbok för kommunikatörer*. Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2018. <https://rib.msb.se/filer/pdf/28778.pdf> (Hämtad 2022-12-08).

¹² Oksanen, Patrik; journalist vid Svenska Dagbladet. Försvarshögskolan, föreläsning 2022-11-10.

¹³ Muhrbeck, Johanna; doktorand vid Försvarshögskolan. Försvarshögskolan, föreläsning 2022-11-09.

grundförutsättningen för att Sverige ska ha ett starkt cyberförsvar är att alla aktörer inom totalförsvaret faktiskt har en god informations- och cybersäkerhet.¹⁴

Kalix kommun

Strax före jul 2021 drabbades en hel kommun i Sverige av en cyberattack, nämligen Kalix i Norrbotten. Det visade sig ganska snabbt att det var en ransomwareattack. Av Polisen beskrivs en sådan som ett utpressningsvirus, eller ”en skadlig programvara som låser datorer och mobila enheter eller krypterar elektroniska filer. För att återfå kontrollen krävs att du betalar en lösensumma inom en viss tid genom en onlinebetalningsmetod”.¹⁵

Efter upptäckten vidtog ett omfattande arbete i Kalix kommun. Det kostade inte bara tid och pengar, utan utgjorde också en betydande hälsorisk för minst en grupp bland kommuninvånarna. Detta för att hemtjänstens system, med uppgifter om brukare och medicinering, var lika låsta som löneavdelningens. Kommunchefen beskrev det som bland det värsta som kan hända en kommun: ”det är det här som vi fruktat allra mest, inte att tanks ska komma och invadera”.¹⁶ Hon avslutar med att säga att ”den svagaste länken måste stärkas också, och det är vi användare”.¹⁷

Coop

Sommaren 2021 utfördes en omfattande it-attack mot ett internationellt mjukvaruföretag som säljer sina tjänster till hela världen, bl a till Coop i Sverige. Coop förlorade stora summor i attacken, även om ingen lösensumma betalades ut. Eftersom Coop på många orter i landet är den enda matvarubutiken drabbades också många individer i väntan på att tekniker rest riket runt och manuellt startat om alla kassor. Ovanan att hantera alternativa sätt att betala blev tydlig både inom handeln och hos kunderna. Coops VD Magnus Johansson menar själv att det var en attack riktad mot samhället i stort.¹⁸

Infodemi

Under den tid som viruset COVID-19 klassades som en samhällsfarlig sjukdom myntades termen ’infodemi’. Under pandemin löpte nämligen en infodemi i princip parallellt med själva pandemin såtillvida att falsk och vilseledande information om

¹⁴ Försvarsmakten. *Militärstrategisk doktrin (MSD 22)*. Stockholm: Försvarsmakten, 2022. <https://www.forsvarsmakten.se/siteassets/4-om-myndigheten/dokumentfiler/doktriner/msd-22.pdf> (Hämtad 2022-11-15).

¹⁵ Polisen. Utpressningsvirus – skydda dig. *Polisen*. 2021. <https://polisen.se/utsatt-for-brott/skydda-dig-mot-brott/bedrageri/utpressningsvirus> (Hämtad 2022-12-09).

¹⁶ Sveriges television. SVT Nyheter/Norrbotten 2021-12-16. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/norrbotten/driftstorning-staller-till-det-rejalt-i-kalix-det-har-som-vi-fruktat-allra-mest> (Hämtad 2022-12-11).

¹⁷ Sveriges television. SVT Nyheter/Norrbotten 2021-12-17. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/norrbotten/it-attacken-mot-kalix-kommun-detta-har-hant> (Hämtad 2022-12-11).

¹⁸ Grönvik, Jonas. Efter it-attacken - alla Coop-butiker är öppna igen. *NyTeknik*. 2021-07-08 <https://www.nyteknik.se/sakerhet/efter-it-attacken-alla-coop-butiker-ar-oppna-igen-7017920> (Hämtad 2022-12-11.)

sjukdomen, och det kommande vaccinet, spreds i hela informationsmiljön. Av Världshälsoorganisationen (WHO) sägs idag att en infodemi handlar om "för mycket information inklusive falsk eller vilseledande information i digitala och fysiska miljöer under ett sjukdomsutbrott. Det orsakar förvirring och risktagande beteenden som kan skada hälsan".¹⁹

Dessutom leder en infodemi till en misstro hos allmänheten som särskilt riktar sig mot myndigheter, vetenskapliga belägg för exempelvis vacciner och smittvägar, samt inför expertis i frågan.

§I och med globaliseringen sprids den skadliga informationen mycket snabbt, särskilt under tider när information saknas. Detta var fallet medan världen väntade på vacciner mot COVID-19; i detta vakuum kunde konspirationsteorier gro obehindrat, eftersom inte heller expertisen eller myndigheterna kunde svara på alla frågor. WHO har arbetat fram ett slags "infodemic management" i vilken bland annat att bygga motståndskraft mot desinformation hos målgruppen ingår som ett sätt att lindra effekterna. Medlemsstaterna gjorde ett gemensamt uttalande där de tryckte på att detta är ett problem världen över. De citerar FN:s generalsekreterare António Guterres: "när COVID-19 sprids, har en tsunami av desinformation, hat, beskyllningar och

skrämselpropaganda släppts lös" [min översättning].²⁰ Detta passar väl in i utmaningen i dagens svårmanövrerade medielandskap. Det handlar om kognitiva sårbarheter, i högsta grad mänskliga. I infodemiexemplet är det faktaresistens i kombination med konfirmeringsbias som är de tydligaste anledningarna. *Faktaresistens* i betydelsen att man inte tar till sig fakta som talar emot ens egen uppfattning trots att det finns bevis för den²¹ och *konfirmeringsbias* i betydelsen att man enbart väljer ut sådan fakta som passar ens egen uppfattning och

"Baby Trump and a librarian, reading in a library". Källa: HuggingFace/Stable Diffusion Demo

¹⁹ WorldHealthOrganization. Infodemic. *WorldHealthOrganization*. https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1 (Hämtad 2022-12-11.)

²⁰ WorldHealthOrganization. Cross-regional Statement on "Infodemic" in the Context of COVID-19. *WorldHealthOrganization*. https://onu.delegfrance.org/IMG/pdf/cross-regional_statement_on_infodemic_final_with_all_endorsements.pdf (Hämtad 2022-12-11).

²¹ *Wikipedia*. Faktaresistens <https://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Faktaresistens&oldid=51625274> (Hämtad 2022-12-11).

förstärker den.²² Bland andra Karl Popper talade för arbetssättet att hellre falsifiera sina teorier än att försöka få dem bekräftade. Detta eftersom alla människor, oavsett utbildning eller intelligens, riskerar att hamna just i en konfirmeringsbias.²³

Med mer kunskap, högre beredskap

Ett sätt att lindra skadorna efter både it-attacker och otillbörlig informationspåverkan är naturligtvis att organisationer och myndigheter noggrant kontrollerar sin hård- och mjukvara och fortlöpande utbildar sig i både system och beredskap kopplad till cybersäkerhet. Men i många fall står allmänheten på helt egen hand, med begränsad kunskap om hur man skyddar sig både digitalt (exempelvis vikten av uppdateringar av mobiltelefoner) och mentalt (exempelvis ett batteri av källkritiska frågor).

Det nya medielandskapet innebär en mängd nya tekniker för påverkan. De blir snabbt mer komplexa att förstå och tolka. Nedan följer därför ett försök till ett resonemang kring hur allmänheten skulle kunna rustas bättre.

Biblioteken och dess infrastruktur

I Sverige har vi en bibliotekslag. Lagen omfattar hela det allmänna biblioteksväsendet, det vill säga all den offentligt finansierade biblioteksverksamheten i landet. Vad gäller *folkbiblioteken* reglerar lagen att det i varje kommun ska finnas minst ett folkbibliotek, och att de ska vara tillgängliga för alla. I uppdraget ligger också att verka för *det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning*.²⁴

Folkbiblioteken har som institution ett mycket högt förtroende hos allmänheten och är en central samlingspunkt i varje lokalsamhälle²⁵. Även om både geografi och demografi påverkar i vilken omfattning det breda biblioteksuppdraget kan uppfyllas, säkrar bibliotekslagen att vi i Sverige har en infrastruktur av folkbibliotek. (Observera att termen *medborgare* valts bort till fördel för *allmänheten*. Detta eftersom bibliotekens målgrupp är bredare än termen medborgare.)

²² Wikipedia. Konfirmeringsbias <https://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Konfirmeringsbias&oldid=50375365> (Hämtad 2022-12-11).

²³ Rodensjö, Johan; kursansvarig, Försvarshögskolan. Föreläsning 2022-09-21.

²⁴ SFS 2013:801. *Bibliotekslag*.

²⁵ Svensk biblioteksforening. 2018. <https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2018/05/novus-rapport-svensk-biblioteksforening-final.pdf> (Hämtad 2022-12-08).

Medie- och informationskunnighet

Medie- och informationskunnighet (MIK) är kunnskaper som hjälper individen att handskas med dagens medielandskap. Alla kan använda dem, oavsett ålder och bakgrund. Till kunskaperna hör ett omfattande ramverk som används sedan ett antal år tillbaka av både utbildningsväsende och folkbildningsinstitutioner, exempelvis folkbibliotek.²⁶

Att inom totalförsvaret vara medveten om att "en kedja aldrig är starkare än sin svagaste länk" och att betrakta allmänheten som ett första linjens försvar gentemot informationspåverkan skulle kunna vara det gemensamma förhållningssättet hos både bibliotek och hos aktörer med närliggande uppdrag.

Bibliotekens roll i totalförsvaret

I förslaget till den nationella biblioteksstrategin formulerades ett uppdrag för biblioteken inom totalförsvaret. Den ansvarige utredaren, Erik Fichtelius, menade att bibliotekens opartiskhet möjliggör arbete inom totalförsvaret utan att det krockar med demokratiuppdraget: "Det största hotet mot fri åsiktsbildning är lögn och propaganda".²⁷

Det demokratiska uppdraget - värt att försvara

Att söka sätt att mildra effekterna av den för demokratin skadliga informationspåverkan behöver bli en angelägenhet för fler. Att samordna myndigheter och andra aktörer i att stärka allmänhetens försvarsförmåga borde prioriteras. Biblioteken har i alla tider speglat den samtida demokratins behov av kunskap, från de små ambulerande sockenbibliotekens tid till dagens fysiska och digitala biblioteksrum. Det är naturligt att tänka att den för biblioteken så självklara källkritiken också kan finnas inom områden som är avgörande för att identifiera informationspåverkan; artificiell intelligens, rörlig bild, desinformation med flera.

Biblioteken som aktör i samhället skulle kunna ha en ännu tydligare guidande roll. Ingen annan institution i samhället är nämligen öppen för alla, helt gratis och har inget krav på motprestation. Biblioteken finns i hela landet och innebor utbildade informationsexperter med en lång tradition av både ett källkritiskt förhållningssätt och ett inkluderande arbetssätt. Genom att guidas genom informationsmiljöns olika dimensioner kan den enskilde bli en bättre aktör i ett

²⁶ UNESCO. Media and Information Literacy: The time to act is now! *UNESCO*. https://en.unesco.org/sites/default/files/mil_curriculum_second_edition_summary_en.pdf (Hämtad 2022-12-11).

²⁷ Här är nationella biblioteksstrategins utkast. *Biblioteksbladet*. 2018-05-08. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/kungliga-biblioteket/har-ar-nationella-biblioteksstrategins-utkast/> (Hämtad 2022-12-11).

totalförsvaret, med sin stärkta förmåga att identifiera hot i form av informationspåverkan.

De demokratiska processerna tar lång tid, men de värden som demokratin står för, såsom den i biblioteken manifesterade fria åsiktsbildningen, är värda att försvara.

Referenser

Litteratur

- Försvarsmakten. *Militärstrategisk doktrin (MSD 22)*. Stockholm: Försvarsmakten, 2022. <https://www.forsvarsmakten.se/siteassets/4-om-myndigheten/dokumentfiler/doktriner/msd-22.pdf> (Hämtad 2022-11-15).
- Kahneman, David. *Tänka, snabbt och långsamt*. Stockholm: Volante, 2011.
- Myndigheten för psykologiskt försvar. *Bli inte lurad – en handbok om att känna igen och hantera falsk och vilseledande information*. Stockholm: Myndigheten för psykologiskt försvar, 2022. https://www.bliintelurad.se/assets/uploads/2022/07/HANDBOK_MP_Epdf (Hämtad 2022-12-10).
- Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. *Att möta informationspåverkan: handbok för kommunikatörer*. Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2018. <https://rib.msb.se/filer/pdf/28778.pdf> (Hämtad 2022-12-08).
- Palmertz, Björn. Influence operations and the modern information environment. I *Hybrid Warfare: Security and Assymetric Conflict in International Relations*, Weissmann, Mikael, Nilsson, Niklas, Palmertz, Björn, Thunholm, Per (red.), 113-144. London: I.B. Tauris, 2021.
- SFS 2013:801. *Bibliotekslag*.
- Svensk biblioteksforening. 2018. <https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2018/05/no-vus-rapport-svensk-biblioteksforening-final.pdf> (Hämtad 2022-12-08).
- ## Artiklar
- Grönvik, Jonas. Efter it-attacken - alla Coop-butiker är öppna igen. *NyTeknik*. 2021-07-08 <https://www.nyteknik.se/sakerhet/efter-it-attacken-alla-coop-butiker-ar-oppna-igen-7017920> (Hämtad 2022-12-11.)
- Här är nationella biblioteksstrategins utkast. *Biblioteksbladet*. 2018-05-08. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/kungliga-biblioteket/har-ar-nationella-biblioteksstrategins-utkast/> (Hämtad 2022-12-11).

Föreläsningar

Christensen, Irene; analytiker vid Myndigheten för psykologiskt försvar. Svensk biblioteks förening, föreläsning 2022-12-08.

Laity, Mark; NATO spokesman. Försvarshögskolan, föreläsning 2022-10-05.

Muhrbeck, Johanna; doktorand vid Försvarshögskolan. Försvarshögskolan, föreläsning 2022-11-09.

Oksanen, Patrik; journalist vid Svenska Dagbladet. Försvarshögskolan, föreläsning 2022-11-10.

Rodensjö, Johan; kursansvarig, Försvarshögskolan. Föreläsning 2022-09-21.

Internet

Polisen. Utpressningsvirus – skydda dig. *Polisen*. 2021.
<https://polisen.se/utsatt-for-brott/skydda-dig-mot-brott/bedrageri/utpressningsvirus> (Hämtad 2022-12-09).

Sveriges television. SVT Nyheter/Norrbottnen 2021-12-16.
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/norrbottnen/driftstorning-staller-till-det-rejalt-i-kalix-det-har-som-vi-fruktat-allra-mest> (Hämtad 2022-12-11).

Sveriges television. SVT Nyheter/Norrbottnen 2021-12-17.
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/norrbottnen/it-attacken-mot-kalix-kommun-detta-har-hant> (Hämtad 2022-12-11).

Thoresson, Anders. Internetkunskap. *Internetstiftelsen*. 2020.
<https://internetkunskap.se/artiklar/kallkritik/darfor-behover-du-kalltillit/> (Hämtad 2020-12-11).

UNESCO. Media and Information Literacy: The time to act is now! *UNESCO*.
https://en.unesco.org/sites/default/files/mil_curriculum_second_edition_summary_en.pdf (Hämtad 2022-12-11).

Wikipedia. Faktaresistens
<https://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Faktaresistens&oldid=51625274> (Hämtad 2022-12-11).

Wikipedia. Konfirmeringsbias
<https://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Konfirmeringsbias&oldid=50375365> (Hämtad 2022-12-11).

WorldHealthOrganization. Infodemic. *WorldHealthOrganization*.
https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1 (Hämtad 2022-12-11.)

WorldHealthOrganization. Cross-regional Statement on "Infodemic" in the Context of COVID -19. *WorldHealthOrganization*.
https://onu.delegfrance.org/IMG/pdf/cross-regional_statement_on_infodemic_final_with_all_endorsements.pdf (Hämtad 2022-12-11).

Kriget om demokratin: En essä om västvärldens mottaglighet för rysk psykologisk krigsföring

Anna Karin Wallberg

Inledning

Informationsmiljön som stridsrum har sedan Rysslands väpnade anfallskrig mot Ukraina i februari 2022, kommit att uppmärksammas allt mer även i det civila medvetandet i Sverige.

Information och informationsmiljön har alltid funnits och varit en viktig del för människan och dess samhällen genom historien. Det som förändrat spelplanen de senaste decennierna är internet och den utbredda användningen av sociala medier som används i såväl civila konflikter som direkt i militära operationer.

Essän kommer att fokusera på hur informationsmiljön i dag och historiskt påverkar sättet som krig förs på samt hur det påverkar försvaret av västvärldens syn på demokratiska samhällssystem.

Informationsmiljöns snabba förändring

Dagens informationsmiljö kännetecknas av de möjligheter som de digitala plattformarna skapar för all delning av information. Med den enorma spridningen av handdatorer som mobiltelefonerna utgör, kan ny information nå rätt målgrupp inom näst intill realtid.

Den stora mängden av information som sprids gör att mottagaren inte alltid kan vara säker på att informationen stämmer. Dessutom utvecklas ständigt tekniker som gör det möjligt att digitalt efterlikna verkliga händelser trots att de aldrig inträffat. Osäkerheten om vad som är sant och vad som är falskt, vem som är

avsändare och vad deras egentliga syfte är, har undergrävt allmänhetens förtroende för såväl media, myndigheter som politiska ledare.

Fysiska och psykiska förutsättningar för påverkan

Människors förmåga att ta in information och sedan ta ett beslut är uppbyggt av två system:

System 1 fungerar automatiskt och snabbt och ger upphov till intryck och känslor genom delvis medfödda färdigheter och delvis inlärd associationsbanor. Intellectet väljer automatiskt sådan fakta som det känner igen och styrs aktivt bort från ett oönskat fokus. System 1 gör att vi tar snabba beslut som känns självklara och rätt i stunden.

System 2 kräver en större ansträngning och används av intellectet först när det verkligen behövs. Det kräver ökad uppmärksamhet, uthållighet och en vilja att lösa uppgiften även om det kräver lite mer tankekraft. Med detta starka fokus på den givna uppgiften kan intellectet välja att bortse från att ta in annan information.

Psykologen Daniel Kahneman fick Nobelpriset i ekonomi genom att visa att människor till mycket stor del tar sina beslut genom System 1, dvs med hjälp av de känslor som information skapar och i mindre utsträckning genom att använda beräkningar och analys som System 2 kräver.¹

Informationsmiljöns tre dimensioner

Informationsmiljön kan delas upp i tre dimensioner vilket har stor betydelse för hur såväl försvar och anfall bäst kan ske med tanke på förutsättningar av materiel, system och fysikens lagar.²

Den fysiska dimensionen består av allt materiel som människan skapat eller allt det som finns med anknytning till vår geografi och atmosfär; land, vatten, luft och rymd. Dessutom ingår människor, djur och andra levande organismer. Den fysiska dimensionen kan därför - rent fysiskt - skadas eller göras helt obrukbar för människor och/eller andra levande organismer.

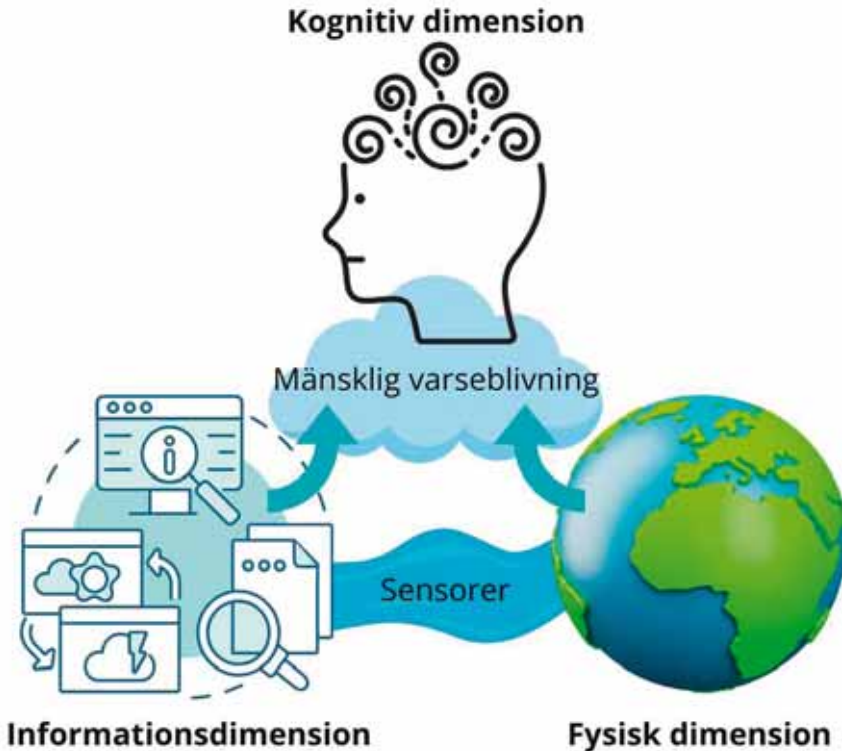
Informationsdimensionen består av all den data som skapats för att beskriva den fysiska dimensionen och som därmed kan delas i olika informationssystem.

Den kognitiva dimensionen består av hur vi människor upplever den fysiska dimensionen i form av tankar om vad som är sant eller falskt, bra eller dåligt, förtroendegivande eller svekfullt, farligt eller säkert, god eller ond o.s.v. och som vi använder för att ta beslut om hur vi ska agera.

¹ Daniel Kahneman. *Tänka snabbt och långsamt*. Stockholm: Volante, 2013, s 25-38

² Försvarsmakten. *Doktrintillägg militärstrategisk kommunikation*, Arbetsutgåva. Försvarsmakten, 2022

Kognition handlar på ett övergripande plan om allt som händer i hjärnan i form av varseblivning av olika informationsimpulser. Varje individs sätt att uppfatta, tänka och känna beror i sin tur på hur individen tolkar och känner igen informationen genom tidigare erfarenheter, fördomar och fantasier. Vår kognitiva förmåga är alltså av största vikt för hur vi uppfattar och förstår vår omgivning vilket i sin tur påverkar hur vi bestämmer oss för att handla.³

Informationsmiljöns tre dimensioner. Källa: Försvarmakten⁴

I fredstid kan de tre dimensionerna samverka med varandra på ett allt mer sömlöst sätt, så länge det finns tillgång till digital uppkoppling. I upptrappade konflikter och krig kan avgörande insatser vara att störa eller förhindra motståndarens tillgång till korrekt information genom censur, attacker mot den digitala infrastrukturen eller annan viktig infrastruktur som elsystem eller fysiska kommunikationsvägar.

³ Björn Nilsson. *Socialpsykologi Teorier och tillämpning*. Stockholm: Liber, 2015. s 68-104

⁴ Försvarmakten, *Försvarmaktens handbok informationsoperationer: Handbok Info Ops*. Stockholm: Försvarmakten, 2008.

Krig eller fred i Sverige?

Om en stat angriper andra stater utan att ta över landets geografiska yta, är det ändå ett krig? Är cyberattacker och omfattande desinformationskampanjer krig, hybridkrig eller kanske förstadiet till krig? Lever vi i dag i krig eller fred i Sverige?

Enligt Säkerhetspolisen, Säpo⁵ är det framför allt Ryssland, Kina och Iran som visar fientligt intresse för Sverige som land. I denna essä ligger fokus på Rysslands metoder inom informationsmiljön för att angripa Sverige och svenskarna.

Rysk krigföring – nu som då

För att förstå Rysslands agerande i dag kan en historisk tillbakablick ge många viktiga ledtrådar. En sådan är begreppet Maskirovka som säger mycket om taktiken inom rysk krigsföring: ”Konsten att säkerställa framgång i strid, bestående av ett komplex av åtgärder för att vilseleda avseende läge och stridsvärde hos förband och objekt och stridsplaner...”⁶

Tankarna om Maskirovka kan tydligt spåras i den nu rådande ryska militärdoktrinen som bygger på tankar av biträdande försvarsminister Gerasimov. Enligt doktrinen är det av största vikt för framgångsrik krigföring att dölja egna avsikter.

Rysk krigföring kännetecknas också av att operationer alltid kontrolleras från högsta möjliga nivå med största möjliga sekretess mellan olika nivåer av aktörer.⁷ Vi kan därför utgå från att ryska fientliga attacker i informationsmiljön sannolikt är sanktionerade direkt från den högsta ledningen kring president Putin.

Kriget om samhällsmodellen

Det hot som påverkanskampanjer och desinformation utgör mot det svenska samhället har alltså blivit alltmer omfattande och komplext i takt med att vår informationsmiljö digitaliserats. Den allra största skillnaden är emellertid inte vilka kanaler eller vilken teknik som används. I dag attackerar nationer varandra genom informationskampanjer i syfte att påverka varandras samhällsmodeller, snarare än att starta krig på marken.

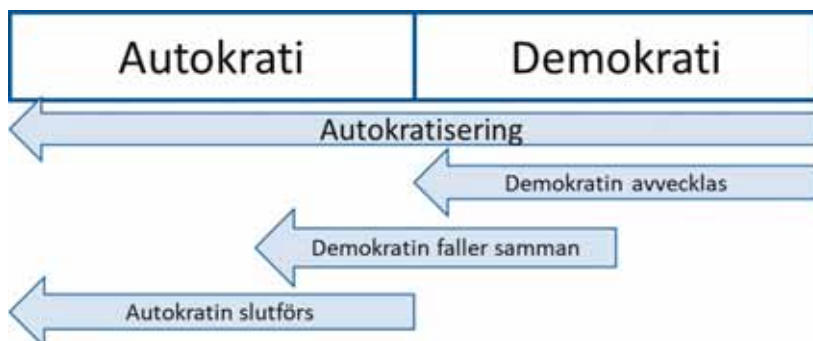
⁵ Säkerhetspolisen. *Säkerhetspolisen 2021*. https://www.sakerhetspolisen.se/download/18.650ed51617f9c29b552287/1649683389251/Sakerhetspolisen_arsbok%202021.pdf (Hämtad 22-12-12).

⁶ Lars Ulfving. *Den stora maskeraden Sovjetrysk militär vilseledning. Maskirovka sett i ett historiskt perspektiv*, upplaga 2, s 63 Stockholm: Försvarshögskolan, 2000.

⁷ Lars Ulfving. *Ibid* s 11-39.

Demokratis avveckling

Studier av Rysslands fientliga agerande mot västvärldens samhällssystem är bara ett av många tecken på att den liberala demokratin i sig är under attack. Sedan

Processen bort från demokrati och mot ett icke-demokratiskt styre. Källa: Anna Lürmann (2021)

2012 har antalet liberala demokratier i världen minskat från 42 till 34 länder. Det visar en rapport⁸ från Varieties of Democracy Institute⁹, som drivs av statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.

Den aktuella forskningen visar att autokratisering av många länder samtidigt, har skett två gånger tidigare i historien. Det som gör den pågående utvecklingen speciell, enligt institutet, är att dagens demokratier i regel urholkas gradvis och under en förklädnad av demokratisk legitimitet. Förr kollapsade demokratier ofta plötsligt, till exempel genom militärkupper, något som var relativt enkelt att identifiera. Det som sker idag är istället att länders flerpartisystem långsamt och stegvis blir allt mindre meningsfulla i praktiken.

En annan tydlig trend är att polariseringen mellan olika grupper ökar inom flera länder. Detta sker parallellt med att det politiska styret allt mer öppet sprider felaktig information och direkta osanningar om situationen i landet, till sina egna invånare och i kommunikationen utåt. På detta sätt menar institutet att polarisering i sig stärker autokratiseringsprocessen bort från ett demokratiskt samhällssystem.

Påverkansoperationer

Vi kan i dag konstatera att antagonister har identifierat och angripit sårbarheter i demokratiska samhällen genom desinformations spridning under snart två

⁸V-Dem Institute at the University of Gothenburg. *DEMOCRACY REPORT 2022 Autocratization Changing Nature?* Göteborg: V-Dem Institute, 2022. <https://www.v-dem.net/publications/democracy-reports/> (Hämtad 22-12-10)

⁹V-Dem Institute at the University of Gothenburg. About. <https://www.v-dem.net/about/v-dem-institute/> (Hämtad 22-12-10)

decennier. Deras syfte är att så misstro hos folket gentemot det offentliga samhällssystemet och mot andra grupper av individer än den egna.¹⁰

Flera länder använder påverkansoperationer på detta sätt mot andra stater, inte minst Kina som agerat aktivt för att påverka politiska beslut, skapa fördelar i affärsverksamhet och för att påverka bilden av Kina utomlands.¹¹ Under tiden med Donald Trump som president i USA spreds till och med desinformation om Sverige direkt från deras presidentadministration.¹² Det finns också studier som visar att USA tillsammans med sina allierade har genomfört påverkansoperationer under 2022 i Mellan Östern och Central Asien i syfte att skapa en positiv bild av västvärlden.¹³

Fokus i denna essä är emellertid på ryska operationer som riktas mot demokratiska samhällssystem i väst.

Europa och USA

Redan 2015 kunde ryska påverkansoperationer noteras i Frankrike där en av de stora TV-kanalerna fick sina sändningssystem förstörda under flera timmar genom en digital attack. Samtidigt pågick en kampanj på dåvarande Twitter för att skapa en känsla av otrygghet genom att lyfta hoten från IS mot Frankrike. Den franska myndigheten för cybersäkerhet kunde senare visa att kampanjen utfördes av ryska avsändare.

I samband med presidentvalet i Frankrike 2017 blev delar av presidentkandidaten Emmanuel Macrons kampanjorganisation hackad av en rysk grupp och ett stort antal mail och andra dokument kom i fel händer.¹⁴ Materialet användes mycket strategiskt i efterkommande påverkansoperationer under valet i syfte att minska Macrons chanser till valvinst.

2018 avslöjades att två företag (Cambridge Analytics och SCL) under lång tid hade förmått mer än 50 miljoner användare på Facebook att dela med sig av information om sig själva. Syftet med insamlandet av data var att utarbeta unika profiler på olika målgrupper för att kunna nå dem med exakt rätt utformad information i samband med politiska val. Den app som användes för att samla all personlig data visade sig vara byggd av en man med sina rötter och verksamhet i Ryssland. Databasen användes för att påverka amerikanska väljare av Donald

¹⁰ Henric Svenningsson. *Myndigheten för psykologiskt försvar och det växande desinformationshotet*. Folk och Försvar, 2021. <https://folkochforsvar.se/content/myndigheten-for-psykologiskt-forsvar-och-det-vaxande-desinformationshotet/> (Hämtad 22-12-08).

¹¹ Björn Palmertz. *Influence operations and the modern information environment*. I Security and asymmetric conflict in international relations. Hybrid warfare. Redigerad av Mikael Weissmann, Niklas Nilsson, Björn Palmertz and Per Tunholm. 113-131. London, New York, Dublin: I.B.Tauris, 2021.

¹² SOU 2020:56. Kommittén Nationell satsning på medie- och informationskunnighet och det demokratiska samtalet. *Demokratisk delaktighet, desinformation, propaganda och näthat i Sverige*. S 85-92. Huvudbetänkande.

¹³ Stanford Internet Observatory Cyber policy center. *Unheard voice, Evaluating five years of pro-Western covert influence operations*. Stanford Internet Observatory Cyber policy center. 2022. <https://stacks.stanford.edu/file/druid:nj914nx9540/unheard-voice-tt.pdf> (Hämtad 22-12-11).

¹⁴ Björn Palmertz. *Ibid* s 113-131.

Trumps kampanjteam inför valet 2016 och i samband med kampanjen i Storbritannien för Brexit.¹⁵

Efter valet 2016 kunde the Department of Homeland Security i USA visa att Ryssland hade attackerat olika valsystem med anknytning till valet i 21 av Amerikas stater. Genom sina digitala attacker hade ryska hackare fått tillgång till kunskap om själva tekniken i systemen och dessutom kunnat samla in uppgifter i databaserna över röstberättigade och väljare.¹⁶

Strax innan presidentvalet i USA 2016 lyckades en rysk grupp av hackare (enligt bla US intelligence agencies) få tillgång till Hillary Clintons kampanjchefs hela mailkonversation. Innehållet i mailen användes för att sprida ofördelaktig information om Clinton i syfte att ge Donald Trump en fördel i presidentvalet.

Ukraina

Det finns ännu inga vetenskapliga studier av hur Ukraina utsatts för påverkansoperationer. Enligt ukrainska vittnesmål tog Ryssland efter Sovjetunionen över så mycket som möjligt av nyhetsmedia, musik, film, underhållning och litteraturen i Ukraina för att ha tillgång till alla kanaler som kunde nå en masspublik. I dessa kanaler försökte Ryssland bygga en myt om att Ukraina var ett land vars befolkning var splittrat mellan pro-ryska respektive pro-europeiska grupper och att risken för ett inbördeskrig var överhängande.¹⁷

Efter annekteringen av Krim och det misslyckade försöket att inta hela Ukraina attackerades viktig infrastruktur som valsystem, myndigheter, finanssektorn och energisystemen kontinuerligt.¹⁸ Signalen som sändes var att Rysslands makt över Ukrainas infrastruktur var stor och kunde utnyttjas när som helst.

Sverige

Sverige har liksom flera andra demokratier ställts inför en växande utmaning med informationspåverkan. Möjligen är Sverige till och med särskilt utsatt i förhållande till en del andra europeiska länder. Sverige ses av många som ett land med extremt progressiva värden, vilket gör oss till ett tacksamt mål för dem som motsätter sig dessa värden.¹⁹

De första tecknen på att Sverige var utsatt för yttre påverkan genom digitala kanaler kom på våren 2016 i samband med en samhällsdebatt kring utökad samverkan med NATO. Verksamheten för nio svenska medieaktörer stördes då

¹⁵Björn Palmertz. Ibid s 113-131.

¹⁶ Björn Palmertz. Ibid s 113-131.

¹⁷ Oksana Zabuzjko. *Den längsta av resor*. Stockholm: Norstedts 2022.

¹⁸Björn Palmertz. Ibid s 113-131.

¹⁹ SOU 2020:56. Ibid s 85-92

under flera dagar. Två år senare publicerade USA material som visade att attackerna kom från ryska avsändare.²⁰

Ryssland har flera medieaktörer som agerar internationellt i syfte att sprida nyheter som stödjer den ryska synen på nackdelarna med demokratiska samhällssystem. Ett antal exempel finns av när en rysk versionen av en händelse nått svenska medier som sedan själva spridit text och bild om händelsen.²¹

Under denna tid uppmärksammades också att flera tusen falska konton med ryskt ursprung hade gjort flera miljoner inlägg på dåvarande Twitter, med innehåll som var kopplade till Sverige. Inläggen var formade både utifrån höger- och vänsterpolitiska åsikter, främst om kriminalitet, invandring och muslimer, med ett tydligt syfte att ställa olika grupper mot varandra och därmed öka polariseringen i Sverige. När Covid-19 pandemin startade skapades motsättningar på samma sätt.²²

I samband med det svenska riksdagsvalet 2018, spreds desinformation och propaganda med hjälp av bl.a. ryska intressen men också av amerikansk extremhöger, den amerikanska presidentadministrationen, polska nationalister och en islamistisk organisation verksam i Sverige enligt Institute for Strategic Dialogue (ISD), på uppdrag av MSB.²³

Sammantaget visar studier från bl.a. Säpo att det framförallt är ryska, s.k. Kremlevänliga intressen, och internationella högerextrema grupperingar som utgjort kärnan i den politiskt inriktade desinformationen och propagandan mot Sverige under senare år.²⁴

Enligt EU:s speciella organ EUvsDisinfo, som bevakar rysk desinformation riktad mot Europa, är målet att framställa Sverige som ett land i moralisk kollaps genom att koppla ihop bilden av stor migration med bilden av hög kriminalitet.²⁵

Ett annat tydligt narrativ, som EU:s bevakning påvisat sprids från rysk sida, är att det i Sverige pågår en kamp mellan folket och eliten där eliten har dolda avsikter. En bild ges av att Sverige håller på att tas över av islamister, att det i hemlighet pågår ett folkutbyte och att Sveriges makthavare förespråkar "onaturliga levnadssätt" i strid med folkets värderingar.²⁶

2020 lämnade kommittén för Nationell satsning på medie- och informationskunnighet och det demokratiska samtalet, betänkandet "Demokratisk delaktighet, desinformation, propaganda och näthat i Sverige", SOU 2020:56. Kommittén slår fast att det grundläggande syftet med rysk påverkan mot Sverige är att bidra till en känsla av att det inte går att lita på någon information och att det inte finns någon sanning utan bara olika agendor. Målsättningen är att försvaga

²⁰Björn Palmertz. Ibid s 113-131

²¹Björn Palmertz. Ibid s 113-131

²²Björn Palmertz. Ibid s 113-131

²³SOU 2020:56. Ibid s 85-92.

²⁴SOU 2020:56. Ibid s 85-92

²⁵EUvsDisinfo. <https://euvsdisinfo.eu/> (Hämtad 22-12-10).

²⁶EUvsDisinfo. <https://euvsdisinfo.eu/> (Hämtad 22-12-10).

tilltron till samhällsinstitutionerna, underminera den mellanmännsliga tilliten och öka polariseringen genom att underblåsa konflikter mellan grupper.

Avslutande analys och egen betraktelse

De senaste decennierna har det hänt så mycket märkligt i både Europa och i USA som borde fått västvärldens alla alarmsystem att starta. USA:s väljare fick allt mer högerextrema åsikter, fake news blev den enda sanningen, alla anklagade alla för valfusk, innehåll i läckta dokument paketerades på värsta tänkbara sätt, hatet och hoten svämmade över på sociala medier, Europa fick färre länder med demokratiskt styre, EU darrade när Storbritannien valde Brexit och i öster fick Ryssland låtsas att de skickade humanitära transporter när de i själva verket annekterade Krim.

Sett i backspeglarna så är det uppenbart att utvecklingen av nya digitala verktyg möjliggjorde det informationskrig som västvärlden har varit och fortfarande är utsatt för. Ryssland har sett möjligheten att öka sin makt genom att använda desinformation, påverkansoperationer och propaganda för att skapa osämja och polarisering inom länder i väst utan att ens behöva flytta sig fysiskt från Moskva. Med kunskapen om ryskt agerande i tidigare krig och konflikter samt den ryska kulturens syn på värdet av sanning och transparens, så borde västvärlden ha varit bättre förberedda.

I stället fick kejsaren spatsera naken länge och väl på våra gator innan politiker, medier och den säkerhetsmedvetna allmänheten vågade påpeka att något verkligen var väldigt fel. Längre slogs varje försök ner, att peka på västvärldens utsatthet för ryska och kinesiska påverkanskampanjer, genom beskyllningar om konspirationsteorier, spionhistorier, alarmistiska fantasier eller helt enkelt ett tecken på personlig svaghet.

Under tiden gick den liberala demokratin som samhällssystem sin värsta kamp på mycket lång tid, i flera europeiska länder. Genom att lyfta frågor som kriminalitet, invandring, bristen på integration, religiösa och kulturella skillnader, orättvisor mellan stad och landsbygd och jämställdheten som sades ha gått för långt, så skapades den polarisering mellan grupper som behövs för att skapa ordning i ett land. Samtidigt pekades samhällets institutioner och rättsväsendet ut som folkets motståndare och medierna misstänkliggjordes som politiskt vinklade eller alltför vinstdrivna.

Efter Rysslands fullskaliga intåg i Ukraina i februari 2022 kunde ingen längre blunda för att Kreml hade onda avsikter. Bandet backades och allt fler såg Rysslands agerande och uttalanden i en helt ny kontext. Plötsligt talade ledare för EU, NATO och USA om Rysslands mål att utöka sin makt i takt med tidigare Sovjetunionens faktiska territorium och kanske till och med ett nytt storsovjjetiskt rike.

Det är både fascinerande och logiskt att så många människor har låtit sig luras och påverkas under så lång tid. Istället för att ifrågasätta hur en våg av hat och otrygghet kan sprida sig så snabbt och fundera på om någon medvetet kan ligga bakom, så har samhällets företrädare enbart fokuserat på de ökade tekniska möjligheterna att sprida hat.

Vi har blivit lurade. Vi gick på någon annans bild av oss själva och det samhällssystem vi lever i. Det gör ont att erkänna, speciellt om vi tagit beslut och agerat utifrån det som nån lurat oss att tro var sant. Den sanningen vill vi helst ta till oss i små portioner för att det ska vara uthärdligt och för att vi ska hinna skapa vår egen förklaring till hur det kunde hända. Samtidigt är det bråttom att få människor att se vad som hänt så att vi kan ta upplysta beslut inför framtiden.

Referenser

- Beredskapsmuseet. *En svensk tiger*.
<https://www.beredskapsmuseet.com/ensvensktiger> (Hämtad 22-12-08).
- Engelbrekt Kjell. *Expert om Putins tal: "Fullt av motsägelser"*. SvD. 22-09-22.
<https://www.svd.se/a/8JBOWE/putins-tal-till-ryska-folket-experten-analyserar> (Hämtad 22-12-10).
- EUvsDisinfo. <https://euvsdisinfo.eu/> (Hämtad 22-12-10).
- Försvarsmakten. *Doktrintillägg militärstrategisk kommunikation*, Arbetsutgåva. Försvarsmakten, 2022.
- Gärtner Lars. *Hybridkrigföringens hantverk En fallstudie om Krimkrisen 2014*. Lunds Universitet, 2018.
- Kahneman Daniel. *Tänka snabbt och långsamt*. Stockholm: Volante, 2013.
- Lührmann Anna. *Den tredje vågens autokratisering är här: Vilka är dess kännetecken?* Humanisten, 2021
<https://humanisten.se/2021/04/05/den-tredje-vagens-autokratisering-ar-har-vilka-ar-dess-kannetecken/> (Hämtad 22-12-10).
- Nilsson Björn. *Socialpsykologi Teorier och tillämpning*. Stockholm: Liber, 2015.
- Palmertz Björn. *Influence operations and the modern information enviroment. I Security and asymmetric conflict in international reltions. Hybrid warfare*. Redigerad av Mikael Weissmann, Niklas Nilsson, Björn Palmertz and Per Tunholm. 113-131. London, New York, Dublin: I.B.Tauris, 2021.
- Soules, M. *Media, Persuasion and Propaganda*, Edinburgh: Marshall, 2015.
- Stanford Internet Observatory Cyber policy center. *Unheard voice, Evaluating five years of pro-Western covert influence operations*. Stanford Internet Observatory Cyber policy center. 2022.
<https://stacks.stanford.edu/file/druid:nj914nx9540/unheard-voice-tt.pdf> (Hämtad 22-12-11).
- Svenningsson Henric. *Myndigheten för psykologiskt försvar och det växande desinformationshotet*. Folk och Försvar, 2021.
<https://folkochoforsvar.se/content/myndigheten-for-psykologiskt-forsvar-och-det-vaxande-desinformationshotet/> (Hämtad 22-12-08).

Säkerhetspolisen. *Säkerhetspolisen 2021*.

https://www.sakerhetspolisen.se/download/18.650ed51617f9c29b552287/1649683389251/Sakerhetspolisen_arsbok%202021.pdf

(Hämtad 22-12-12).

Ulfving Lars. *Den stora maskeraden Sovjetrysk militär vilseledning. Maskirovka sett i ett historiskt perspektiv*, upplaga 2. Stockholm: Försvarshögskolan, 2000.

V-Dem Institute at the University of Gothenburg. *Democracy report 2022 Autocratization Changing Nature?* Göteborg: V-Dem Institute, 2022.

<https://www.v-dem.net/publications/democracy-reports/>

(Hämtad 22-12-10).

SOU 2020:56. Kommittén Nationell satsning på medie- och informationskunnighet och det demokratiska samtalet. *Demokratisk delaktighet, desinformation, propaganda och näthat i Sverige*. Huvudbetänkande

Zabujko Oksana. *Den längsta av resor*. Stockholm: Norstedst, 2022.

Hur narrativ kan skapa två vinnare i en konflikt

Edward Lindqvist Wilbrand

Inledning

Klockan är närmare 06:00 på morgonen den 7e oktober 2023. Kvällen innan har #dodgerday trendat på X. I Sverige rapporterades om en beachvolley duo som vunnit premiären i senior-VM (1). Temperaturen är på väg upp från de 23 graderna det bottnat i under natten i Nazaret, Israel (2). Doften från det lugna havet som vilat under natten kryper liksom diset upp mot stränderna i Gaza. Från ett gläntande fönster hörs lugna rörelser men utan märkbar skillnad stiger pulsen något när några lösdrivande katter skräms av ljud från metall som möter metall, invånarna som hör ljudet känner igen det. Det var länge sedan nu, inga rapporter eller underrättelser har pekat på att det skulle vara dags igen, kroppen aktiveras utan att de vet varför (3). De kognitiva intrycken, samtalen som registrerades mellan några män tidigare i veckan på marknaden i Gaza City, att rörelsemönstret förändrats i staden under kvällen, uppmaningen från kompisens kusin om att packa väskan. Pusselbitarna faller på plats. Utanför Re'im i Israel går natt mot dag på "The Nature Party". I liveströmmar på sociala medier ses dans och mental avslappning när kameran vänds mot kusten (4). Ingen sambandskontroll i tid. Fler elektroniska sambandsreläer rapporterar felmeddelanden längs gränsen mot Gaza. Då, aktiveras alla system. De fysiska intrycken av dofterna, ljuden, informationsflödena, känslan om att något var fel bekräftas av de knivskarpa beskederna. Informationsmiljön gör inga misstag i sin helhet, de tre dimensionerna; den fysiska; den kognitiva och informationsdimensionen, hade enskilt kunnat vilseleda men kartan är komplett. Attacken är ett faktum.

War scene over a city by the ocean with turbulent waves and damaged buildings.

Källa: ChatGPT,

Informationsmiljön

Förutsättningar

Informationsmiljön 2023 förändras snabbt. Kanske så snabbt att vi inte hinner anpassa oss kognitivt, perceptivt eller emotionellt enligt doktorn i psykologi David Bergman (5). I dag tillbringar de närmare 4,48 miljarder människor som bedöms ha tillgång till sociala medier i genomsnitt 140-180 minuter per dygn i den relativt redigerade informationsmiljön (6) (7). De utsätts således för en enorm mängd information och givet sociala mediernas uppbyggnad med principerna för influerande i centrum (8) uppstår ett dilemma. Khaneman (9) beskriver social proofing som en mycket stark metod att övertyga vilket skapar förutsättningar för de som vill påverka och besitter målen, medlen och meningen. I kombination med den relativa enkelheten att kostnads- och effektivt (10) nå målgrupper som inte bildat opinion än. Kan dessa påverkas genom sociala medier på ett sätt vi historisk inte upplevt. Eftersom uppmärksamhetsekonomi reducerats kraftigt i termer av

vad vi orkar bearbeta (11) och vår förmåga att aktivera System 2 och därmed vår "icketro" (12) är vi i väsentligt högre utsträckning påverkansbara än tidigare. Vi går i högre utsträckning på vår "autopilot", System 1 (9). Vilket kan leda till att budskap blir "weaponized" (13). Detta sammantaget öppnar för att aktörer genom list kan påverka opinion genom informationsmiljön med sitt narrativ.

Operation Al-Aqsa Flood

I det som kommit att kallas för "Operation Al-Aqsa Flood" av Hamas (14) spelar hela informationsmiljön in. Miljön är till synes avgörande och spänner över samtliga militärstrategiska dimensioner (15). Terrorstämplade, av Europeiska Unionen, USA med flera (16), Hamas. Valde troligen namnet på operationen för att vädja till denna grupperings bundsförvanter. Det spelar på den fysiska platsen Al-Aqsa moskén i Jerusalem, som har en kognitiv relevans i den mening att tidigare operationer med liknande namn pekade på vilja, förmåga och söker förståelse om ett beteende om stöd från bundsförvanter. Att det därtill sprids i informationsmiljön för att genom inramning sätta ett narrativ för vidare påverkan (9). Alla i syfte att verka som "principles of influence" enligt Cialdini (17,8). Kanske i synnerhet i formen av återgåldande och engagemang samt konsekvens (8). Eftersom Hamas stöttat deras bundsförvanter i motsvarande ageranden tidigare och här söker uppfylla samma mål som då utmålats. Eftersom grundförutsättningen hos människan är att vi genom kollektivet blir starkare (18) söker grupperingen stöd för sin aktion.

Det gäller så väl den fysiska dimensionen som i informationsdimensionen vilken i sin tur givetvis påverkar den kognitiva och därmed etableras ett narrativ. Ett narrativ som därmed blir gällande för vissa målgrupper. När ett narrativ väl är etablerat är det också svårare att förändra. Khaneman kallar detta för WYSIATI – What You See Is All There Is (9) som kan liknas med teorin om fortsatta inflytelseeffekten (19,20). Alltså att vi trots bättre vetande står fast vid det som etablerats. Kanske beroende på kognitiv trötthet.

Narrativen

Den Hamasledda operationen inleddes i vad som då verkade vara ett informationsvakuum. För att vilseleda israeliska underrättelsetjänster om att en attack var nära förestående. Fokuserades politiska så väl som militära budskap från Hamas på att det viktigaste för Gazas invånare var fortsatt finansiellt stöd i syfte att skapa arbete åt Gazaremsans invånare, så träningen i en kibbutzreplika kunde genomföras utan störningar (21). Budskapen syftade till att vilseleda. I allt väsentligt likt den ryska Maskirovkan (22). Övriga operationer var ett faktum i hela informationsdimensionen. Kommunikation hade troligen i stort skett offline för att undvika israelisk signalspaning (23,24). Alternativt så kommer det bevisas att, som den danske filosofen Kirkegaard uttrycker det, "livet förstås baklänges, men måste

levas framlänges” (25). Alltså att indikationerna fanns där i underrättelserna, men den stora mängden av information saboterade OODA-loopen och först i retrospektiv blir det tydligt. Finns ingen sanning är ett snabbt etablerande av narrativ fördelaktigt för att vinna den fortsatta inflytelseeffekten, Hamas tog chansen.

Hamas narrativ – vinst oavsett fysisk utkomst

Genom löpande informationsoperationer som syftar till att reducera Haloeffekten av de israeliska insatserna för att stötta Gazas befolkning. Har Hamas etablerat ett narrativ av att Israel fortsatt tränger ut palestinier ur Gaza, begränsar deras frihet och att israeliska soldater attackerar israeliska araber som bett vid Al Aqsa moskén (26). Målsättningen: att återupprätta revolutionen, utvisa ockupanterna och riva murarna som håller palestinerna fängslade. (27) Inte olikt den typen av informationsoperationer Ryssland genomfört avseende etniskt ryska ukrainska medborgare. Inför aggressionerna mot Ukraina med stöd, initierat eller förstärkt av enheter som APT 28 och APT 29 (28,29,30). Med stöd (17) genom traditionella medier och etablerade personer som Turkiets, en NATO-medlem, president Erdoğan stöd för Hamas narrativ när han sa att: ”Hamas inte är en terroristorganisation utan en frihetsrörelse som slåss för att försvara det Palestinska landet” (31).

Liksom Islamiska Statens (IS) informationskampanjer (32) har narrativen troligen syftar till att nå flera mål som:

- Att sätta narrativet regionalt liksom internationellt
- Att möta motståndaren, Israel och västs, informationskampanjer
- Rekrytera fler medlemmar för sitt syfte
- Skrämna motståndaren genom att visa på styrka (26)

Genom att stå fast vid och repetera narrativen så som ovan förstärks budskapen och den upplevda sanningshalten av dem (8). Hamas publicerade flertalet videor och amplifierade dessa över sociala medier tidigt i anfallsvågen den 7e oktober 2023. Amplifierad genom både verifierade och falska konton (26) av sann och vilseledande information gav tidig spridning av flera stödjande narrativ och etablerade en propagandadimma (17). Som att Hamasmedlemmar värnade mänskliga värden genom att ge amnesti åt kvinnor och barn (26). Något som vi i efterhand vet inte var korrekt (33) trots att det fick stor spridning och förstärkte haloeffekten genom social proofing i informationsdimensionen i syfte att styra den kognitiva uppfattningen.

Talespersoner från Hamas meddelade också i intervjuer att syftet med attacken ska ha varit att ”antingen vinna eller bli martyrer genom Jihad” (34). Ett narrativ delvis annorlunda än ovan men i hög grad troligen syftande till att anspela på grupperingar som är av liknande uppfattningar. Ett narrativ där en fysisk förlust också är en vinst.

Senare narrativ från Hamas speglar framför allt det mänskliga lidandet som konsekvens av de israeliska motanfallen i syfte att reducera haloeffekten av de israeliska styrkornas svar på attacken.

Israels narrativ – för alla demokratier

Israels Premiärminister Benjamin Netanyahus första kommentarer efter attacken den 7e oktober var att Israel nu är i krig. Att landet utsatts för en mördande överraskningsattack mot staten och befolkningen i Israel (35). Två dagar senare förstärktes samma budskap med mer kontext. Ett narrativ av att man nu är i ett krig som man inte initierat. Att det är påtvingat av barbarerna i Hamas, ordval i syfte att reducera haloeffekterna. Premiärministern pekade på det stöd som uttalats av världsledare (36,37), både allierade och tidigare Hamasvänliga. I syfte att genom social proofing och sympati förstärka sitt narrativ (9,8). Att man kommer avsluta kriget, en form av engagemang och konsekvens, enligt metoderna för influencing. Att svaret från Israel kommer vara så kraftfullt att Hamas och Israels andra fiender kommer minnas detta i decennier. Vidare etablerades narrativet av att detta är Israels 11e september, ett datum som syftar till att söka stöd från västvärlden i kampen mot terrorism. För att samtidigt möta och motverka Hamas narrativ talade Netanyahu också om de i informationsmiljön vitt spridda bilderna och filmerna från bland annat musikfestivalen. (38)

Tidigt etablerades också en målsättning från Israel om att eliminera Hamas (39). Något som senare fått kritiker säga att Hamas är närmare en ideologi än en militär styrka, det finns inte en numerär och är därmed svår att eliminera (40).

Premiärministerns tal, så kort som 2 min 30s, anspelar på alla informationsmiljöns delar. Att etablera narrativ genom fysiska referenser, anspelande på historiska händelser som väcker känslor hos både allierade och motståndare kognitivt. Liksom att sprida budskapet brett över informationsdimensionen. Ett grepp som beskrivs vara ett av få alternativ för att återta initiativ i narrativet (17,32).

I förlängningen av konflikten har Israel sökt förstärka sin haloeffekt. Genom att med fakta och videoinspelningar från krigszonen visa på att det narrativ man över tid etablerat om att Hamas är barbarer och strider från platser som inom krigets lagar ska anses skyddsvärda (41,41). Att Hamas genom detta förverkar platsernas skyddsvärdighet, hotar Hamas sina egna och ger Israel legitimitet att enligt distinktionsprincipen anse att dessa är militära mål (42). Exempelvis genom att snabbt möta UNRWAs beskrivning om Al-Shifasjukhuset med egna beskrivningar.

För att förstärka rättfärdigandet av att man följer de internationella lagarna har flygblad (43) och meddelanden via sociala medier (44) till civila distribuerats inför att man genomfört flygbombningar i samma områden innehållande information om förflyttningsvägar. I syfte att, eller åtminstone ge en bild av att man, värnar proportionalitetsprincipen och principen om icke-diskriminering (42). Huruvida de israeliska telekrigsoperationerna med nedstängning av internet i samma områden och påverkat mottagarna lär granskas närmare. (45,46,24)

Senare stärker israelerna narrativet genom att genomföra aktioner i den fysiska- och informationsdimensionerna koordinerat i syfte att vädja till det kognitiva medvetandet hos målgrupper. Exempelvis placerar man ut lika många teddybjörnar som det fortsatt är bekräftade israeliska gisslan hos Hamas på ett torg. Man förstärker detta genom att i informationsdimensionen peka på hur Hamas nyttjar teddybjörnar, som medel för smuggling av militär materiel. Teddybjörnar som anspelar på något tröstande, snällt, försvarslöst blir här weaponized (32) och anspelar på kognitiva reaktioner till stöd för narrativet. (47,13,48)

Analys

Konflikten mellan Hamas och Israel har en relativt lång historia och det är tydligt att världen står polariserad i vilket narrativ, ett av målen med informationskampanjer (8,48,17), som bör vara gällande kring konflikten. Inte minst genom att se till vilka som erkänt respektive stat.

Genom de upprepade narrativen över tid och ett stort informationsflöde genom i huvudsak sociala medier. Med snabb spridning i det för konfliktens tidiga tillfälle när information från Israel, inledningsvis är knapphändig på grund av att de befann sig i ett överraskat tillstånd. Vann Hamas narrativ mycket utrymme över hela informationsmiljön initialt också med stöd av desinformation (49,50,51). Inte minst vann desinformation om en initialt uttalat israelisk raketattack mot Al-

War-struck city map with hospital highlighted in red. Källa: ChatGPT

Shifasjukhuset utrymme, som senare faktagranskats och bevisligen varit en av Hamas avfyrad raket som fått funktionsfel i luften (52). Taktiken av att snabbt publicera ett narrativ om enskilda företag och utvärdera vad som får spridning med en vald vinkel för att tidigt därefter amplifiera budskapet. Liksom exempelvis den ryska strategin som nämnts (30,29,53,54,55).

Initialt vann reaktionerna till stöd för de angripna, Israel, mycket utrymme i traditionell media (36,37) samtidigt som narrativet från angriparna vann mest utrymme i sociala medier (26). Något Israel, de angripna, sökt motverka genom att båda köpa och publicera stora volymer innehåll senare under konflikten till stöd för deras narrativ (56).

Om en datapunkt för vilket narrativ som vinner störst mark är antalet demonstrationer för respektive sida skulle det per den 27e oktober tala för att Hamas narrativ vid den tidpunkten är starkast opinionsbildande med 3761 demonstrationer genomförda mellan den 7e och 27e oktober 2023 till stöd för Palestinier, 529 för Israel och 95 för fred. (57)

Det förefaller också tydligt att båda sidor söker nyttja informationsmiljöns samtliga dimensioner koordinerat och enligt Command and Control-principerna, C2: faciliterat, koordinerat och synkroniserat (32). I syfte att påverka och etablera respektives narrativ (17,48). Att C2 principerna haft inverkan är tydligt och att de nyttjats i tid och rum för att uppnå militärstrategisk effekt (15) har gett effekt i olika skeden av konflikten.

Slutsats

Genom att verka i en av dimensionerna har effekt uppnåtts i en annan som i sin tur påverkat narrativen över tid i konflikten. Respektive sida förefaller verkar söka sätta agendan, förstärka, försvaga och etablera förtroende för så väl egna som motståndarens målgrupper. Hela spektret av informationsmiljön har nyttjats med stöd av bland annat telekrigsförmågor, underrättelseförmågor, rymdförmågor och cyberförmågor. Kort sagt söks effekt i hela informationsmiljön genom att förändra eller påverka i) informationsdimensionens innehåll, ii) den fysiska världen, iii) informationsdimensionens omfattning, iv) tillgången till informationsdimensionen och v) andra människor i den fysiska världen. Allt för att påverka opinionen både i hybridkrigföringsläget till att kraftigt intensifieras i det som etablerats som ett tillstånd av krig (58). Om de israeliska eller av Hamas etablerade målsättningarna segrar återstår att se. Givet att Hamas etablerat att ett mål med attackerna den 7e oktober 2023 skulle vara att bli martyrer kan kanske, om än syniskt, en israelisk måluppfyllnad av att ha eliminerat Hamas. Också kvalificera som måluppfyllnad för Hamas och därmed att det resulterat i två av två vinnare, paradoxalt nog.

Referenser

1. SVT Nyheter. SVT Nyheter. [Online] 2023. [Cited: 12 07, 2023.] <https://www.svt.se/nyheter/7-oktober-nattens-nyheter-6>.
2. Wohin-und-wann.de. Wohin-und-wann.de. [Online] 2023. [Cited: 12 07, 2023.] <https://www.wohin-und-wann.de/when/mittlerer-osten/israel/nazaret/oktober/>.
3. Landersten, Helena. Neuro.se. [Online] 2021. [Cited: 09 24, 2023.] <https://neuro.se/symtom/kognition/>.
4. SVT Nyheter. SVT Nyheter. [Online] 2023. [Cited: 12 07, 2023.] <https://www.svt.se/kultur/hamas-festivalmassaker-i-israel-den-7-oktober-blir-dokumentar--8wwof0>.
5. Bergman, David. Informationsmiljöns uppbyggnad och karaktär Kognitivt. Stockholm : Försvarshögskolan, 2023.
6. GSMA Intelligence. *Global Mobile Trends 2023*. s.l. : GSMA Intelligence, 2023.
7. Claire Beveridge, Sam Lauron. Hootsuite. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://blog.hootsuite.com/social-media-statistics-for-social-media-managers/>.
8. Soules, Marshall. *Media, Persuasion and Propagande*. Edinburgh : Edinburgh University Press Ltd, 2015.
9. Kahneman, Daniel. *Thinking, fast and slow*. Stockholm : Brockman Inc., 2011.
10. *Sociala Medier och Informationsmiljön*. Sheel, Niklas. Stockholm : Försvarshögskolan, 2023.
11. *Strategisk Kommunikation*. Nilsson, Per-Erik. Stockholm : FOI, 2023.
12. Gilbert, Daniel T. *How Mental Systems Believe*. USA : American Psychologist, Vol 46, No. 2, 1991.
13. Connor, Sidney A. *MILITARY OPERATIONS IN THE INFORMATION AGE: PUTTING THE COGNITIVE DOMAIN ON TOP*. s.l. : AIR WAR COLLEGE AIR UNIVERSITY, 2017.
14. Fenn, John. The Spectator. [Online] 2023. [Cited: 12 07, 2023.] <https://www.spectator.co.uk/article/will-the-al-aqsa-flood-unite-the-islamic-world/>.
15. Försvarsmakten. *Militärstrategisk doktrin 2022*. Stockholm : FMLOG, 2022.

16. Robinson, Kali. Council on Foreign Relations. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.cfr.org/backgrounder/what-amas#:~:text=The%20United%20States%20and%20European,suicide%20bombings%20and%20rocket%20attacks..>
17. Borer, John Arquilla and Douglas A. *Information Strategy and Warfare*. New York : Routledge, 2007.
18. Nilsson, Björn. *Socialpsykologi*. Första upplagan. Stockholm : Liber, 2015.
19. Per-Erik Nilsson, Sofia Olsson, Ivar Ekman. *Den nya informationsmiljöns topografi*. s.l. : FOI, 2022.
20. *Exploring factors that mitigate the continued influence of misinformation*. Irene P. Kan, Kendra L. Pizzonia, Anna B. Drummey, Eli J. V. Mikkelsen. 6, s.l. : Co, 2021, Cognitive Research: Principles and Implications, p. 76.
21. Samia Nakhoul, Jonathan Saul. Reuters. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] [https://www.reuters.com/world/middle-east/how-israel-was-duped-amas-planned-devastating-assault-2023-10-08/#:~:text=Oct%209%20\(Reuters\)%20%2D%20A,Middle%20East's%20most%20powerful%20army..](https://www.reuters.com/world/middle-east/how-israel-was-duped-amas-planned-devastating-assault-2023-10-08/#:~:text=Oct%209%20(Reuters)%20%2D%20A,Middle%20East's%20most%20powerful%20army..)
22. Ulfving, Lars. *Den Stora Maskeraden*. Stockholm : Försvarshögskolan, 2000.
23. Harding, Emily. Center for Strategic and International Studies. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.csis.org/analysis/how-could-israeli-intelligence-miss-amas-invasion-plans>.
24. Spreckelsen, Malte con. *Electronic Warfare - The Forgotten Discipline*. s.l. : The Journal of the JAPCC, 2018.
25. Kierkegaard, Søren. *Livet*. 167. s.l. : SKS bd, 1843.
26. Cyabra. *Disinformation - Hamas-Israel War*. Tel Aviv-Yafo : Cyabra, 2023.
27. PACCHIANI, GIANLUCA. The Times of Israel. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.timesofisrael.com/amas-commander-says-attacks-are-in-defense-of-al-aqsa-claims-5000-missiles-fired/>.
28. *IT Försvarsförbandet*. Dalman, Johan. Stockholm : Johan Dalman, 2023.
29. McCrory, Duncan. *Russian Electronic Warfare, Cyber and Information Operations in Ukraine*. s.l. : The RUSI Journal, 2021.
30. Vogler, Michael Connell and Sarah. *Russia's approach to cyber warfare*. s.l. : CNA Analysis and solutions, 2017.

31. Tuvan Gumrukcu, Huseyin Hayatsever. Reuters. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-erdogan-says-hamas-is-not-terrorist-organisation-2023-10-25/>.
32. Nissen, Thomas Elkjer. *The Weaponization of Social Media*. Copenhagen : Royal Danish Defence College, 2015.
33. BBC. BBC. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-67053011>.
34. Fatima AbdulKarim, Ghassan Adnan. Wall Street Journal. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] Fatima AbdulKarim and Ghassan Adnan.
35. Netanyahu, Benjamin. Youtube. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.youtube.com/watch?v=kZ9hsCQSJSw>.
36. VOA News. VOA. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.voanews.com/a/world-leaders-react-to-hamas-attack-on-israel/7300940.html#:~:text=Europe's%20leaders%20express%20support%20for%20Israel&text=The%20head%20of%20the%20European,itself%20against%20such%20heinous%20attacks.%E2%80%9D>.
37. IranInternational. Iran International. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.iranintl.com/en/202310070610>.
38. Netanyahu, Benjamin. Youtube. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.youtube.com/watch?v=iyXBgQ1jy4Q>.
39. Abdel Raouf Arnaout, Riyaz ul Khaliq. AA. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/israeli-goal-of-war-is-to-establish-new-security-system-in-gaza-defense-minister/3027372>.
40. Koteich, Nadim. The Spectator. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.spectator.co.uk/article/can-hamas-really-be-eliminated/#:~:text=Speaking%20at%20the%20Union%20of,%2C%20to%20'eliminate'%20Hamas..>
41. Israeli Defence Forces. X. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://twitter.com/IDF/status/1732145650060427524>.
42. Svenska Röda Korset. Svenska Röda Korset. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.rodakorset.se/var-varld/krigets-lagar/aven-krig-har-regler/viktiga-regler-och-principer/#:~:text=Den%20humanit%C3%A4ra%20r%C3%A4tten%2C%20%C3%A4ven%20kallad,milit%C3%A4r%2D%20sjukv%C3%A5rds%20och%20sj%C3%A4lav%C3%A5rdande%20personal..>

43. Sinmaz, Emine. The Guardian. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.]
<https://www.theguardian.com/world/2023/nov/16/israel-drops-leaflets-warning-people-to-flee-southern-gaza-towns>.
44. Israeli Defence Forces. X. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.]
<https://twitter.com/IDF/status/173198190725928160>.
45. Matt Burgess, Lily Hay Newman. Wired. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.]
<https://www.wired.com/story/israel-gaza-internet-blackouts-weapon/>.
46. Ali Sibai, Hanna Kreitem. Access Now. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.]
<https://www.accessnow.org/publication/palestine-unplugged/>.
47. Israeli Defence Forces. X. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.]
<https://twitter.com/IDF/status/1733475339576189129>.
48. Thunholm, Björn Palmertz och Per. *Hybrid Warfare*. Dublin : Bloomsbury Academic, 2021.
49. Chin-Rothmann, Caitlin. Center for Strategic and International Studies. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.]
<https://www.csis.org/analysis/social-media-platforms-were-not-ready-amas-misinformation>.
50. Rajvanshi, Astha. Time. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.]
<https://time.com/6323421/misinformation-about-the-israel-amas-war-is-rife-on-social-media-especially-x/>.
51. Valerie Wirtschafter, Fred Dews. Brookings. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.]
<https://www.brookings.edu/articles/parsing-disinformation-in-the-israel-amas-conflict/>.
52. Associated Press. AP. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.]
<https://apnews.com/article/israel-amas-war-fact-check-e829d1dddcc2dad0f5f99cf62ef353ad>.
53. *Erfarenheter från Ukraina*. Nilsson. Stockholm : FOI, 2023.
54. *Ryssland, krigslist, social tanke och militärisering*. Shapiro, Jakob. Stockholm : Försvarshögskolan, 2023.
55. *Infamiljön i Rysslands krig mot Ukraina*. Lidén, Peter. Stockholm : Försvarshögskolan, 2023.

56. Liv Martin, Clothilde Goujard, Hailey Fuchs. Politico. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.politico.eu/article/israel-social-media-opinion-hamas-war/>.
57. Dutta, Prasanta Kumar. Reuters. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.reuters.com/graphics/ISRAEL-PALESTINIANS/MAPS/movajdladpa/>.
58. *Det moderna kriget och framtidens slagfält*. Larsson, Ola. Stockholm : Försvarshögskolan, 2023.
59. *The MPG Illusion*. Soll, Richard P. Larrick and Jack B. 5883, 2008, Science, Vol. 320, pp. 1593-1594.
60. Rid, Thomas. *Cyber War Will Not Take Place*. s.l. : Journal of Strategic Studies, 2011.
61. Stone, John. *Cyber War Will Take Place*. s.l. : Journal of Strategic Studies, 2012.
62. Clausewitz, Carl von. *Vom Kriege (On War)*. 1827.
63. Twitter, @lanasaiif via. Washington Post. [Online] 10 17, 2023. [Cited: 10 20, 2023.] https://www.washingtonpost.com/video/world/footage-shows-blast-at-gaza-hospital-hundreds-feared-dead/2023/10/17/73f37e8c-3a7d-4b91-ac5e-cb7178a04efe_video.html.
64. Kareem Fahim, Sarah Dadouch, Claire Parker and Mohamad El Chamaa. Washington Post. [Online] 10 18, 2023. [Cited: 10 20, 2023.] <https://www.washingtonpost.com/world/2023/10/18/middle-east-protests-gaza-israel-hospital/>.
65. Bennett, Naftali. X. [Online] 10 18, 2023. [Cited: 10 20, 2023.] <https://twitter.com/naftalibennett/status/1714601879739518985>.
66. OSINTtechnical. X. [Online] 10 18, 2023. [Cited: 10 20, 2023.] <https://twitter.com/Osinttechnical/status/1714525590873575600>.
67. Sander. X. [Online] 10 19, 2023. [Cited: 10 20, 2023.] https://twitter.com/Sander_2021/status/1714832560386154747.
68. *On Cyber-Enabled Information/Influence Warfare and Manipulation*. Kerr, Herbert Lin and Jackie. 2017, SSRN.
69. Per-Erik Nilsson, Sofia Olsson och Ivar Ekman. *Den nya informationsmiljöns topografi*. s.l. : FOI, 2022.

70. SVT Nyheter. SVT Nyheter. [Online] <https://www.svt.se/kultur/hamas-festivalmassaker-i-israel-den-7-oktober-blir-dokumentar--8wwof0>.
71. —. SVT Nyheter. [Online] 2023. [Cited: 12 07, 2023.] <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/detta-har-hant-hamas-storskaliga-attack-mot-israel>.
72. Youtube CNN. Youtube. [Online] 2023. [Cited: 12 07, 2023.] https://www.youtube.com/watch?v=nDn10nDnk_k.
73. Israeli Defence Forces. X. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://twitter.com/IDF/status/1733577626705416303>.
74. Hamzawy, Amr. Caenegie Endowment for International Peace. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://carnegieendowment.org/2023/12/06/political-impact-of-israel-hamas-ceasefire-pub-91177>.
75. Prasanta Kumar Dutta, Mariano Zafra. Reuters. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.reuters.com/graphics/ISRAEL-PALESTINIANS/MAPS/movajdladpa/>.
76. Paris, Christina De. ACLED Data. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://acleddata.com/2023/11/07/infographic-global-demonstrations-in-response-to-the-israel-palestine-conflict/>.
77. Bruno Venditti, Chris Dickert. Visual Capitalist. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.visualcapitalist.com/recognition-of-israel-and-palestine-map/>.
78. Aric Toler, Haley Willis, Riley Mellen, Alexander Cardia, Natalie Reneau, Julian E. Barnes and Christoph Koettl. New York Times. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://www.nytimes.com/2023/10/24/world/middleeast/gaza-hospital-israel-hamas-video.html>.
79. Shapiro, Emily. abc News. [Online] 2023. [Cited: 12 10, 2023.] <https://abcnews.go.com/International/hundreds-killed-strike-gaza-hospital-gaza-health-ministry/story?id=104049667>.

Whiskey on the rocks

Per Everhill

Inledning

Essän redogör för informationsmiljöns betydelse vid internationella konflikter, krig och kriser utifrån exemplet ”Whiskey on the rocks”¹, det vill säga den sovjetiska ubåtskränknings i Blekinge skärgård 1981.

Dagens informationsmiljö

Försvarsmakten definierar informationsmiljön på följande sätt:

”Informationsmiljön omfattar alla individer, system och organisationer som samlar in, bearbetar, sprider eller agerar på information. Det är i denna miljö som människor och automatiserade system observerar, värderar och utvärderar, beslutar och agerar på information.”²

Informationsmiljön har alltid haft stor betydelse för konflikter under hela mänsklighetens historia. Försvarsmaktens definition är tidlös och kan tillämpas för att analysera konflikter ända från tiden för den kinesiska militärteoretikern Sun Tzus levnad fram till dagens krig i Ukraina. Dagens informationsmiljö är emellertid betydligt mer komplex än vad som var fallet historiskt. Den förändrar sig dessutom i betydligt snabbare takt än de traditionella arenorna för krigföring.³ Forskaren John Arquilla anser att information måste betraktas som en särskild domän på samma sätt som mark-, sjö-, och luftdomänerna.⁴ Att det idag finns särskilda militära förband för verkan i informationsmiljön bekräftar detta synsätt. Inom

¹ I internationell media kallades incidenten ”Whiskey on the rocks” då den aktuella ubåtsklassens NATO-beteckning var ”Whiskey” samt att ubåten gått på grund på en klippa. ”Whiskey on the rocks” är också ett anglosaxiskt slanguttryck för whiskey serverad med isbitar.

² Försvarsmakten, Handbok informationsoperationer, (Stockholm 2008), s.15

³ Per-Erik Nilsson, Sofia Olsson och Ivar Ekman, Den nya informationsmiljöns topografi, (Stockholm 2022), s.17-18

⁴ John Arquilla och Douglas A.Borer, Information Strategy and Warfare, (New York 2007), s.1-8

Försvarsmakten är Operativa kommunikationsförbandet och IT-försvarsförbanden exempel på sådana förband. Samtidigt kan alla stridskrafter verka och skapa effekt i informationsmiljön. Inbland bara genom att finnas till.⁵

Informationsmiljön är en viktig arena för så kallad hybridkrigföring. Hybridkrigföring innebär att aktörerna försöker uppnå verkan genom en kombination av militära och icke-militära medel. Aktiviteter i informationsmiljön lämpar sig väl för aktörer som vill verka på en glidande skala mellan fred och fullskaligt krig som kan ändras fram och tillbaka över tiden. Detta då aktiviteter i informationsmiljön kan genomföras dolt och förnekbart, exempelvis i form av subversion och propaganda. Det kan vara mycket svårt för en attackerad part att skilja på ett avsiktligt koordinerat angrepp från en motståndare i informationsmiljön och normala samhällsfenomen som till exempel brottslighet och inhemsk politisk debatt.⁶

I den moderna informationsmiljön har alla aktörer genom modern teknik möjlighet att dela och ta del av information. Även resurssvaga aktörer har idag möjlighet att verka globalt genom ett aktivt uppträdande i informationsmiljön. Det gör dagens informationsmiljö gränslös på ett helt annat sätt än för bara några decennier sedan. Dagens informationsmiljö präglas av snabb informations spridning samt ett informationsöverskott som gör selektering och bedömning av innehåll till en stor utmaning. Möjligheten till realtidsöverföring av en lägesbild kan innebära både hot och möjligheter för aktörerna i en konflikt.⁷

Informationsmiljön kan delas in i tre dimensioner⁸:

- Den fysiska dimensionen som i sin tur kan delas in mark-, sjö-, luft-, rymd-, och cyberdomänens fysiska delar
- Informationsdimensionen som utgörs av data i olika former samt dess bärare
- Den kognitiva dimensionen som avser hur mottagarna uppfattar och agerar på den information de nås av

Det som sker i en dimension kan i sin tur påverka de andra två dimensionerna.⁹

”Whiskey on the rocks” och informationsmiljön

Tisdagskvällen den 27 oktober 1981 gick den sovjetiska ubåten U 137 på grund vid Torhamnaskär i Gåsefjärden, cirka en mil sydost om Karlskrona. Detta ledde till en tio dagar lång kris mellan Sverige och Sovjetunionen med såväl politiska som militära inslag. Enligt forskaren John Stones tolkning om vad som i teorin kan

⁵ Försvarsmakten, Doktrin för gemensamma operationer, (Stockholm 2022), s.108

⁶ Försvarsmakten, Doktrin för gemensamma operationer, (Stockholm 2022), s.30

⁷ Försvarsmakten, Doktrintillägg Militärstrategisk Kommunikation, (Stockholm 2023), s.30-32

⁸ Johan Rodensjö, Grunder Informationsmiljön del 2, digital föreläsning, (Försvarshögskolan 2023-08-27)

⁹ Försvarsmakten, Militärstrategisk Doktrin – MSD 22, (Stockholm 2022), s.50-58

anses vara ett krig uppfyller ubåtsincidenten 1981 ett flertal kriterier, exempelvis militära aktiviteter syftande till att nå politiska syften¹⁰. Även om själva grundstötningen skedde på ett skär i Karlskrona skärgård utspelades incidenten därefter huvudsakligen i informationsarenans olika dimensioner.

Den fysiska dimensionen

Den fysiska dimensionen utgörs av aktörer och infrastruktur. Dessa kan i sin tur agera på olika sätt samtidigt som olika händelser kan påverka deras egenskaper.¹¹ Regn kan påverka en väg så att den blir lerig vilket hindrar transporter. En stats marina blockad av en hamn kan leda till en väpnad konflikt. Det som händer i den fysiska dimensionen kan omvandlas till data i informationsdimensionen, exempelvis genom att en händelse dokumenteras på film. Händelser i den fysiska dimensionen kan också direkt eller indirekt påverka den kognitiva dimensionen, exempelvis genom att en individ skapar sig en viss uppfattning om något efter att observerat en händelse i den fysiska miljön.¹² Idag kan beslutsfattare på hög nivå sällan själva vara på plats för att med egna sinnen bilda sig en uppfattning om den fysiska världen. Därför är de beroende av informationsdimensionen som en länk för att genom denna forma sin kognitiva uppfattning om den fysiska dimensionen.¹³ Olika sensorer, exempelvis en spaningspatrull som skriver en rapport, utgör därför ett gränsskikt mellan den fysiska dimensionen och informationsdimensionen. Åtgärder i den fysiska miljön kan också aktivt användas för att påverka informationsmiljön. Att fysiskt likvidera en för aktören obekvämlig journalist eller att slå ut en radiostation med en drönare ger effekter i de övriga dimensionerna. Alla aktiviteter i den fysiska miljön har direkta eller indirekta effekter på övriga dimensioner i informationsmiljön. Den amerikansk-österrikiske psykologen Paul Watzlawick myntade uttrycket ”one cannot not communicate” för att beskriva hur allt som sker i den fysiska världen är kommunikation, även till synes helt passiva beteenden¹⁴.

”Whiskey on the rocks” och den fysiska dimensionen

En händelse i den fysiska dimensionen utgjorde grunden för ubåtsincidenten 1981. En sovjetisk ubåt kränkte medvetet eller omedveten svenskt territorium och gick på grund i Karlskrona skärgård. Den svårnavigerade fysiska skärgårdsmiljön

10 John Stone, Cyber War Will Take Place!, (Journal of Strategic Studies 2012), s.102-105

11 Försvarsmakten, Militärstrategisk Doktrin – MSD 22, (Stockholm 2022), s.50

12 Ibid, s.58-59

13 Försvarsmakten, Handbok Informationsoperationer, (Stockholm 2008), s.15-16

14 https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Watzlawick, 2023-12-05

spelade en viktig roll i krisen och kanske mer exakt grundet vid Torhammarskär som ubåten trots intensiva försök inte lyckades ta sig loss ifrån. Samtidigt påverkade Torhammarskärs otillgänglighet krisens utveckling. Det tog lång tid innan en fiskare passerade och upptäckte ubåten. Hade grundstötningen stället skett vid Slussen i centrala Stockholm hade den sannolikt upptäckts direkt. Den fysiska dimensionen påverkade också krisens utveckling i informationsdimensionen. Det tog lång tid för fiskaren att ta sig till en telefon och larma marinbasen som inte nåddes av information om ubåten förens morgonen efter grundstötningen. Avsaknaden av andra källor än telefonsamtalet från fiskaren krävde också att en vedettbåt behövde skickas ut till den fysiska platsen för att bekräfta situationen.¹⁵ Även om media i sinom tid lyckades ta sig till platsen försvårade skärets belägenhet rapportering om händelsen.

Den fysiska belägenheten gjorde det samtidigt lätt för svenska militära myndigheter att kontrollera informationsmiljön genom att avgränsa tillträdet för journalister och hänvisa dessa till myndighetens egna presskonferenser.¹⁶ Någon dag efter grundstötningen samlades en sovjetisk marinstyrka utanför den svenska territorialgränsen. Denna aktion i den fysiska miljön påverkade krisens kognitiva dimension då den från svensk sida uppfattades som ett nära förestående fritagningsförsök. Som i sin tur resulterade i åtgärder i den fysiska dimensionen i forma av skärpt beredskap och planering av motåtgärder.¹⁷

Informationsdimensionen

I informationsdimensionen förmedlas, tolkas och samlas data från övriga dimensioner. I operationsmiljön finns data tillgängligt i en mängd olika former. Det kan handla om data i det elektromagnetiska spektrumet från en specifik typ av farkost, en rapport om en incident i ett datasystem eller ett fotografi taget av ett spaningsflygplan.¹⁸ I alla militära operationer är tillgång till aktuell, korrekt och användbar information en förutsättning för framgång. Hela tiden skapas nya data. Data kan också förändras över tiden eller förhindras att delas mellan olika aktörer. I en militär kontext kan detta göras aktivt för att påverka operationsmiljön, till exempel genom telestörning med särskilda telekrigsförband. Samma förband kan också samla in data om motståndaren som sedan utvecklas genom klassificering och analys. Från att ha varit inspelade signaler från en radarstation kan informationen nu visa att ett flygplan av en specifik modell har rört sig i ett visst geografiskt område. För att förhindra att en motståndare inhämtar viss information kan dennes inhämtningsresurser störas genom aktiva

¹⁵ Anders Hellberg och Anders Jörle, *Ubåt 137 – tio dagar som skakade Sverige*, (Stockholm 1984), s.59–66

¹⁶ Wilhelm Agrell, *U137 och ubåtskrisen*, (Lund 2021), s.31–37

¹⁷ Anders Hellberg och Anders Jörle, *Ubåt 137 – tio dagar som skakade Sverige*, (Stockholm 1984), s.131-139

¹⁸ Försvarsmakten, *Militärstrategisk Doktrin – MSD 22*, (Stockholm 2022), s.50-58

telekrigsåtgärder. Cyberoperationer handlar till stor del om att påverka informationsarenan genom att förändra tillgång till information.¹⁹ Information kan vara öppen eller hemlig vilket påverkar hur den hanteras. Skyddet av känslig information är en viktig del av striden i informationsmiljön. Dagens goda tillgång till öppen information gör det ofta möjligt att fatta bättre underbyggda beslut jämfört med tidigare i historien. Samtidigt ökar utmaningarna med att bedöma informationens trovärdighet samt att hitta rätt information i ett informationsöverflöd.²⁰

”Whiskey on the rocks” och informationsdimensionen

Flera inslag i ubåtskrisen är tydligt kopplade till informationsdimensionen. Oavsett om kränkningen berodde på ett avsiktligt intrång eller inte så orsakades själva grundstötningen av bristande information om bottenförhållanden i området. Geografisk information är en mycket viktig aspekt av informationsdimensionen där rymddimensionen med satelliter idag spelar en viktig roll.²¹ Båda sidor använde sig

Svenska jägarsoldater bevakar den grundstöta sovjetiska ubåten. Bildkälla: Marinmuseum via digitaltmuseum.se

¹⁹ Ibid, s.55

²⁰ Försvarsmakten, Militärstrategisk Doktrin – MSD 22, (Stockholm 2022), s.88-108

²¹ Anders Hellberg och Anders Jörle, Ubåt 137 – tio dagar som skakade Sverige, (Stockholm 1984), s.40-43

av telekrig under krisen. Försvarsmakten störde tidvis ut radiokommunikationen mellan ubåten och dess hemmabas i Baltijsk. Den sovjetiska flottan störde ut svenska radarstationer för att påverka svensk lägesbild. När en sovjetisk bärgningsstyrka närmade sig svenskt territorialvatten övergick en eldledningsradar vid kustartilleriet till att sända i hoppfrekvens vilket antyder att målföljning påbörjats. Detta agerande i informationsdimensionen påverkade sannolikt Sovjetunionens fortsatta marina agerande i området.²² Då misstanke fanns om att ubåten var beväpnad med kärnvapen genomförde dåvarande FOA (Försvarets Forskningsanstalt) radioaktivitetsmätningar som påvisade att så sannolikt var fallet. Denna datainsamling i informationsdimensionen fick sedan stor påverkan på svenska folkets kognitiva uppfattning om krisen genom att skapa rädsla för kärnvapenincidenter.²³

Den kognitiva dimensionen i informationsmiljön

Den kognitiva dimensionen av informationsmiljön handlar om hur mottagarna av information uppfattar och agerar på denna. Den kognitiva dimensionen kan påverkas aktivt, exempelvis för att förvirra eller vilseleda motståndaren. Den mänskliga hjärnan reagerar olika på olika typer av stimuli från sinnen. Vi bearbetar och värderar information olika beroende på exempelvis tidigare erfarenheter. Minne, uppmärksamhet och vårt språk spelar stor roll för vår kognitiva förmåga.

Den kognitiva domänen formas och påverkas av mänsklig varseblivning som i sin tur påverkas av tidigare kunskap, färdigheter, erfarenheter, attityder och andra egenskaper som är individuellt konstruerade. Detta gör att information från informationsarenan eller den fysiska världen kan tolkas olika beroende på vem mottagaren är.²⁴

²² Ibid, 131-135

²³ Wilhelm Agrell, U137 och ubåtskrisen, (Lund 2021), s.38-48

²⁴ Bergman, David, Informationsmiljöns uppbyggnad och karaktär kognitivt, föreläsning vid Försvarshögskolan 2023-09-19

”Whiskey on the rocks” och den kognitiva dimensionen

Den kognitiva dimensionen är ofta av oerhört stor betydelse vid en diplomatisk kris. Såväl den sovjetiska som svenska regeringen försökte under hela krisen att bedöma hur motståndaren uppfattade situationen och sände också aktivt signaler om sina egna ståndpunkter via olika åtgärder i såväl informationsdimensionen som den fysiska dimensionen.²⁵ Konkreta fysiska åtgärder fick konsekvenser i den kognitiva dimensionen. När ubåtens befälhavare Anatolij Gusitjin skulle förhöras av Försvarsmaktens personal fick han passera mellan stridsutrustade svenska soldater vilket enligt vittnesuppgifter fick honom att se mycket nedslagen ut. Soldaternas uppträdande påverkade med stor sannolikhet Gusitjin kognitivt.²⁶

Ubåtens befälhavare hämtas till förhör. Bildkälla: Marinmuseum via digitaltmuseum.se

Under hela krisen framhärdade den sovjetiska sidan att kränkningen var oavsiktlig och orsakad av att ubåtens navigationssystem var ur funktion. Det finns flera indikationer på att detta inte var sant. Diskussionerna mellan Sverige och Sovjetunionen om grundstötningens orsakar tog emellertid upp en stor del av krisen vilket påverkade dess utfall då det skapade en osäkerhet kring händelseförloppet som kvarstår än idag. Detta förfarande är helt i linje med den ryska traditionen om vilseledning för att uppnå politiska och militära syften.²⁷

Under ubåtskrisen genomförde den svenska regeringen strategisk kommunikation på flera sätt. Detta skedde dels i form av diplomatiska

²⁵ Wilhelm Agrell, U137 och ubåtskrisen, (Lund 2021), s.17-31

²⁶ Anders Hellberg och Anders Jörle, Ubåt 137 – tio dagar som skakade Sverige, (Stockholm 1984), s.256–260

²⁷ Lars Ulving, Den stora maskeradern, (Stockholm 2000), s.51–77

förhandlingar med Sovjetunionen, dels genom återkommande presskonferenser där NATO och övriga omvärlden var en viktig målgrupp. Den militärstrategisk kommunikationen, exempelvis genom den tydliga svenska militära närvaron i Blekinge bidrog till att påverka Sovjetunionens agerande i krisen. Sverige visade tydligt sin förmåga att försvara landets territoriella integritet, vilket sannolikt bidrog till att Sovjetunionen valde bort olika handlingsalternativ i den fysiska dimensionen, exempelvis en fritagning av ubåten.²⁸

Avslutande reflektion - ”Whiskey on the rocks” i den moderna informationsmiljön

”Whiskey on the rocks” inträffade 1981 i en betydligt mindre komplex informationsmiljö än idag. Teknik som smarta mobiltelefoner, sociala medier och internet låg ännu långt fram i tiden. Masskommunikation skedde genom traditionell media som TV och tidningar. Denna begränsning gav svenska myndigheter goda möjligheter att kontrollera informationsflödet under incidenten. I Sovjetunionen var informationsmiljön kraftigt reglerad av staten vilket gjorde att de sovjetiska medborgarna i princip inte fick någon information alls om incidenten. Hade ubåtsincidenten inträffat idag hade konflikten i informationsmiljön sett helt annorlunda ut. Tidsförloppet hade varit mycket snabbare. 1981 tog det närmare 12 timmar efter grundstötningen innan information om händelsen nådde den svenska Försvarsmakten. Idag hade den svenske fiskaren i Gåsefjärden sannolikt haft en mobiltelefon tillgänglig som möjliggjort informationsspridning i realtid. Tack vare den moderna tekniken är det idag svårt även för slutna diktaturer att undanhålla information om omvärldshändelser för den egna befolkningen på det sätt som var möjligt i Sovjetunionen 1981. En överflygning med ett sjömålsrobotbeväpnat stridsflygplan är då som nu ett sätt att bedriva militärstrategisk kommunikation. Idag finns emellertid bättre möjligheter att förstärka ett sådant agerande, exempelvis genom att snabbt sprida filmer på överflygningen i sociala medier. Idag är också tillgången till öppen information betydligt bättre, exempelvis satellitbilder över ett konfliktområde samt möjlighet att följa militära enheternas verksamhet via olika öppna spårningssystem. Idag är tusentals frivilliga entusiaster engagerade i olika globala nätverk för analys av öppen information från olika konflikter²⁹. Vilken information skulle dessa organisationer kunna samlat in och förmedlat om ubåtsincidenten inträffat idag? Och hur hade det påverkat vår bild av händelseförloppet?

²⁸ Wilhelm Agrell, U137 och ubåtskrisen, (Lund 2021), s.104–131

²⁹ Exempelvis Bellingcat (<https://www.bellingcat.com/>)

Referenser

Litteratur

Anders Hellberg och Anders Jörle, Ubåt 137 – tio dagar som skakade Sverige, (Stockholm 1984),

Försvarsmakten, Doktrin för gemensamma operationer, (Stockholm 2022)

Försvarsmakten, Doktrintillägg Militärstrategisk Kommunikation, (Stockholm 2023)

Försvarsmakten, Handbok informationsoperationer, (Stockholm 2008)

Försvarsmakten, Militärstrategisk Doktrin – MSD 22, (Stockholm 2022)

John Arquilla och Douglas A.Borer, Information Strategy and Warfare, (New York 2007)

John Stone, Cyber War Will Take Place!, (Journal of Strategic Studies 2012)

Lars Ulving, den stora maskeraden, (Stockholm 2000)

Per-Erik Nilsson, Sofia Olsson och Ivar Ekman, Den nya informationsmiljöns topografi, (Stockholm 2022)

Wilhelm Agrell, U137 och ubåtskrisen, (Lund 2021)

Föreläsningar

Bergman, David, Informationsmiljöns uppbyggnad och karaktär kognitivt, (Försvarshögskolan 2023-09-19)

Johan Rodensjö, Grunder Informationsmiljön del 2, digital föreläsning, (Försvarshögskolan 2023-08-27)

Internetkällor

https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Watzlawick, 2023-12-05

<https://www.bellingcat.com/>

www.digitaltmuseum.se

Ukrainsk påverkan: För att få rysk militär personal att ge upp

Patrik Thunholm

Inledning

I denna essä¹ beskrivs informationsmiljöns tre dimensioner, vilka också används som ramverk för att analysera ukrainska kommunikationsaktiviteter för att få rysk militär personal att ge upp.

Informationsmiljön

För ett tiotal år sedan var det nyhetsredaktionerna som hade makten över nyhetsbilden, vilken nådde alla mer eller mindre samtidigt genom tidningar, radio och ett fåtal tv-kanaler. Då betraktade många människor nyheter som sanna och det var svårt att skapa en alternativ bild till den som de flesta delade.² På senare tid har detta förändrats som ett resultat av digitalisering. Internet har gjort det enklare att skapa och dela innehåll, samtidigt som gränserna mellan tid och rum suddats ut. Människan har gått från att vara passiv mottagare till att bli producent och distributör av information.³ Ett exempel är sociala medier, som ger möjlighet att skapa, ändra och dela innehåll.⁴ Digital teknik⁵ har till stor del kommit att förändra våra livsmönster.⁶ Detta har skapat en komplex miljö, vilken ställer krav på definitioner och modeller för att förstås. Ett sätt att definiera informationsmiljön är att säga att den omfattar alla individer, organisationer och

¹ Kap. 3 tar avstamp i Försvarmakten (2022a) av Thunholm och kap. 4 på Försvarmakten (2022b) av Lindvall.

² Försvarets materielverk. (2017). *Omvärld*. Nr. 2017:1.

³ Försvarmakten. (2023). *Doktrintillägg Militärstrategisk kommunikation*, s. 30.

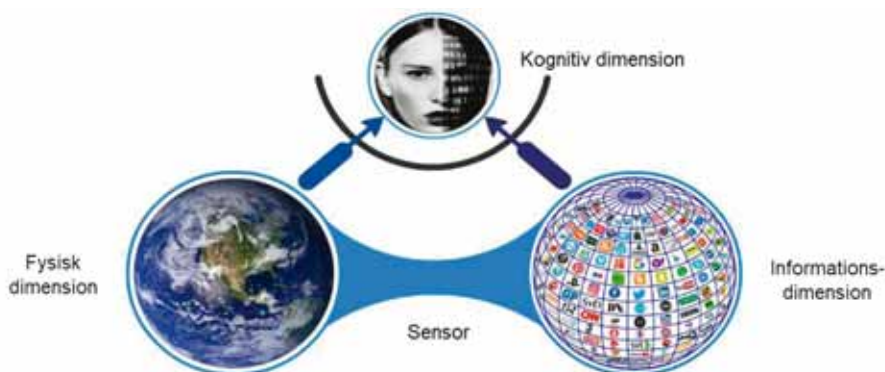
⁴ Olsson, T. (2017). *Sociala medier - Vetenskapliga perspektiv*.

⁵ Här avses genomslag för: internet (~1996), sociala medier (~2004), smarta telefoner (~2008) och AI (~2022).

⁶ Försvarmakten. (2022c). *Handbok kommunikationstjänst*, s. 30.

system som samlar in, bearbetar, sprider eller agerar på information.⁷ Ett annat sätt att närma sig detta är att använda Försvarets konceptuella modell⁸, som förklarar hur data/information överförs från den fysiska dimensionen eller informationsdimensionen till människan och dess kognitiva dimension. Nedan presenteras en egenutvecklad modell (Thunholm 2017):

Militärt är informationsmiljön ett stridsrum där striden till sin form både kan vara skild från, och en integrerad del av den mer fysiskt militära striden. Gränsen mellan krig och fred är utsuddad i informationsmiljön och där pågår påverkans- och informationsoperationer dagligen.⁹

Informationsmiljöns tre dimensioner. Källa; Författaren fritt efter Försvarets (2008). Handbok informationsoperationer

Fysisk dimension

Den fysiska dimensionen kan tillskrivas materiella och beständiga egenskaper, och här är det möjligt för människor att mötas och interagera ansikte mot ansikte. Detta är vad vissa skulle kalla "den riktiga världen". Den fysiska dimensionen förändras visserligen över tid, men i jämförelse med den dynamiska informationsdimensionen är detta en förhållandevis statisk och varaktig miljö. Geografiskt finns här en människoskapad och territoriell indelning i alltifrån nationsgränser till tomtgränser. Inom dessa

⁷ Försvaretsmakten. (2008). *Handbok Informationsoperationer*, s. 15.

⁸ *Ibid.*, s. 16.

⁹ Försvaretsmakten. (2020). *Doktrin gemensamma operationer*, s. 17, 108.

finns fysiska attribut och en mångfald av aktörer.¹⁰ Militärt kan den fysiska dimensionen indelas i sjö, luft och mark - med tillhörande natur och infrastruktur. Med infrastruktur menas t.ex. fysiska inrättningar, tjänster eller telekominfrastruktur som behövs för att samhället ska kunna fungera. Infrastrukturen kan vara både konkret (fysiska ting) eller mer abstrakt (samhällsinstitutioner m.m.).¹¹ I den fysiska dimensionen existerar nutid, medan det i informationsdimensionen och kognitiva dimensionen finns data som speglar den fysiska dimensionen i både dåtid och nutid. Den fysiska dimensionen kan vidare innehålla materiella spår från sådant som skett.¹²

Informationsdimension

Informationsdimensionen är inte bara ett passivt lagringsutrymme, utan också en plats där information kan bearbetas och användas för olika ändamål.¹³ I denna dimension finns exempelvis sociala medier, e-post, webbsidor och appar, där information konstant skapas och interaktion kan ske i realtid.

Informationsdimensionen har kommit att bli navet i ett ekosystem av snabba dataflöden och interaktioner som genom den kognitiva dimensionen, påverkar hur människor uppfattar världen och fattar beslut.¹⁴

Dataflöden är också exponentiellt ökande, vilket ger upphov till ett oändligt informationshav där varje bit data representerar fakta, idéer eller instruktioner.¹⁵ Till skillnad från den fysiska dimensionen är informationsdimensionen icke-fysisk och utan materiell existens. För att en händelse i den fysiska dimensionen ska bli del av informationsdimensionen krävs att någon/något upptäcker och registrerar den. Det kan ske med sensorer vilka fungerar som gränssnitt mellan den fysiska dimensionen och informationsdimensionen. Ett exempel på detta är sociala medier-användare utrustade med smartphones. Detta till trots kan inte allt som händer i den fysiska världen registreras av sensorer, vilket innebär att informationsdimensionen aldrig kommer att innehålla en fullständig beskrivning av den fysiska världen.¹⁶ Däremot är informationsdimensionen historiskt sökbar, vilket bland annat kan ske genom tjänster som ex Wayback Machine.¹⁷

¹⁰ Försvarets materielverk. (2017). *Omvärld*. Nr. 2017:1.

¹¹ Försvarsmakten. (2017). *Svensk planerings och ledningsmetod - SPL*, s. 19.

¹² Försvarsmakten. (2008). *Handbok Informationsoperationer*, s. 17.

¹³ Försvarsmakten. (2008). *Handbok Informationsoperationer*, s. 15.

¹⁴ Försvarsmakten. (2023). *Doktrintillägg Militärstrategisk kommunikation*, s. 30 ff.

¹⁵ Ministry of Defence. (2020). *Strategic Trends Programme - Global Strategic Trends - Out to 2045*, s 55 f.

¹⁶ Försvarsmakten. (2008). *Handbok Informationsoperationer*, s. 16.

¹⁷ Wayback Machine är en tjänst med Internet Archive <https://archive.org/> som arkiverar webbsidor över tid.

Kognitiv dimension

I den kognitiva dimensionen finns människans förmåga att bearbeta, lagra, hantera och agera på information från den fysiska dimensionen och informationsdimensionen. Innan intryck når den kognitiva dimensionen möter de ett filter som kallas mänsklig varsebildning (perception).¹⁸ Viss data tränger igenom detta filter, annan gör det inte. Varseblivningsfiltret är individuellt utformat och uppbyggt av kunskaper, färdigheter, erfarenheter, attityder och andra individuella egenskaper. Detta gör att den kognitiva domänen ser olika ut för olika människor. Vi människor har en tendens att sätta större tilltro till direkta observationer i den fysiska dimensionen jämfört med intryck som förmedlas via andra. Detta tar sin utgångspunkt i vår önskan om att uppfatta världen som begriplig, hanterbar och meningsfull. Vi tenderar därför att (medvetet eller omedvetet) leta efter och värdera information som bekräftar befintliga åsikter och uppfattningar.¹⁹ Den kognitiva dimensionen går vidare att se utifrån beslutsfattande och där Kahneman (2017) skrivit om hjärnans två system. System 1 representerar snabba, intuitiva och automatiska tankar, som baseras på tidigare erfarenheter och känns spontana. System 2 är långsammare och mer analytiskt, involverar medveten tankeverksamhet och kräver ansträngning. System 1 är användbart för snabba vardagliga beslut, medan system 2 behövs för komplexa problem och rationella beslut.²⁰ Kahnemans system bidrar till förståelse för hur människor fattar beslut och kan vara till hjälp i utformning av informationsprodukter. Praktiskt kan detta handla om att utforma ett flygblad som någon intuitivt ska plocka upp från marken eller en länk som någon ska klicka på.

Dimensionernas förhållande till varandra

Den fysiska, informations- och kognitiva dimensionen - är intimt sammankopplade och påverkar varandra på olika sätt. Ett exempel på deras samspel kan hämtas från det fysiska slagfältet, där vi kan föreställa oss att en militär enhet är engagerad i strid, och med en krigskorrespondent närvarande. Den senare finns på plats för att fånga kriget (i den fysiska dimensionen) på bild eller video med hjälp av sin utrustning. Skeendet dokumenteras och förs så småningom över till en eller flera nyhetsbyråer. Genom publicering gör dessa informationen tillgänglig för en allmänhet, varpå det finns möjlighet för människor att komma åt, och i

¹⁸ Försvarsmakten. (2008). *Handbok Informationsoperationer*, s. 17.

¹⁹ Linde, F. (2013). *Desinformation*. s. 44 ff.

²⁰ Kahneman, D. (2017). *Tänka snabbt, tänka långsamt*.

förlängningen dela den via sina sociala konton. Ett förstadium till dessa delningar är att människan reagerat på materialet som då trängt genom dennes varseblivningsfilter och nått den kognitiva dimensionen. I den kognitiva dimensionen tolkar och reagerar människor på information om kriget. Personliga upplevelser och tidigare erfarenheter spelar viktiga roller i hur de ser på händelsen och kriget som helhet samt vad de själva väljer att kommunicera.

Desertering och kapitulation

Desertering innebär att en militär (soldat, officer) lämnar sin position eller enhet utan tillstånd från sina överordnade. Detta kan ske av olika skäl såsom exempelvis personlig rädsla eller bristande motivation. *Kapitulation* å sin sida, innebär att en militär enhet ger upp motståndet och erkänner motståndarens överlägsenhet. Detta kan till exempel ske efter att en strid har avgjorts och den besegrade enheten bestämmer sig för att ge upp. Desertering kan sägas vara en individuell handling medan kapitulation är en handling som involverar hela enheter och är del av en större överenskommelse. Att desertera eller kapitulera kan vara svårt och farligt, med flera psykologiska faktorer som påverkar besluten.²¹ På det personliga planet är motivationen²² viktig, samtidigt som känsla av isolering och ensamhet samt rädsla och oro kan vara bidragande. Beslutet kan utgå från upplevd meningslöshet eller tristess, ensamhet och isolering eller rädsla för eget liv, alternativt rädsla för att skada eller döda andra. Reiter et al. (1997) skriver att soldatens beslut utgår från grundläggande (rationella) val, vilka tar sin utgångspunkt i möjliga utfall och sannolikhetsbedömningar (se bilaga 1 för ett beslutsträd rörande desertering/kapitulation).

Ukrainsk påverkan för att få rysk personal att ge upp

Den ukrainska sidan har arbetat med psykologisk påverkan mot rysk militär personal i syfte att sänka deras stridsmoral och få dem att ge upp. Detta har bl.a. handlat om projektet *Jag vill leva*²³ vilket använt flera metoder och budskap för kognitiv påverkan. Detta har inkluderat användning av den fysiska och digitala

²¹ Reiter, D. Stam, A C. III. (1997). *The Soldiers decision to surrender: prisoners of war and world politics*.

²² Motivation kan ses som den inre drivkraften eller energin som styr vårt beteende och som får oss att vilja uppnå eller undvika vissa mål. Motivation kan vara baserad på såväl yttre som inre faktorer, inklusive biologiska, psykologiska, sociala och miljömässiga faktorer.

²³ Projektet startade i slutet av november 2022 när den ukrainska militären släppte en video som visade en rysk soldat som kastade sitt vapen i marken, lyfte sina händer och nervöst följde en bana som en drönare pekade ut, vilket ledde honom till soldater från den ukrainska arméns 54:e mekaniserade brigad. Se: www.hochuzhit.com

miljön där det spridits informationsprodukter vilka innehållit garantier om säkerhet samtidigt som fördelar med att överge stridigheterna presenterats. Vidare har vissa produkter riktats till ukrainare på ryskockuperat territorium.

Drönare, stridsvagn och soldater vid den ukrainska fronten. Bildkälla: ChatGPT

Fysisk dimension

Artilleriprojektiler med målgruppsanpassade flygblad har skjutits över ryska positioner.²⁴ Flygbladen har kunnat bestå av detaljerade instruktioner till fienden om hur de kan ta sig över slagfältet och lägga ner vapnen.²⁵ Vidare har den ukrainska sidan använt sig av specialdesignade drönare för att fysiskt guida soldaterna till områden där de kan överlämna sig.²⁶ Drönarna har även använts för att kommunicera med ryska soldater genom att bland annat släppa fysiska meddelanden. I den fysiska dimensionen har det också förekommit högtalaroperationer med syfte att påverka ryska militär personals beslutsfattande. Det har kunnat handla om meddelanden om att ryssarna är omringade och med uppmaningar till desertering och/eller kapitulation.²⁷

Förberedelse för utskick av flygblad mot ryska positioner. Enligt uppgift har 122-milimeters projektiler använts, vilka detonerar i luften ovanför fienden. I samband med detonationen sprids flygbladen, bild: ChatGPT.

²⁴ Kramar (2022); Korrespondent (2022).

²⁵ Dovidka (2023); Kramar (2022); Korrespondent (2022).

²⁶ Sky News. (2023); Spravdi (2023).

²⁷ Radio Svoboda (2022).

Informationsdimension

En webbsida har fungerat som digitalt paraply för projektet *Jag vill leva*.²⁸ Här har det funnits information om alltifrån hur man undviker mobilisering i Ryssland till instruktioner om hur man överlämnar sig på ett säkert sätt. Andra digitala kanaler såsom hemsidor och sociala medier har använts för att nå ut till potentiella desertörer och deras familjer, och där det bl.a. spridits en instruktionsvideo²⁹ för ryska soldater om hur de kan överge striderna med hjälp av drönare. Vidare har den ukrainska sidan använt sig av flera andra kanaler för att kommunicera med rysk militär personal som övervägt att ge upp. Det har bl.a. funnits en Telegram-kanal, en chattbot³⁰ och telefonlinje för kommunikation med rysk militär personal och deras familjer.³¹

På den sociala plattformen X har det spridits uppgifter om att så kallade surrender cards med hänvisning till digitala kanaler. Källa: ChatGPT

Kognitiv dimension

De ukrainska budskapen har handlat om överlevnad och här har det tryckts på varför det är lika bra att ge upp.³² Psykologiska faktorer som rädsla och anknytning till anhöriga har använts för att påverka ryssarnas beslut. Fördelar med kapitulation, inklusive livsgarantier och möjlighet att återvända hem har betonats. Ukraina har sagt att de respekterar rättigheter och värdighet hos ryska krigsfångar. Det framhålls att de som överlämnat sig registreras som krigsfångar för att skydda dem från förföljelse vid en eventuell återkomst till hemlandet. Det har även funnits

²⁸ Ukrainska försvarsministeriets försvarsunderrättelsetjänst (2022).

²⁹ Se bl.a. Spravdi (2023).

³⁰ Telegram (2023).

³¹ Lazur, N. (2023).

³² Se bl.a. FREEDOM (2022) med en 2 min lång video från president Zelenskij (24 september 2022).

instruktioner för ukrainska medborgare i ockuperade områden som tvingats strida mot Ukraina, och med en garanti om amnesti för dem som ger upp frivilligt. Garantierna har kunnat inkludera att Genevekonventionen följs och att krigsfångar får boende, mat, sjukvård samt möjlighet till kontakt med anhöriga, frivilligt fångutbyte och att söka asyl i Ukraina eller andra europeiska länder.³³ Det har förekommit såväl kontraster³⁴ som statistik.³⁵

Statistik har även funnits på *Jag vill lev*s webbplats med texter som:

”Om du inte vill dö i kriget, som redan mer än 100 tusen medborgare i Ryska Federationen har gjort, vänd dig till heta linjen Jag vill leva.” I annat material på sidan har vinklingstekniken ”innegrupp och utegrupp”³⁶ förekommit genom skrivningar som: ”Inser du att vi inte möter dig med blommor, utan med eld och svordomar? Märker du att befälhavarna är de som flyr först?”

Liknande vinklingar har funnits på webbplatsen Dovidka där läsaren informerats om att den ryska militära ledningen ljuger om sina förluster.³⁷ I andra budskap har pengar framhållits. Den 14 respektive 16 mars 2022 rapporterades³⁸ det om att affischer uppsatta på stolpar i centrala Kryvyj Rih. En affisch av detta slag syns i bild nedan till vänster samtidigt som en svensk översättning finns till höger.

Affisch, beskuren bild. Källa: Kryvyj Rih LIFE (2022)

RYSK SOLDAT!
 Putin värderar din döda kropp till 11 000 rubel
 VI GER
5 000 000 RUBEL
 FÖR DIG LEVANDE OCH DIN STRIDSVAGN
 PÅ VÅR MARK
 RUTTAR 5700 AV DINA
 KOLLEGORS KROPPAR
DÖ INTE I UKRAINA
 Rädda dig själv för din mors skull. För din
 flickvän. För din fru och dina barn.
 VAD BEHÖVER DU GÖRA:
 <bilder som beskriver tillvägagångssättet
 för att desertera/kapitulera>

³³ Ukrainska försvarsministeriets försvarsunderrättelsetjänst (2022).

³⁴ Kontrast: alternativ jämförs och skillnaderna förklaras. Se Försvarsmakten (2018) *Handbok Psyops* s. 64.

³⁵ Statistik kan användas som auktoritet för att övertyga. Se Försvarsmakten (2018) *Handbok Psyops* s. 64.

³⁶ I denna vinkling försöker man antingen splittra målgruppen i två delar eller så försöker man ena målgruppen runt ett gemensamt mål. Detta genom att identifiera en ”utegrupp” som skiljer sig från målgruppen på ett önskat sätt. ”Utegruppen” porträtteras som en motståndare som innegruppen, det vill säga målgruppen, måste bekämpa eller skydda sig mot. ”Vi och dem”. Försvarsmakten. (2018). *Handbok psyops*, s. 61.

³⁷ Dovidka (2023). *Как солдату РФ сдать в плен* (översättning: *Hur kan en rysk soldat kapitulera?*)

³⁸ Kryvyj Rih LIFE (2022); Pervyj (2022).

Budskap av övertygande och oundviklig³⁹ karaktär finns i de flygblad som sägs ha spridits över skyttegravar i Belogorod oblast inför kommande ukrainsk motoffensiv. På ett flygblad beskrivs hur kapitulation går till samtidigt som lappen också innehåller texten: *"Snart kommer motoffensiven. Du har en sista chans, gör det rätta valet."*⁴⁰ Även till medborgare i det ryskockuperade Donbass har det riktats flygblad. Här har bl.a. säkerhet och familj betonats. Flygblad⁴¹ till vänster, och svensk översättning till höger:

Exempel på flygblad. Beskuren bild.

Källa: Kramar, O. (2022).

Förutom med hjälp av affischer och flygblad har budskap också spridits med högtalare. Tidigare presenterad Twitter-post om detta (avsnitt 4.1) utgår från en video på Radio Libertys ukrainska telegramkanal som visar hur högtalare nyttjas mot rysk militär i närheten av Lyman.⁴² I videon hörs en kvinnlig högtalarröst säga: *"Militär personal från Ryska Federationen! Ukrainas försvarsstyrkor har intagit Lyman. Fortsatt motstånd kommer medföra konsekvenser. Ni är omringade..."* De ukrainska informationsprodukterna har också innehållit en presentation av alternativ, som på webbplatsen *Jag vill leva*⁴³ där det funnits miljöbilder från livet i fångenskap.

INVÅNARE I DONBASS!

RYSSARNA ANVÄNDER DIG SOM KANONMAT!

<dödskalle>

DITT LIV BETYDER INGENTING FÖR DEM

NÄR DU SITTER I SKYTTEGRAVEN SITTER DE
BEKVÄMT HEMMA. DU BEHÖVER INTE DET HÄR
KRIGET

KAPITULERA TILL UKRAINAS VÄPNADE STYRKOR.

UKRAINA GARANTERAR DIG AMNESTI OCH SÄKERHET!

DIN FAMILJ BEHÖVER DIG LEVANDE!

³⁹ Oundviklighet är en av sex huvudsakliga vinklingar inom psyops. Oundviklighet innebär att argumentets vinkling fokuserar på att målgruppens nuvarande beteende oundvikligen kommer att få en viss, negativ konsekvens. Denna vinkling används oftast för att anspela på rädslor, exempelvis rädslan att dö eller bli skadad. För att vinklingen ska vara effektiv måste "hotet" om en negativ konsekvens vara trovärdigt. Till exempel att hävda att målgruppen kommer att dödas om den inte lägger ner sina vapen." Se Försvarsmakten (2018) Handbok Psyops s. 60.

⁴⁰ Ukrainska försvarsministeriets försvarsunderrättelsetjänst (2022). *Jag vill leva*.

⁴¹ Kramar, O. (2022).

⁴² Radio Svoboda (2022).

⁴³ Ukrainska försvarsministeriets försvarsunderrättelsetjänst (2022). *Jag vill leva*.

Presentation av livet i fångenskap. Bildkälla: ChatGPT

Avslutning

Analysen av empirin i relation till teorin visar hur de tre dimensionerna av informationsmiljön – den fysiska, informationsdimensionen och den kognitiva dimensionen – alla spelat viktiga roller i Ukrainas försök att påverka rysk militär personal att ge upp. I den fysiska dimensionen har metoder som drönare, artilleri och högtalarbilar använts för att påverka rysk militär personal vid fronten. Dessa aktiviteter har syftat till att kommunicera med den ryska personalen direkt och erbjuda alternativ till strid och livet vid fronten. I informationsdimensionen har Ukraina skapat en digital närvaro med webbsidor, sociala medier och andra digitala kanaler för att sprida budskap om att ge upp och att överleva. Genom dessa kanaler har de delat instruktioner, berättelser och garantier för de ryska soldaterna. I den kognitiva dimensionen har Ukraina tryckt på psykologiska faktorer (sårbarheter) som rädsla, anknytning till anhöriga och fördelar med kapitulation/desertering för att påverka de ryska soldaternas beslut. De har försökt övertyga dem om att dessa är de mest fördelaktiga alternativen.

Även om det ännu är för tidigt att bedöma om påverkansaktiviteterna lockat ryska avhoppare i några större antal, utgör detta en modern form av den gamla taktiken att kognitivt påverka fiendesoldater. Denna strategi kan potentiellt förstärka redan existerande brist på moral bland ryska trupper på slagfältet. Strategin är utformad för att kognitivt påverka soldaterna och erbjuda dem incitament för att ge upp striden. Analysen visar hur informationsmiljön och dess dimensioner är viktiga vad gäller informationspåverkan inom ramen för en samtida konflikt. Denna innovativa användning av olika medel för att

kommunicera med fienden markerar ett delvis nytt kapitel vad gäller informationspåverkan och kan ha betydelse för striderna i Ukraina och på andra platser. De aktiviteter som översiktligt beskrivits i denna essä bör kunna studeras djupare, för att på så vis lägga grund för svenska kommunikativa koncept inom området. Sådana koncept bör kunna införlivas i svensk försvarsplanering, och här bör lärdomar kunna dras från just kriget i Ukraina, inte minst eftersom en potentiell motståndare kan komma från just Ryssland. Vidare bör det kunna vara möjligt att få utväxling på ett sådant arbete om det sker tillsammans med civila aktörer. Här kan bland annat tänkas samhällets arbete med så kallad avhopparverksamhet. Visserligen är målgruppen då en annan (nätverkskriminella), men spridning och budskap kan vara närliggande. Avslutningsvis bör också modellen i kapitel 2 att nämnas. Den kan utvecklas ytterligare och vara till användning i analyser av olika skeenden. Ta till exempel "koranbränningar" i den fysiska dimensionen. Sådana filmas och hamnar i informationsdimensionen, innan de kognitivt påverkar en målgrupp i exempelvis Mellanöstern. De känslor bränningen väcker kan så småningom leda till ett terrorattentat i den fysiska dimensionen osv.

Referenser

- Dovidka. (2023). *Как солдату РФ сдаться в плен*. www.dovidka.info/ru/kak-soldatu-rf-sdatsya-v-plen/ [Hämtad: 2023-11-28].
- FREEDOM (2022). Зеленский – россиянам: Сдаться в плен лучше, чем погибнуть от украинского оружия URL: www.youtube.com/watch?v=AI-L4b0xPvg [Hämtad: 2023-11-28].
- Försvarets materielverk. (2017). *Omvärld*. Nr. 2017:1.
- Försvarsmakten. (2008). *Handbok Informationsoperationer*.
- Försvarsmakten. (2017). *Svensk planerings och ledningsmetod – SPL*.
- Försvarsmakten (2018) *Handbok psyops. Taktisk nivå*.
- Försvarsmakten. (2020). *Doktrin gemensamma operationer*.
- Försvarsmakten (2022a). *Teoretiska utgångspunkter rörande desertering*. Av: P. Thunholm.
- Försvarsmakten (2022b). *Informationspåverkan i syfte att få militär personal att desertera*. Av: J. Lindvall.
- Försvarsmakten. (2022c). *Handbok kommunikationstjänst*.
- Försvarsmakten. (2023). *Doktrintillägg Militärstrategisk kommunikation*.
- Kahneman, D. (2017). *Tänka snabbt, tänka långsamt*. Stockholm: MånpoCKET.
- Klitina, A. (2022). *Surrender by Phone – Interview with “I Want to Live” Spokesman*. Kyiv Post. URL: <https://www.kyivpost.com/videos/177> [Hämtad: 2023-11-28].
- Korrespondent.net. *VSU razjasnajat vragu, kak pravilno sdavatsa v plen*. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/4458376-vsua-raziasniauit-vrahu-kak-pravylnu-sdavatsia-v-plen> [Hämtad: 2023-11-08].
- Kramar, Ostep. (2022). *V minoborony pokazali, kak VSU zapuskajut rossijanam agitacionnyje snaryady s listovkami*. URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/v-minoborony-pokazali-kak-vsuzapuskajut-rossijanam-agitacionnyje-snaryady-s-listovkami> [Hämtad: 2023-11-05].
- Kryvyj Rih LIFE, V Krivom roge na stolbakh pojavilas instruktsija dla russkikh soldat. 2022-03-14. URL: <https://krlife.com.ua/news/v-krivom-roge->

[na-stolbakh-poyavilas-instruktsiya-dlya-russkikh-soldat/](#) [Hämtad: 2023-11-08].

Lazur, N. *Около 10 000 россиян просились в плен по программе "Хочу жить": кого смерть пугает больше всего* 24tv. URL:

https://24tv.ua/ru/rossijane-sdajutsja-plen-skolko-okupantov-obratilis-za-programmoj_n2267682 [Hämtad: 2023-11-08].

Linde, F. (2013). *Desinformation*. Stockholm: Vulkan.

Ministry of Defence. (2020). *Strategic Trends Programme - Global Strategic Trends - Out to 2045*.

Nilsson, B. (2015). *Socialpsykologi – teorier och tillämpning*. Stockholm: Liber.

Nilsson, P, Olsson, S & Ekman, I. (2022). *Den nya informationsmiljöns topografi*. FOI-R-- 5342—SE. Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut.

Olsson, T. (2017). *Sociala medier - Vetenskapliga perspektiv*.

Pervyj gorodskoj, 2022-03-16. "Russkij soldat, ne umiraj v Ukraine" – v Krivom Roge pojavilis agitatsionnye listovki dla okkupantov s prizyvom sdavatsa v plen. URL: <https://one.kr.ua/ru/news/40087> [Hämtad: 2023-11-28].

Radio Svoboda (2022). *V rossii zablockirovan sajt "khotju zjit" s instruktsijami po sdatje v plen*. URL: <https://www.svoboda.org/a/v-rossii-zablokirovan-sajt-hochu-zhitj-s-instruktsiyami-po-sdache-v-plen/32086142.html> [Hämtad: 2023-11-28].

Reiter, D. Stam, A C. III. (1997). *The Soldiers decision to surrender: prisoners of war and world politics*.

Sky News. (2023). *Ukraine war: Russian soldier surrenders in Bakhmut and is told to follow drone to Ukrainian trenches* URL:

<https://www.news.sky.com/video/ukraine-war-russian-soldier-surrenders-in-bakhmut-and-is-told-to-follow-drone-to-ukrainian-trenches-12878536> [Hämtad: 2023-11-28].

Spravdvi (2023). *РУССКИЙ СОЛДАТ, СОХРАНИ СЕБЕ ЖИЗНЬ! Как русскому солдату сдать в плен ВСУ*. URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=7nC6L-RKHgQ> [Hämtad: 2023-11-28].

Telegram. (2023). *ХОЧУ ЖИТЬ бот*. URL: <https://t.me/spasisebyabot> [Hämtad: 2023-11-28].

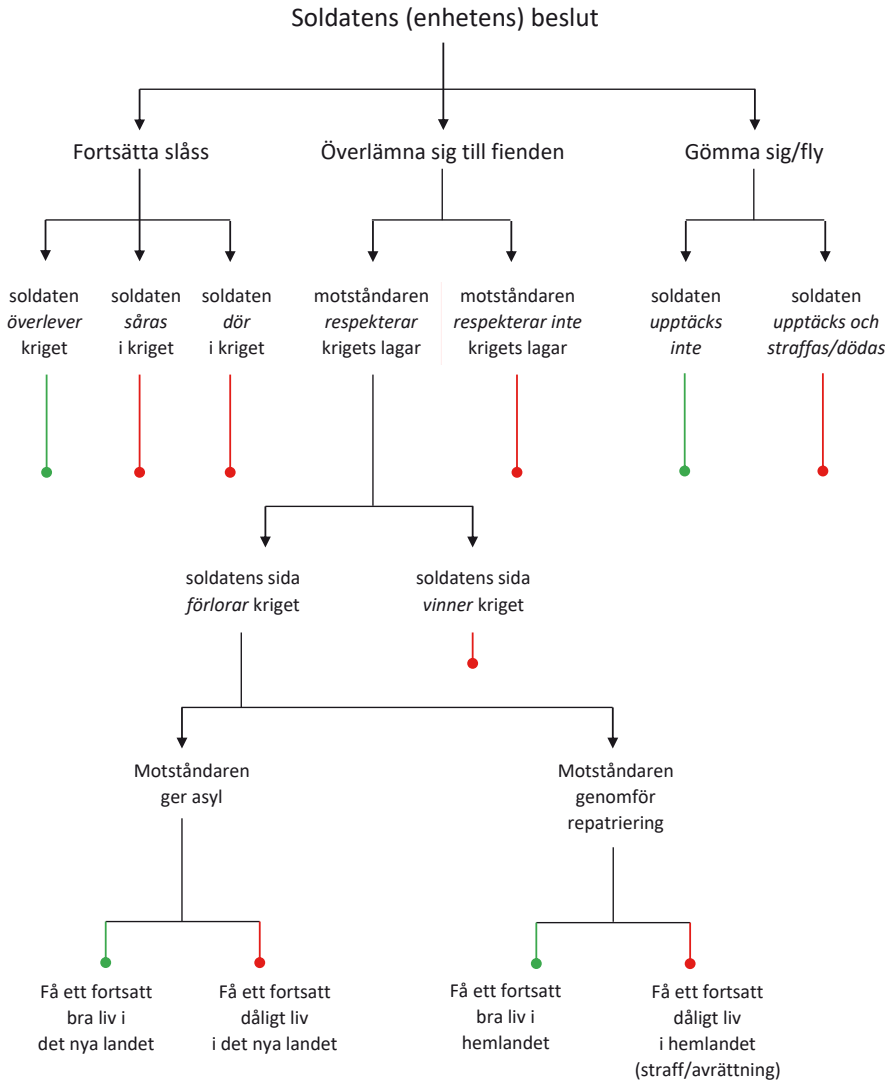
Thunholm, P. (2017). *Informationsmiljön - arbetsutkast*. URL:

<https://prezi.com/9xtpq1vikx8y/informationsmiljon/> [Hämtad: 2023-11-28].

Ukrainska försvarsministeriets försvarsunderrättelsetjänst (2022). *Jag vill leva*.
URL: www.hochuzhit.com [Hämtad: 2023-11-28].

Wayback Machine. Internet Archive URL: <https://www.archive.org/>

Bilaga 1: Beslutsträd rörande att ge upp striden (inkl. möjliga utfall)

Fritt/omarbetat efter Reiter et al. (1997). Figuren går att utveckla med ytterligare handlingsalternativ. Grön färg symboliserar gynnsamma utfall samtidigt den röda färgen symboliserar ogynnsamma utfall. Motsv. träd bör kunna utvecklas för potentiella avhoppare inom ex. nätverkskriminalitet

Informationsmiljön och striden om verkligheten

Arvid Söderström

Introduktion

När du scollar igenom X på mobilen dyker det upp ett videoklipp från det heliga kriget i Ukraina, klippet visar hur ryska bröder ligger avrättade på marken med bakbundna händer mot en trasig stenmur någonstans i Ukraina. Kommentarererna är fyllda med ryska flaggor och emoji-tecken med två korsande svärd och tillhörande text som "Nazisterna ska få betala" och "Se vad USA:s styrkor gör mot oss" och andra kommentarer som du inte kan sluta läsa för att du är så upprörd över vad du nyss sett. Du scollar vidare och ser en klockren intervju med Sergej Lavrov som sätter Väst på plats med träffsäkra beskrivningar av hur verkligheten ser ut. Att Ryssland var tvungna att agera mot Natos expansiva utvidgning trots Mikhail Gorbatsjov och Natos avtal om det motsatta, att den ukrainska statsmakten består av fascister och nazister och att Nato med USA i spetsen förbereder sig för krig mot Ryssland. Du kommer över en längre artikel där du kan läsa att flera västerländska länder, däribland USA och Sverige, vill att deras vapen ska användas mot ryska städer och du kan inte förstå hur så många av Europas invånare inte kan se vad som faktiskt pågår i världen. USA har precis fått in Sverige och Finland i Nato för att få inflytande över Arktis, dels för att få tillgång till naturresurser och dels för att kunna placera ut kärnvapen riktade mot Ryssland. Känslan av Västs hyckleri och idioti har funnits länge, och du undrar hur den Europiska befolkningen kan vara så blind över vad som sker på marken i Ukraina.

För en svensk läsare ter sig introduktionen ovan nästan motbjudande. Det är en alternativ verklighetsbeskrivning till hur dagens säkerhetspolitiska situation kan uppfattas av någon som tar del av dessa narrativ. Det är denna desinformation som den ryska statsapparaten försöker befästa i det samhälleliga samtalet i liberala demokratier. Som västerländskt lagd kan det för många vara oförståeligt att människor, även i Väst, uppfattar kriget i Ukraina på ett sådant diametralt motsatt

sätt än sitt eget. Det kan dock vara fruktbart för ens förståelse av informationsmiljöns betydelse för människors verklighetsuppfattning att som tankeexperiment se omgivningen utifrån fiendens perspektiv.

Informationsmiljön

I dagens informationssamhälle är människor sammanflätade i en mängd sociala, ekonomiska, politiska och kulturella nätverk som en följd av utvecklingen inom bl.a. digital och fysisk infrastruktur. Informationsmiljön kan förstås som nätverksrelationer mellan informationsteknik, information och aktörer.¹ Informationsmiljön och dess beståndsdelar, som i denna essä delas in i tre dimensioner, ligger till grund för en människas verklighetsuppfattning. Vad som sker i den fysiska världen kombinerat med informationen en människa tar till sig via till exempel redaktionella och sociala medier tolkas och bearbetas kognitivt. Det fungerar som underlag för en människa när denne skapar sig en bild av verkligheten. Inom militär verksamhet handlar striden i informationsmiljön om att äga och forma bilden av verkligheten på ett sätt som är gynnsamt för den egna organisationens målsättningar.²

Den fysiska dimensionen

Den fysiska dimensionen är kanske enklast att begripa av de tre dimensionerna eftersom det är den fysiska värld vi lever i. I den befinner sig kvantifierbara ting som hus, broar och stridsvagnar och det är i denna som de tre traditionella militära domänerna finns: mark-, sjö- och luftdomänen. Numera inkluderas fler domäner i operationsmiljön, det vill säga samlingen av domäner där konflikter och krig kan förekomma och idag består den även av cyber och rymddomänen. Dagens informationsmiljö inkapslar samtliga av dessa och aktörer kan verka både inom operationsmiljön och informationsmiljön.³

Informationsdimensionen

Informationsdimensionen är den del av informationsmiljön som rör data och information, den är icke-fysisk och det är i den som kunskap förmedlas till exempel genom att nedteckna och lagra data och information som sedan kan tolkas och föras vidare.⁴ Enkelt beskrivet kan det handla om hur till exempel en sensor

¹ Per-Erik Nilsson, Sofia Olsson, & Ivar Ekman. *Den nya informationsmiljöns topografi*. FOI: 2022. 7.

² Johan Rodensjö, Föreläsning vid Försvarshögskolan 2024-05-06

³ Försvarsmakten. *Doktrintillägg Militärstrategisk kommunikation*, 33.

⁴ Johan Rodensjö, Grundkurs informationsmiljön, del 1, FHS Play, 2023-08-27.

identifierar något, som illustreras i form av data, denna data bearbetas av en människa som skapar information som i sin tur tolkas och används.⁵

I dagens informationsmiljö kan det mesta mätas och kvantifieras och digitaliseringen av samhället har medfört att smarta telefoner och sociala medier har blivit en förutsättning för att leva i det. Av alla som använder internet i Sverige och är över 8 år använder 85% sociala medier dagligen.⁶ Dessutom är sociala medieplattformar anpassade för att samla in data med avsikt att skraddarsy upplevelsen på plattformen för att ge konsumenten mer av det material man gillar. Vårt beteende på till exempel Facebook, vad vi gillar, delar och blir upprörda över, kvantifieras och samlas in för att tolkas av algoritmer. Denna insamling av data sker i informationsdimensionen och man kan således konstatera att informationsdimensionens betydelse i människors vardag är väsentlig.

Den kognitiva dimensionen

Den kognitiva dimensionen omfattar de kognitiva och perceptiva processer som sker i den mänskliga hjärnan när hon bearbetar och tolkar intryck från sina sinnen. Psykologen Daniel Kahneman kategoriserar hur människan hanterar information i system 1 och 2. När hjärnan använder sig av system 1 agerar den automatiskt och snabbt och information eller intryck kategoriseras utan vidare medvetenhet. System 2 nyttjas för att genomföra mer avancerade aktiviteter som kräver mer uppmärksamhet, som att genomföra komplicerade beräkningar.⁷ Khanemans forskning visar att de flesta människor tror sig använda sig av system 2 i mycket högre utsträckning än vad de faktiskt gör. De ser sig som medvetna och resonerande människor som gör logiska och underbyggda val, men i själva verket fattas de flesta av de vardagliga besluten i system 1 - det snabba, automatiska och kategoriserande systemet.⁸ Att människan av sin natur väljer att förlita sig till en sådan grad på automatik när den tolkar sin omgivning är ur ett evolutionärt perspektiv en fördel. Hjärnan skulle inte klara av att hantera ett konstant informationsinflöde utan att snabbt kunna sortera och filtrera det. Inom socialpsykologin använder man sig av begreppet varseblivning, som just handlar om att skapa sig en uppfattning om sin omgivning. Ett viktigt konstaterande inom forskningen är att processen för att kognitivt behandla informationen sker genom ett selektivt urval, att man sorterar bort information för att övergripligt kunna hantera den.⁹ Ett viktigt element inom den kognitiva dimensionen är det faktum att människor tenderar att ta in information som bekräftar deras tidigare erfarenheter och förutfattade meningar om till exempel situationer och personer. Denna

⁵ Rodensjö, Grundkurs informationsmiljön, del 1.

⁶ Internetstiftelsen, Sociala medier i Sverige.

⁷ Daniel Kahneman. *Tänka Snabbt och tänka långsamt*. Volante: 2013, 26-37.

⁸ Kahneman, *Tänka Snabbt och tänka långsamt*, 26-37.

⁹ Björn Nilsson, *Socialpsykologi*, Liber: 2015, 42-43.

mänskliga egenskap och förståelsen för dess betydelse i hur vi hanterar information är fundamental för att förstå dagens informationsmiljö.¹⁰

Slaget om verkligheten

I dagens informationstidsålder är slaget om bilden av verkligheten en vital aspekt som bör beaktas i samband med kinetiska militära operationer. Det kollektiva Väst har historiskt haft en inställning till informationsoperationer som något stödjande till kinetiska militära operationer, medan det i stället bör vara det omvända.¹¹ Den ryska metodiken med New Generation Warfare hämtad ur Gerasimovdoktrinen belyser den ryska inställningen till informationsmiljöns betydelse i strävan efter att uppnå kognitiva effekter.¹² Aktiviteter som kan få mottagaren att uppfatta verkligheten på ett fördelaktigt sätt för Ryssland och påverkan i informationsmiljön är en del av Rysslands strategi för att uppnå politiska mål, som exemplifieras av den senaste tidens ryska utspel om taktiska kärnvapenövningar. En artikel i en stor västerländsk tidning med bilder på en militärkonvoj tillsammans med en alarmerande rubriksättning syftar troligen till att en västerländsk läsare ska känna oro och rädsla.¹³ Oro och rädsla över konsekvenserna av en konflikt mellan Nato och Ryssland, som i kombination med andra påverkansförsök i informationsmiljön ska få västerländska målgrupper att förknippa stöd till Ukraina med ökad risk för kärnvapenkrig. Förflyttning av militära förband i den fysiska dimensionen tillsammans med narrativ som kopplar västligt stöd med eskalation i informationsdimensionen har potential att åstadkomma starka kognitiva effekter hos en mottagare. Vad som händer i den fysiska dimensionen binds ihop och påverkar informations- och den kognitiva dimensionen i ett dynamiskt samspel.

Just nu försvarar Ukraina sitt territorium och sin suveränitet med stöd av det kollektiva Väst som förser landet med nödvändig försvarsmateriel. För Ukraina är det av yttersta vikt att deras internationella allierade uppfattar kriget som absolut nödvändigt att fortsätta bidra till. Skulle en alltför stor opinion i respektive givarland inte längre tycka att stödpaketet kommer att göra någon skillnad och att Ukraina är dömt att förlora riskerar Ukraina att göra just det. Denna insikt är Ukraina, med president Zelenskyj i spetsen, mycket väl medvetna om och de arbetar hårt för att förmedla en bild av verkligheten som ständigt påminner Väst om att Ukraina inte bara försvarar sitt eget land, utan även demokratin i Europa.¹⁴ Ett återkommande narrativ när Zelenskyj talar inför världspubliken är just att den

¹⁰ Björn Nilsson, *Socialpsykologi*, Liber: 2015, 42-43.

¹¹ Sidney A. Connor, *MILITARY OPERATIONS IN THE INFORMATION AGE: PUTTING THE COGNITIVE DOMAIN ON TOP*, Air War College: 2017, 1.

¹² Johan Rodensjö, *Det moderna kriget och framtidens slagfält*, Föreläsning vid Försvarshögskolan 2024-05-06.

¹³ Mark Trevelyan, *Russia starts exercise to simulate launch of tactical nuclear weapons*, 2024-05-31.

¹⁴ Per-Erik Nilsson, *Informationskriget i Ukraina*, Föreläsning vid Försvarshögskolan 2024-05-06.

europiska säkerhetsordningen är hotad på grund av Rysslands invasionskrig och expansiva beteende, som inte kommer att ta slut i Ukraina vid en eventuell rysk seger. En av lärdomarna från Ukraina är just hur effektiv koordinering av narrativ och budskap kan vara avgörande för framgångsrik strategisk kommunikation som syftar till att äga bilden av verkligheten.¹⁵ Även om verkligheten, eller bilden av den, är formbar finns det risker med det. En utmaning vad gäller Ukrainas strategiska kommunikationsarbete är till exempel när kommunikationen om händelser har skiljt sig alltför kraftigt mot vad som faktiskt utspelats i den fysiska dimensionen.¹⁶ För mycket böjande av verkligheten lutar mer åt icke-demokratisk propaganda – något auktoritära stater som Ryssland ägnar sig åt.

Det ryska agerandet

Rysslands förståelse för och nyttjande av informationsmiljön för att nå politiska och militära målsättningar har redovisats i tidigare konflikter. Stora protester och samhällsstörningar i Estland 2007 var ett resultat av Rysslands användning av informationsmiljön efter det estniska beslutet att flytta en staty av en sovjetisk soldat till utkanterna av Tallinn. Flera samhällskritiska system drabbades, däribland landets största bank, och det hela genomfördes med hjälp av ett nätverk av botar utspridda över världen som koordinerat inriktade sig på särskilda vitala webbplatser. Det publicerades instruktioner i olika forum på hur överbelastningsattacker kunde genomföras och mot vilka specifika mål.¹⁷ Även om attackerna inte kunde kopplas direkt till Ryssland pekar tajmingen av attackerna med de politiska åtgärder som Ryssland vidtog, däribland att vilja införa sanktioner mot Estland och frysandet av diplomatiska relationer, på deras inblandning. Informationsmiljön, och särskilt informationsdimensionen, användes flitigt för att förse internetanvändare med dessa instruktioner. Det visar på att en antagonistisk stat med små medel kan nyttja olika metoder för påverkan och uppnå stora samhällsstörningar som konsekvens.

Den fullskaliga invasionen 2022 föregicks av annekteringen av Krim och ockupationen av östra delar av Ukraina 2014. Den ryska annekteringen av Krim möjliggjordes tack vare både goda militära och tekniska förutsättningar och användningen av hybridkrigföring. Operationen var överraskande och genomfördes tillsammans med en ambitiös informationsoperation med tillhörande narrativ att Ukrainas regering bestod av fascister som hotade den stora ryska populationen på Krim.¹⁸ Rysk trupp utan militära insignier tog kontroll över parlamentet och annan vital infrastruktur, och det är från detta den välkända

¹⁵ Ivar Ekman & Per-Erik Nilsson, *Ukraine's Information Front*, FOI: 2023, 35-36.

¹⁶ Ekman & Nilsson, *Ukraine's Information Front*, 78.

¹⁷ Michael Conell & Sarah Vogler, *Russia's Approach to Cyber Warfare*, 2017, 13-16.

¹⁸ Niklas Eriksson, *De-Hybridization and conflict narration*, 216-218.

beskrivningen ”små gröna män” kommer ifrån. En pro-rysk regering installerades och kort därefter tillhörde Krim den Ryska Federationen. Allt detta genomfördes innan den ukrainska regeringen eller västerländska allierade hade skapat sig en lägesbild över skeendet på marken. Innan de små gröna männen syntes på gatorna genomfördes cyberattacker mot telekommunikationsinfrastruktur, ukrainska webbplatser, störningar mot mobiltelefoner tillhörande nyckelpersoner inom den ukrainska ledningen och cyberspionage.¹⁹ En riktad desinformationskampanj mot särskilda målgrupper för att fabricera en hotbild genomfördes både innan och efter annekteringen för att manipulera bilden av verkligheten och ge Ryssland handlingsfrihet. Under annekteringen stängde ryska styrkor av nio ukrainska tv-kanaler på Krim och liknande händelser ägde senare rum under ockupationen av Donetsk.²⁰ Rysslands kombinerande av telekrig och informationsoperationer exemplifierades 2014 när de i syfte att demoralisera ukrainska trupper skickade hotfulla sms till soldaters mobiltelefoner.²¹ Dessa metoder skapade förvirring och osäkerhet och tillät Ryssland att ta ett första steg i deras imperialistiska ambitioner.

Efter händelserna 2014 var Ukraina förberedda på att strida i informationsmiljön vid den fullskaliga invasionen 2022 tack vare en medvetenhet om Rysslands informationsoperationer och en institutionell förberedelse mellan statliga och civila aktörer.²² Dagarna efter den fullskaliga invasionen skapades ett samarbete mellan statliga och kommersiella tv-bolag och Zelenskyj tillkännagav ett förbud mot spridning av information som riskerade att destabilisera situationen.²³ Hade inte informationsspridningen centraliserats med hjälp av dessa två åtgärder skulle eventuellt spridningen av destabiliserande information kunnat få sådana destruktiva kognitiva effekter på försvarsviljan att situationen i dagens Ukraina varit avsevärt värre.

Slutsats

Dagens informationssamhälle medför att politik och internationella konflikter behöver förhålla sig till informationsmiljöns betydelse på ett nytt sätt. Striden om att äga bilden av verkligheten, och det algoritm- och informationsstyrda samhälle vi lever i, har lett till att verkligheten blivit formbar och subjektiv. Denna essä inledes med en alternativ vardaglig verklighet om hur både kriget i Ukraina och Rysslands förhållande till Väst kan uppfattas utifrån ett för många främmande perspektiv. Eftersom verklighetensuppfattningen är subjektiv och formbar är det

¹⁹ Duncan McCrory, *Russian Electronic Warfare, Cyber and Information Operations in Ukraine*, 2020, 37.

²⁰ McCrory, *Russian Electronic Warfare, Cyber and Information Operations in Ukraine*, 35-37.

²¹ McCrory, *Russian Electronic Warfare, Cyber and Information Operations in Ukraine*, 37.

²² Ekman & Nilsson, *Ukraine's Information Front*, 54-56.

²³ Ekman & Nilsson, *Ukraine's Information Front*, 54-56.

nyttigt att ibland försöka se omvärlden utifrån just ett främmande perspektiv. Då ger man sig själv bättre möjligheter att kunna förstå varför te.x. en konflikt kan uppfattas så olika beroende på vem som är betraktaren. Med kunskap om kognitionens selektiva varseblivning, tillsammans med informationssamhällets implikationer och slutligen den fysiska dimensionens inflätade betydelse, kan informationsmiljöns potential nyttjas. Det viktiga i och med denna förståelse är att inkludera denna kunskap i militär verksamhet för att möta dagens komplicerade informationsdrivna konfliktläge. Med en kunskap för informationsmiljöns betydelse har organisationer möjlighet att med små medel uppnå stora kognitiva effekter hos målgrupper som kan vara avgörande i konflikter.

Referenser

- Conell, M., & Vogler, S. (2017). *Russia's Approach to Cyber Warfare*
- Connor, S. A., (2017). *MILITARY OPERATIONS IN THE INFORMATION AGE: PUTTING THE COGNITIVE DOMAIN ON TOP*, Air War College.
- Ekman, I., & Nilsson, P. E. (2023). *Ukraine's Information Front*, FOI.
- Eriksson, N. (2021). De-Hybridization and conflict narration, i Weissmann, M., Nilsson, N., Thunholm, P., & Palmertz, B., *Hybrid Warfare Security and Asymmetric Conflict in International Relations*
- Försvarsmakten. (2023). *Doktrintillägg Militärstrategisk kommunikation*, sid 33.
- Internetstiftelsen. (2024). Sociala medier i Sverige, <https://svenskarnaochinternet.se/utvalt/sociala-medier/> [Hämtad 20 maj 2024].
- Khaneman, D. (2013). *Tänka Snabbt och tänka långsamt*. Stockholm: Volante.
- Nilsson, B. (2015). *Socialpsykologi teorier och tillämpning*, Stockholm: Liber.
- Nilsson, P. E. (2024). *Informationskriget i Ukraina*, Föreläsning vid Försvarshögskolan 2024-05-06.
- Nilsson, P. E., Olsson, S & Ekman, I. (2022). *Den nya informationsmiljöns topografi*. FOI, sid 7.
- McCrory, D., (2020). *Russian Electronic Warfare, Cyber and Information Operations in Ukraine*.
- Rodensjö, J. (2024). Föreläsning vid Försvarshögskolan 2024-05-06.

Rodensjö, J. (2023). Grundkurs informationsmiljön, del 1, FHS Play, 2023-08-27.

Rodensjö, J. (2024). *Det moderna kriget och framtidens slagfält*, Föreläsning vid Försvarshögskolan 2024-05-06.

Trevelyan, M., (2024) *Russia starts exercise to simulate launch of tactical nuclear weapons*, <https://www.reuters.com/world/europe/russia-says-it-starts-nuclear-military-drills-2024-05-21/> [Hämtad 23 maj 2024].

Løgn og sannhet: Russlands informasjonskrig i Ukraina

Aksel Villum

Innledning

I dette essayet vil jeg søke å forklare informasjonsmiljøets oppbygging og dimensjoner, og hvordan disse relaterer til hverandre i dagens konfliktmiljø.

Den russiske fullskala invasjonen av Ukraina i februar 2022 markerte starten på den blodigste konflikten i Europa siden andre verdenskrig, og signaliserte et historisk vendepunkt for europeisk sikkerhetspolitikk. Gjennom krigen i Ukraina som empirisk eksempel vil jeg diskutere informasjonsmiljøets rolle innenfor den russiske tradisjonen for informasjonskrig. Jeg har valgt å analysere dette gjennom forholdet mellom løgn og sannhet.

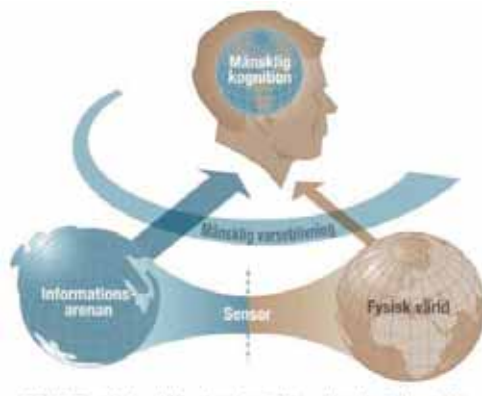
Informasjonsmiljøets oppbygging

Informasjonsmiljøet er avgjørende for å forstå hvordan informasjon blir innsamlet, vurdert og formidlet. Det bidrar også til å forklare hvordan mennesker oppfatter og reagerer på informasjon. Informasjonsmiljøet består av tre sammenknyttede dimensjoner: den fysiske og den kognitive dimensjonen, i tillegg til informasjonsdimensjonen.¹⁷³ De tre dimensjonene påvirker hverandre gjensidig og spiller alle en viktig rolle i å forme informasjonsmiljøet.¹⁷⁴

¹⁷³ «Operasjonsmiljön, Informationsmiljön och dess tre dimensioner». Forelesning ved Försvarshögskolan, 19.03.2024, Johan Rodensjö

¹⁷⁴ Illustrasjon hentet fra «Försvarsmaktens handbok informationsoperationer», (Stockholm: Försvarsmakten, 2008), 16

Modellen viser hvordan data overføres både direkte fra den fysiske verden, og fra informasjonsdimensjonen til mennesket (den kognitive dimensjonen). Forskning har vist at mennesker fester større lit til direkte observasjoner enn til informasjon som har blitt formidlet gjennom ulike typer av kommunikasjonsmedier, såkalte indirekte observasjoner.¹⁷⁵

Bildbeskrivning: Informationsflöde mellan olika dimensioner Källa: Försvarsmaktens handbok informationsoperationer

Den fysiske dimensjonen

Med den fysiske dimensjonen mener vi alle de håndgripelige og materielle aspektene som er del av den menneskelige verden, og som påvirker informasjonsmiljøet. Kort sagt, verden slik vi ser den. I henhold til både det norske Forsvaret og den svenske Försvarsmaktens definisjon, består den fysiske dimensjonen i en militær kontekst av de fem domene land, sjø, luft, cyber og space. Det elektromagnetiske spekteret kommer i tillegg, og griper igjennom alle de fem domene.¹⁷⁶

I den klassiske militære forståelsen av informasjonsmiljøet er det innenfor den fysiske dimensjonen man finner eksempelvis kommando- og kontrollsystemer, mykvarer, ledelsesstrukturer og annen infrastruktur som fasiliterer prosessering og spredning av informasjon.¹⁷⁷ I en militær kontekst anses infrastrukturen i den fysiske dimensjonen som et kritisk punkt, da det avgjør tilgjengeligheten av kommunikasjonskanaler, samt deres effektivitet.

Informasjonsdimensjonen

Til forskjell fra den fysiske dimensjonen, er informasjonsdimensjonen ikke-fysisk og ikke-materiell. Det kan også kalles for det virtuelle domenet. Her finner vi rådata og informasjon, men også virtuelle personaer på nettet.¹⁷⁸ Informasjonsdimensjonen inkluderer prosesser for innhenting, analyse,

¹⁷⁵ «Försvarsmaktens handbok informationsoperationer», 16

¹⁷⁶ «Operationsmiljön, Informationsmiljön och dess tre dimensioner» og «Militärstrategisk doktrin – MSD 22», (Stockholm: Försvarsmakten, 2023), 59

¹⁷⁷ Herbert Lin & Jaclyn Kerr, «On Cyber-Enabled Information Warfare and Information Operations», i *The Oxford Handbook of Cyber Security*, redigert av Paul Cornish, (Oxford: Oxford University Press, 2021), 4

¹⁷⁸ «Operationsmiljön, Informationsmiljön och dess tre dimensioner».

oppbevaring, spredning og beskyttelse av data.¹⁷⁹ Informasjonsdimensjonen former også innholdet og styrer flyten av informasjonen som mennesker mottar, og fungerer dermed som en bro mellom den fysiske og den kognitive dimensjonen.

For at en fysisk hendelse skal finne veien inn i informasjonsdimensjonen, kort sagt skape informasjon, er den avhengig av at noe eller noen oppdager og registrerer den. Vi snakker da om ulike former for sensorer mellom den fysiske dimensjonen og informasjonsdimensjonen. Riktignok vil ikke alt som skjer i den fysiske dimensjonen bli registrert av en sensor eller finne veien inn i informasjonsdimensjonen, slik at sistnevnte aldri vil gi en fullstendig gjengivelse av virkeligheten.¹⁸⁰

I dette ligger også grunnlaget for informasjonsoperasjoner, som altså hører hjemme i denne dimensjonen. Om informasjon skapes, forandres eller avbrytes, påvirkes individers psykologiske prosesser og beslutningsevner i den kognitive dimensjonen.¹⁸¹

Den kognitive dimensjonen

Mens mennesket befinner seg i den fysiske dimensjonen, foregår menneskelige persepsjoner, emosjoner og kognitive prosesser i menneskets hjerne. Dette kalles for den kognitive dimensjonen.

I sin bok *Tenke, fort og langsomt*, argumenterte psykologen Daniel Kahneman for at vi bør se på menneskelige tankeprosesser som et todelt system.¹⁸² I system 1 foregår den raske, til dels automatiserte tenkingen som baserer seg på heuristikken. Heuristikker er mentale snarveier som man benytter seg av i hverdagen. Disse kan basere seg på tidligere erfaringer eller intuisjon, og Kahneman utledet av dette at tenking i system 1 medfører strukturell bias og «blindsoner».

I system 2 skjer de mer langsomme, analyserende og gjennomtenkte tankeprosessene. Disse krever en større kognitiv analytisk tilnærming og tar lenger tid, men er til gjengjeld i mindre grad utsatt for bias. Kahneman diskuterer sammenhengen mellom de to systemene, deres fordeler og ulemper. Han anslår at 95 prosent av menneskets tenkning foregår i system 1, og argumenterer derfor for at prosesser i større grad bør brukes til å rettlede system 1.¹⁸³

Hans arbeid innenfor kognitiv bias, heuristikk og menneskelige beslutningsprosesser er direkte overførbart til psykologisk og kognitiv krigføring (PSYWAR). Innenfor denne delen av stridsrommet er målet å påvirke holdninger,

¹⁷⁹ «Försvarmaktens handbok informationsoperationer», 15

¹⁸⁰ «Försvarmaktens handbok informationsoperationer», 16

¹⁸¹ «Försvarmaktens handbok informationsoperationer», 17

¹⁸² Daniel Kahneman, *Tänka snabbt och långsamt*, overs. Pär Svensson (Stockholm: Volante, 2023), 25-30

¹⁸³ Ibid

oppfatninger og i siste instans handlingene hos motstanderen.¹⁸⁴ Dette skjer gjennom å utnytte de kognitive sårbarhetene.

Forståelsen for den kognitive dimensjonens rolle i krigføringen er på ingen måte ny innsikt. De sentrale militære tenkerne Carl von Clausewitz og Sunzi (Sun Tzu) forstod begge at fysisk makt ikke vinner kriger alene. Sunzis poeng var at det var bedre å vinne ved hjelp av manipulasjon og villedning enn å kjempe på slagmarken. Von Clausewitz anså fiendens makt til å være en kombinasjon av kinetiske kapabiliteter og viljestyrke, hvor sistnevnte kunne påvirkes.¹⁸⁵

Sammenhengen mellom de tre dimensjonene

Informasjonsdimensjonen, den fysiske og den kognitive dimensjonen er uløselig knyttet sammen og påvirker hverandre. I en tenkt informasjonsoperasjon vil den fysiske dimensjonen sørge for den nødvendige infrastrukturen for at informasjonsdimensjonen skal kunne påvirkes. Informasjonsdimensjonen vil på sin side bidra med innhold og distribusjon av informasjon som i sin tur virker inn på den kognitive dimensjonen. I en militær kontekst vil denne formen for påvirkning i den kognitive dimensjonen kunne få beslutningstakere til å fatte avgjørelser som overføres til handlinger i den fysiske dimensjonen. Dette kan eksempelvis være beslutning om mobilisering av militære styrker eller å avfyre et missil, noe som igjen påvirker den kognitive dimensjonen og informasjonsdimensjonen. På denne måten kan det gi mening å se på relasjonen mellom de tre dimensjonene som helhetlig og sirkulært. Imidlertid viser Forsvarsmaktens modell for informasjonsmiljøet¹⁸⁶ at data flyter på kryss og tvers mellom de ulike dimensjonene, og med ulik effekt på hverandre.

Generelt har informasjonsdimensjonen en større innvirkning på den menneskelige kognisjonen enn det den fysiske dimensjonen har, men det må ikke nødvendigvis være slik. Såkalte *Cyber-enabled Information Operations*, er et eksempel på liten effekt fra den fysiske til den kognitive, men stor effekt fra den fysiske dimensjonen til informasjonsdimensjonen, og enda større effekt videre fra informasjonsdimensjonen på den kognitive.¹⁸⁷ Et eksempel på dette kan være en «hack-and-leak»-operasjon hvor kompromitterende opplysninger om en politiker¹⁸⁸, som del av det som innenfor russiske «aktive tiltak» blir kalt «kompromat»¹⁸⁹, spres gjennom informasjonsdimensjonen. I kontrast til dette finner vi cyberoperasjoner med mål om å ødelegge infrastrukturen knyttet til

¹⁸⁴ Connor, «Military Operations in the Information Age: Putting the Cognitive Domain on Top», 2

¹⁸⁵ Connor, «Military Operations in the Information Age: Putting the Cognitive Domain on Top», 2

¹⁸⁶ Se side 2 i essayet

¹⁸⁷ Rid, «Cyber War Will Not Take Place», 22

Stone, «Cyber War Will Take Place», 107

¹⁸⁸ Björn Palmertz, «Influence operations and the modern information environment», i *Hybrid Warfare - Security and Asymmetric Conflict in International Relations*, redigert av Mikael Weissmann et al. (London: Bloomsbury, 2021), 115-118

¹⁸⁹ Lin & Kerr, «On Cyber-Enabled Information Warfare and Information Operations», 16

eksempelvis strømmettet, altså cyber-sabotasje. Her virker den fysiske dimensjonen direkte inn på den kognitive dimensjonen med stor effekt.

Særtrekk ved Russlands informasjonskrig mot Ukraina

Russlands storinvasjon av Ukraina i februar 2022 utgjorde en dramatisk eskalering i en konflikt som startet med Russlands annektering av Krym i 2014. Når det er sagt har russisk «informasjonskonfrontasjon» mot Ukraina pågått mye lenger.

Den pågående kampanjen i den russiske informasjonskrigen mot Ukraina startet allerede med Majdan-opprøret i november 2013. Russland tok i bruk fiendtlige metoder med røtter i sovjetisk informasjonskonfrontasjon rettet mot ukrainske politiske og sosiale institusjoner. Det var flere mål med dette: svekke støtten til demonstrantene og de pro-vestlige interessene innenfor Ukraina, spre frykt blant russisktalende og mer russiskvennlige områder i sør og øst i landet, og gjennom desinformasjon og militær villedning okkupere og deretter annektere Krym.¹⁹⁰

Russland har lenge utmerket seg ved sin bruk av manipulasjon innenfor informasjonsdimensjonen. Sovjetiske teorier om «refleksiv kontroll», «maskirovka», villedning og informasjonskonfrontasjon har påvirket utviklingen frem til dagens russiske tilnærminger.¹⁹¹ I de senere år har russisk militærstrategisk tenkning videreutviklet synet på informasjonsdimensjonen i moderne krigføring. I februar 2013 publiserte leder for Russlands generalstab, Valerij Gerasimov, en artikkel i et militært tidsskrift. I artikkelen, som av enkelte vestlige eksperter ble referert til som «Gerasimov-doktrinen», presenterte han konseptet for neste generasjons krigføring.¹⁹²

«Gerasimov-doktrinen» vektla viktigheten av «kognitive-psykologiske former for påvirkning», og å utnytte sårbarheter gjennom assymetrisk krigføring.¹⁹³ Han argumenterte for bruk av alle statens politiske, økonomiske, informasjonsrelaterte ressurser, både militære og ikke-militære, for å oppnå seier. Innenfor neste generasjons krigføring foregår påvirkning av informasjonsdomenet konstant, også i tiden man ut fra en tradisjonell vestlig militærstrategisk kontekst ville ha vurdert som fredstid.¹⁹⁴ Liberale demokratier, som Ukraina, er sårbare for russisk informasjonskrigføring av flere grunner. De er for det første åpne samfunn, hvor

¹⁹⁰ Lionel M. Beehner, «The Fog of Russian Information Warfare», i *Perceptions are reality – Historical case studies of information operations in large-scale combat operations*, redigert av Mark D. Vertuli & Bradley S. Loudon, (Kansas: Army University Press, 2018), 39

¹⁹¹ Lars Ulfving, *Den stora maskeraden – sovjetrysk militär vilseledning*, (Stockholm: Försvarshögskolan, 2000)
Lin & Kerr, «On Cyber-Enabled Information Warfare and Information Operations», 17

¹⁹² *Vojna novogo pokolenija / Next Generation Warfare*

¹⁹³ Lin & Kerr, «On Cyber-Enabled Information Warfare and Information Operations», 18

¹⁹⁴ *Ibid*

korrekt og detaljert informasjon er åpent tilgjengelig. Videre utgjør politiske prosesser lukrative mål for påvirkning.

Selv om Gerasimov kanskje ikke forutså Majdan-opprøret knapt ni måneder etter at han skrev artikkelen, var det tydelig at han så Den arabiske våren og «fargerevolusjoner» som trusler mot Russland og russiske interesser. Han så på disse fenomenene kun som siste generasjon av vestlig illegitim bruk av moderne informasjonsteknikk som metoder for å gjennomføre regimeendringer.¹⁹⁵

Russisk informasjonskrigføring, «informatsionnaja vojna», innenfor informasjonsdimensjonen kan sies å hvile på tre grunnpilarer. Den første består av de samlede russiske tiltak for å kontrollere mediesfæren. Gjennom statsstyrte medier og tilknyttede stedfortredermedier presenteres en Kreml-vennlig versjon av nyhetsbildet. Den andre pilaren består av utstrakt bruk av desinformasjon for å skape usikkerhet og forvirring, både innenfor og utenfor Russland. Den tredje pilaren består av løgner.¹⁹⁶ Løgner bidrar til å demoralisere motparten gjennom å svekke deres tro på seier og tvile på egne styrker. Løgner eroderer samfunnsstrukturene.

Sannhet og løgn i den kognitive dimensjonen

Tanken om at det pågår en sivilisasjonskonflikt mellom et USA-ledet Vesten og Russland står sterkt i sistnevntes strategiske kultur og selvbilde.¹⁹⁷ Sentralt i den russiske informasjonskampen mot Ukraina var bruken av en kjerne av strategiske narrativer. Anvendte narrativer, eller «weaponized narratives», søker å angripe og viske ut motpartens narrativer gjennom manipulasjon. Identitet og vilje utfordres, mens politiske og sosiale skillelinjer blir forsøkt styrket.¹⁹⁸ Russiske narrativer hevdet at Ukraina var styrt av fascister og nazister, at Ukraina ikke var en ekte stat, at landet var underlagt USA og andre vestlige interesser og at den nye vestlig-orienterte ledelsen var korrump og russofobisk. Ti år senere utgjør disse narrativene, hvor løgn er selve byggesteinen, fortsatt kjernen i den russiske fremstillingen av Ukraina.

¹⁹⁵ Nilsson, Olsson & Ekman, *Den nya informationsmiljöns topografi*, 71

¹⁹⁶ Lionel M. Beehner, «The Fog of Russian Information Warfare», i *Perceptions are reality – Historical case studies of information operations in large-scale combat operations*, redigert av Mark D. Vertuli & Bradley S. Loudon, (Kansas: Army University, Press, 2018), 32-33

¹⁹⁷ Bartles, «Getting Gerasimov Right», 31

¹⁹⁸ Ryssland: krigslist, social tanke och militarisering». Forelesning ved Försvarshögskolan, 07.05.2024, Jakob Shapiro

¹⁹⁸ Andreas Krieg, *Subversion - The Strategic Weaponization of Narratives*, (Washington D.C.: Georgetown University Press, 2023), 73

Skærmdump RT Källa: Russia Today 201015

17. juli 2014 ble Malaysia Airlines Flight 17 (MH17) skutt ned av russiskstøttede proxy-styrker over Øst-Ukraina. Mellom 27. februar og 31. mars 2022 ble hundrevis av sivile massakrert av russiske styrker i Butsja nord i Ukraina. Russland har ikke erkjent skyld for noen av hendelsene. I stedet har informasjonsdomenet blitt oversvømt med alternative forklaringer og løgner.¹⁹⁹

Det kan argumenteres for at Vestens tilnærming til den kognitive dimensjonen, i kontrast til den russiske, må være forankret i sannhet. Man kan ikke risikere å tape kredibilitet og legitimitet ved å forkaste vestlige verdier som menneskerettigheter og demokrati.²⁰⁰ I den kognitive dimensjonen har sannhet blitt sett på som grunnlaget for vestlig militærstrategisk kommunikasjon overfor Russland.

I informasjonskrigen mot Russland har Ukraina og vestlige lands mottiltak i stor grad bestått av å identifisere, avdekke og avsanne («debunk») russisk informasjonspåvirkning.²⁰¹ Samtidig viser forskningen at mennesker er predisponert for å tro på informasjon de blir fortalt om et tema, særlig den aller første de mottar. De som blir fortalt løgner og usannheter avviser ofte disse først etter å ha gått gjennom en omfattende kognitiv prosess. I dagens samfunn er informasjonsflyten gjennom internett og sosiale medier såpass stor at den jevne innbygger passivt konsumerer store mengder informasjon. Det er også et paradoks at forsøk på å tilbakevise løgn krever at løgner gjentas, noe som i seg selv kan føre til at løgner forsterkes.²⁰² Løgner spres raskere enn fakta. Og, som Kahneman har vist, kreves det mer å motbevise dem enn det koster å spre nye løgner.²⁰³ Tendensen til å ta inn informasjon som bekrefter egne holdninger og som passer

¹⁹⁹ RT, 15.10.2020

²⁰⁰ Connor, «Military Operations in the Information Age: Putting the Cognitive Domain on Top», 12

²⁰¹ Se for eksempel det EU-ledede EUvsDisinfo, <https://euvsdisinfo.eu/about/>

²⁰² Lin & Kerr, «On Cyber-Enabled Information Warfare and Information Operations», 23

²⁰³ Kahneman, *Tänka snabbt och långsamt*, 66

sammen med tidligere erfaringer²⁰⁴, betyr at spredningen av løgner får en selvforsterkende effekt, hvor hele «løgn-økosystemer» kan dannes.

Nazi-Tysklands Adolf Hitler og Josef Goebbels formulerte, og tok i bruk tankene om «den store løgnen»²⁰⁵ for å samle folket bak et fascistisk prosjekt. Dette skulle til slutt lede til Holocaust. Løgnen som ble presentert var den om et uskyldig Tyskland under angrep fra den internasjonale jødiske sammensvergelsen, som det ble hevdet hadde stått bak både begynnelsen på, og tapet av første verdenskrig.²⁰⁶ For nazistene var løgn og manipulasjon av befolkningen en edel handling, ettersom folket selv ikke var i stand til å fullt ut forstå nazismens planer, og i stedet lot seg forvirre av fakta.²⁰⁷ Hitler mente selv at for majoriteten av tyskere ville en stor løgn være lettere å tro enn en liten, da det for de fleste ikke vil være mulig å forestille seg at sannheten kunne forvrenses så skamløst og totalt.²⁰⁸

Etter den russiske storinvasjonen av Ukraina i 2022, kunngjorde flere svenske medier at man ville oversette sin dekning av krigen i Ukraina til russisk. Motivasjonen var at russere «har rett til å få vite sannheten».²⁰⁹ Men er det så enkelt? Russere har hatt tilgang til utenlandske medier og opposisjonsmedier. Selv om Kreml nå forsøker å strupe tilgangen til ikke-statlige medier, tyder mye på at russere i årevis har hatt muligheten til selv å kunne avsløre sitt eget lederskaps løgner om Ukraina.

Kremls forhold til løgn og sannhet er helt spesielt. Lederskapets evne til å jevnlig og åpenlyst motsi seg selv, og samtidig late som ingenting, er slående.²¹⁰ I dagens Russland kan en få tiår i fengsel for å spre «fakes» om det russiske forsvaret. Det er forbudt å kalle krigen for krig. Men «spesialoperasjonen» for å avnazifisere et demokrati, ledet av en jødisk president, synes å være den største løgnen av dem alle.²¹¹

Kreml gir inntrykk av at alle lyver, og at ingenting er sant. Den russiske befolkningens holdning til løgnene om Ukraina synes i liten grad å handle om å vurdere bevis for å kunne lande på en konklusjon. Det er snarere snakk om fravær av interesse for sannheten, og å ikke tillegge sannheten verdi. Fakta knyttet til Butsj-massakren så ut til å være det siste vanlige russere ønsket. Myndighetene har rett i kraft av at de har makt, og sannheten blir sett på som underlagt makten.²¹²

²⁰⁴ Björn Nilsson, *Socialpsykologi – teorier och tillämpning*, (Stockholm: Liber, 2015), 43

²⁰⁵ «Große Lüge»

²⁰⁶ Marshall Soules, *Media, Persuasion and Propaganda*, (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2015), 130-131

²⁰⁷ Ibid

²⁰⁸ Ibid

²⁰⁹ «DN publicerar nyheter på ryska», *Dagens nyheter*, 10.03.2022

²¹⁰ Anna-Lena Laurén, *Sammetsdiktaturen: Motstånd och medlöpare i dagens Ryssland*, (Stockholm: Norstedts, 2021), 41

²¹¹ Laurén, *Sammetsdiktaturen: Motstånd och medlöpare i dagens Ryssland*, 9

²¹² Peter Pomerantsev, *How to Win an Information War - The Propagandist Who Outwitted Hitler*, (London: Faber & Faber, 2024), 93

Det er umulig å si hvor mange russere som tror på løgner om Ukraina. Men det er heller kanskje ikke så viktig. Folkets relasjon til ledelsen kan minne om en religiøs sekt. Lojalitet demonstreres gjennom bruk av språklige koder og formuleringer, som «spesialoperasjon» og «ukro-nazi» og bruk av symbolet Z.²¹³ Under Putins styre hvistes grensene mellom sannhet og løgn, og rett og galt ut. Passiviteten og kynismen som følger av dette kan virke forlokkende, da det fritar den jevne russer fra ansvar.²¹⁴ For autoritære regimer er det en fordel at spredningen av desinformasjon og løgner skaper usikkerhet, som i sin tur fremmer lojalitet og samling rundt regimet.

Avslutning – tanker for framtiden om den russiske kognitive dimensjonen

Nazi-Tyskland og dagens Russland tilhører ulike strategiske kulturer, har andre politiske forutsetninger, og befinner seg i en annen teknologisk virkelighet. Samtidig har erfaringene fra Russlands informasjonskrig innenfor informasjonsdimensjonen vist at mye er likt siden andre verdenskrig når det gjelder det kognitive domenet. De biologiske, psykologiske og sosiale faktorene som er så viktige i formingen av de menneskelige emosjonelle og kognitive persepsjoner har i liten grad endret seg.

Fra et vestlig standpunkt er det usikkert hvordan man gjennom den åpne informasjonsdimensjonen vil kunne påvirke den russiske kognitive dimensjonen og russernes holdninger til krigen i Ukraina. Russland og Vestens forhold til løgn og sannhet innenfor den kognitive dimensjonen og informasjonsdimensjonen står i sterk kontrast til hverandre.

²¹³ Andrew Wilson, «To win the war of the Big Lie, the West must cancel Vladimir Putin», Euronews, 11.03.2022

²¹⁴ Laurén, *Sammetsdiktaturen: Motstånd och medlöpare i dagens Ryssland*, 216

Kildeliste

- Bartles, C.K. (2016) «Getting Gerasimov Right», *Military Review*, January-February 2016
- Beehner, L.M. (2018) «The Fog of Russian Information Warfare», i *Perceptions are reality – Historical case studies of information operations in large-scale combat operations*, redigert av Vertuli, M.D. & Loudon, B.S. Kansas: Army University Press
- Connor, S.A. (2017) «Military Operations in the Information Age: Putting the Cognitive Domain on Top». Air war college,
- Försvarsmakten. (2008) «Försvarsmaktens handbok informationsoperationer». Stockholm: Försvarsmakten
- Försvarsmakten. (2023) «Militärstrategisk doktrin – MSD 22». Stockholm: Försvarsmakten
- Herbert L. & Jaclyn K. (2021) «On Cyber-Enabled Information Warfare and Information Operations», i *The Oxford Handbook of Cyber Security*, redigert Cornish, P. Oxford: Oxford University Press
- Kahneman, D. (2023) *Tänka snabbt och långsamt*, overs. Svensson, P. Stockholm: Volante
- Krieg, A. (2023) *Subversion - The Strategic Weaponization of Narratives*. Washington D.C.: Georgetown University Press
- Laurén, A.L. (2021) *Sammetsdiktaturen: Motstånd och medlöpare i dagens Ryssland*. Stockholm: Norstedts
- Nilsson, B. (2015) *Socialpsykologi – teorier och tillämpning*. Stockholm: Liber
- Nilsson, P. Olsson, S. & Ekman, I. (2022) *Den nya informationsmiljöns topografi*, FOI-R-- 5342—SE. Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut
- Palmertz, B. (2021) «Influence operations and the modern information environment», i *Hybrid Warfare - Security and Asymmetric Conflict in International Relations*, redigert av Weissmann M. et al. London: Bloomsbury
- Pomerantsev, P. (2024) *How to Win an Information War - The Propagandist Who Outwitted Hitler*. London: Faber & Faber
- Rid, T. (2012) «Cyber War Will Not Take Place». *Journal of Strategic Studies*, 35:1

Soules, M. (2015) *Media, Persuasion and Propaganda*. Edinburgh: Edinburgh University Press

Stone, J. (2012) «Cyber war will take place». *Journal of Strategic Studies*, 36:1

Ulfving, L. (2000) *Den stora maskeraden – sovjetrysk militär vilseledning*. Stockholm: Försvarshögskolan

Forelesningar

Rodensjö, J. (2024) «Operationsmiljön, Informationsmiljön och dess tre dimensioner». Forelesning ved Försvarshögskolan, 19.03.2024

Shapiro, J. (2024) «Ryssland: krigslist, social tanke och militarisering». Forelesning ved Försvarshögskolan, 07.05.2024

Nettkilder

Dagens nyheter (2022) «DN publicerar nyheter på ryska», 10.03.2022, <https://www.dn.se/varlden/dn-publicerar-nyheter-pa-ryska/>

EUvsDisinfo, <https://euvsdisinfo.eu/about/>

RT (2010) «Plane bias: Russia's decision to quit MH17 panel a logical result of Dutch provocations», 15.10.2020, <https://www.rt.com/op-ed/503565-plane-bias-russia-mh17/>

Wilson, A. (2022) «To win the war of the Big Lie, the West must cancel Vladimir Putin», *Euronews*, 11.03.2022, <https://www.euronews.com/my-europe/2022/03/11/to-win-the-war-of-the-big-lie-the-west-must-cancel-vladimir-putin-view>

Om Grundkurs Informationsmiljön

Kursen är en fristående kurs som Försvarsmakten årligen beställer av Försvarshögskolan. Avdelningen Funktioner och Perspektiv vid Institutionen för Krigsvetenskap genomför kursen.

Följande områden studeras i kursen:

- Informationsmiljöns uppbyggnad och karaktär; generellt, kognitivt och tekniskt.
- Hur dagens medielandskap är en central del i moderna konflikter.
- Stormakters kultur samt deras strategier i och med informationsmiljön.
- Informationsmiljöns funktion som stridsrum i modern krigföring.

Kursen motsvarar fem veckors heltidsstudier, men sker på halvfart under cirka 10 veckor. Upplägget är huvudsakligen i form av föreläsningar, självstudier och seminarium. Kursen avslutas med att kursdeltagarna skriver en essä.

Deltagarna på Grundkurs Informationsmiljön har i huvudsak kommit från Försvarsmakten, men under senare år har även flera andra myndigheter och organisationer deltagit. Dessa har varit MSB, FMV, MPF, Polismyndigheten, Socialstyrelsen, utbildningsförvaltningen Stockholms kommun, Unionen, Svensk biblioteksförening, Trafikverket och SAAB.

Spridningen av deltagarnas bakgrund har förutom mycket givande diskussioner på seminarier även givit att många kloka tankar har kommit fram i deras skriftliga examinationsuppgift, essäerna.

2018 genomfördes den första kursen och har därefter givits varje år. Då kursen är mycket uppskattad gavs kursen vid två tillfällen under 2024. Ambitionen är att fortsätta att ge kursen två gånger per år, en gång på våren och en gång på hösten.

Mer information om kursen finns att läsa på [FHS.se](https://www.fhs.se) under utbildningar.

Bortom Horisonten - Dikt om informationsmiljön idag Skapad och framförd av fältpastor Andrew Holm

Bortom horisonten
Där kriget och fronten
Kan undgå vår uppmärksamhet
Är det bara dumt
Säga något är skumt
Och att kriget är mer än vi vet?

Är det lättast att tro
Låta saken bero
Beklaga dom har det så där
Mig står lyckan bi
Jag är lycklig och fri
Det där kan ju inte ske här!

Fast vi har ju oss fäst
Vid trojanernas häst
Och bjuder den på allt vi har
Så lätt vi det svalde
Ja, själva det valde
Så nära inpå oss det bar

I teknologin
Är det sminkade svin
Eller djävulen som där sig gömt?
Falsk fakta?
Ja, gärna
Vi kan inte oss värna
När historien är något vi glömt

För demokrati
Tar vi alla parti
Ibland kanske obetänkt fort
Det talas om vandel
Fast lögn har stor andel
I det som dom har sagt och gjort

Finns det kanske nå'n mer
Som lyssnar och ser
Som tar del och alltihop styr?
Information,
Teknik, kognition
Alltsammans gör mig så yr

Ge en vettig idé
För det värsta kan ske
Så vi vet emot vad vi ska slåss
Mer behöver vi lära
Än om blod och ära
För fienden finns mitt bland oss

